სსიპ-დავით აღმაშენებლის სახელობის საქართველოს
ეროვნული თავდაცვის აკადემია

სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი

სამხედრო ხელოვნების ისტორია
(დამხმარე სახელმძღვანელო იუნკერებისათვის)

ნაწილი II

თბილისი
2024

უაკ (UDC) 355(09)(075.8)
მ_983

წინამდებარე წიგნი წარმოადგენს დამხმარე სახელმძღვანელოს ეროვნული თავდაცვის აკადემიის იუნკერებისათვის სამხედრო ხელოვნების ისტორიაში. მას რიდერის (ელექტროვერსიის) სახით ვიყენებდით სასწავლო პროცესში, მაგრამ პრაქტიკამ გვიჩვენა სახელმძღვანელოს ნაბეჭდი წესით იუნკერებისთვის მიწოდების აუცილებლობა.

აღნიშნულ სახელმძღვანელოში გავაერთიანეთ სხვადასხვა ავტორების პუბლიკაციები. აკადემიის სასწავლო პროცესის სპეციფიკიდან გამომდინარე, მოვახდინეთ ტექსტების რედაქტირება და ადაპტირება. ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს ცალკეულ პერიოდებს ანტკური ხანიდან მე-20 საუკუნის მიწურულამდე. წარმოდგენილი საკითხავი მასალა მეტად საინტერესოა როგორც საქართველოს, ასევე ევროპისა და აზიის სამხედრო ხელოვნების კუთხით. კერძოდ, სახელმძღვანელოში შეკრებილია ამ დარგის ქართველი და უცხოელი მკვლევარების ნაშრომები სამხედრო ისტორიის მნიშვნელოვანი მოვლენებისა და სამხედრო ლიდერების შესახებ. წარმოჩენილია ამ უკანასკნელთა განსაკუთრებული როლი (პიროვნული თვისებები, აზროვნებისა და მართვის უნარები) ბრძოლებსა და სამხედრო კომპანიებში გამარჯვების ან დამარცხების საქმეში, რაც, ჩვენი აზრით, მეტად საინტერესო იქნება იუნკერებისა და ზოგადად მკითხველისათვის.

საკითხავი მასალის მოცულობიდან გამომდინარე, განსაზღვრულია სახელმძღვანელოს გამოცემა რამდენიმე ნაწილად. ამასთან, დიდი ინტერესით მივიღებთ მკითხველის შენიშვნებსა და წინადადებებს.

შემდგენელი-რედაქტორი: ისტორიის დოქტორი ზურაბ მჭედლიშვილი
დამკაბადონებელი: ინფორმატიკის ინჟინერიის აკადემიური დოქტორი ქეთევან კვესელავა

მთარმგნელები: მანანა სეხნიაშვილი, მანანა ღუდუშაური

ISBN 978-9941-8-6604-3

შინაარსი

თავი I 4

მეფე ვახტანგ I გორგასალი. ლაშქრობები, ბრძოლები, ომი ირანთან, უჯარმის ბრძოლა 4

თავი II 26

შუა საუკუნეების ევროპის სამხედრო ხელოვნება. ნეტარი ავგუსტინეს „სამართლიანი ომის თეორია“, ჯვაროსნული ლაშქრობები 26

თავი III 69

დავით IV აღმაშენებლის ეპოქა, დიდგორის ბრძოლა 69

თავი IV 101

მეფე თამარი. შამქორისა და ბასიანის ბრძოლები 101

საკითხავი ლიტერატურა 120

თავი I

მეფე ვახტანგ I გორგასალი. ლაშქრობები, ბრძოლები, ომი ირანთან, უჯარმის ბრძოლა

1. თემის მოკლე შინაარსი:

აღნიშნულ მეცადინეობაში განხილულია ვახტანგ გორგასლის ეპოქის სამხედრო ხელოვნების ისტორიის მნიშვნელოვანი საკითხები, ჩატარებულ იქნება ბრძოლების ანალიზი. ამ საკითხების შესწავლა საშუალებას მოგცემთ პროფესიულ დონეზე გაიაზროთ ქართული სამხედრო ხელოვნების განვითარების გზა და მისი დინამიკა, მეზობელი თუ დამპყრობელი ქვეყნების სამხედრო აზრის ზეგავლენა.

ახალი წელთაღრიცხვის V საუკუნეში ქართლის სამეფოს ტახტზე გამოჩენილი მეფე ვახტანგ გორგასალი ადის. მან უდიდესი რეფორმები ჩაატარა სახელმწიფოს სამხედრო სისტემის მოწყობისა და ბრძოლების წარმოების საქმეში. ესენია:

- სტრატეგიული მნიშვნელობის თავდაცვითი ციხე-ქალაქების მშენებლობა-გამაგრება, საგარნიზონო სამსახურის გაძლიერება;
- სტრატეგიულ და ტაქტიკურ დონეებზე მოკავშირეების სწორად მოძიება და შერჩევა-დაქირავება;
- სტრატეგიულ და ტაქტიკურ დონეებზე დარტყმის მთავარი მიმართულების სწორად შერჩევა, მეორეხარისხოვან მიმარულებებეზე ძალებისა და დროის დაზოგვა;
- ავანგარდში დაწყობილი მძიმე ცხენოსანი ჯარით ვიწრო სექტორზე ფრონტალური ძლიერი იერიშის მიტანა, მოწინააღმდეგის საბრძოლო წყობის გარღვევა მთავარი ძალების განადგურების ან გაფანტვის მიზნით;

- პირადი დიდი ფიზიკური შესაძლებლობებისა და საბრძოლო თვისებების რეალიზაცია მოწინააღმდეგის მხედართმთავრებთან გამართულ ორთაბრძოლებში.

განვიხილავთ ვახტანგ გორგასლის სამხედრო ხელოვნების ელემენტებს, მის ლაშქრობებსა და ირანის შაჰის წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებს. ჩავატარებთ 502 წლის უჯარმის ბრძოლის ტაქტიკურ ანალიზს.

2. სწავლების საბოლოო მიზანი.

მეფე ვახტანგ I გორგასალის ეპოქის, მისი ლაშქრობებისა და ბრძოლების (ომი ირანთან, უჯარმის ბრძოლა) განხილვა.

შუალედური სასწავლო მიზნები:

- მოცემული პერიოდის საერთაშორისო ვითარების განხილვა;
- ბრძოლების განხილვა;
- არსებული სამხედრო-პოლიტიკური ვითარების ანალიზი;
- სიახლეები სამხედრო ხელოვნებაში.

სწავლების დონე:

შემეცნებითი: ცოდნა, ანალიზი.

3. იუნკერის დავალებები:

ა. წაიკითხეთ:

1. საქართველოს სამხედრო ისტორია. ტ.I, 2013.
2. კ. კაციტაძე. სტრატეგიის საფუძვლები. თბილისი, 2007. გვ. 520-545.
3. ი. შაიშმელაშვილი. უჯარმისა და მარაბდის ბრძოლები. თბილისი, 1978. გვ. 5-76.
4. თ. მიქელაძე. ქსენოფონტეს ,,ანაბაზისი". თბილისი, 1967.

ბ. მზად იყავით შემდეგი სადისკუსიო შეკითხვების განსახილველად:

1. რით იყო გამართლებული ვახტანგ გორგასლის ჩრდილო-კავკასიური და სამხრეთ-დასავლური ლაშქრობები?
2. რაში მდგომარეობდა ვახტანგ გორგასლის თავდაცვის სახელმწიფოებრივი სტრატეგია?
3. რამდენად მნიშვნელოვანი იყო ანტიკური ხანისა და ადრეფეოდალური ხანის ქართული სახელმწიფოსათვის მოკავშირის სწორად შერჩევის პრობლემა და შეინარჩუნა თუ არა ამ საკითხმა აქტუალობა შემდგომ პერიოდებში?

მეფე ვახტანგ I გორგასალი

ისტორიის დოქტორი ზურაბ მჭედლიშვილი[1]

საერთო ვითარება. V საუკუნის II ნახევარი საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთ უდიდეს სახელმწიფო მოღვაწეს-მეფე ვახტანგ გორგასალს უკავშირდება და ამ პერიოდსაც ვახტანგ გორგასლის ეპოქას უწოდებენ. ქართველი მეფე უდიდესი სახელმწიფო მოღვაწე, დიდი მხედართმთავარი, მეომარი და შესანიშნავი რეფორმატორი იყო.

[1] *საქართველოს სამხედრო ისტორია, ტ. I, თბ., 2013 წ.*

ვახტანგ გორგასლის შესახებ მოგვითხრობს „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთი ავტორი ჯუანშერი თავის თხზულებაში „ცხოვრება და მოქალაქეობა ვახტანგ გორგასლისა“, რომელიც დაწერილი უნდა იყოს XI (ზოგიერთი მოსაზრებით, VIII) საუკუნეში. ვახტანგ გორგასლის შესახებ ცნობებს გვაწვდის მისი თანამედროვე (V საუკუნის II ნახევარი) სომეხი ისტორიკოსი ლაზარ ფარპეციც.

სურ.1 ვახტანგ I გორგასალი, ქართლის (იბერიის) მეფე 449-502 წლებში. უდიდესი სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწე. შერაცხულია წმინდანად

ქართველ მეფეთაგან ვახტანგ გორგასალი ერთ–ერთი ყველაზე გამორჩეული მხედართმთავარი და სარდალია. იგი 7 წლის იყო, როდესაც მამა მირდატი გარდაიცვალა. მისი მცირეწლოვანების გამო რეგენტის უფლებით ქვეყანას ვახტანგის დედა - რანისა და მოვაკანის სპარსელი ერისთავის, აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის მარზპან (ირანულად - ქვეყნის მცველი) ბარზაბოდის ქალიშვილი - საგდუხტი განაგებდა. ამ დროს საგრძნობლად გაძლიერდა ირანის გავლენა ქართლზე. გარდა ამისა, ქართლის სამეფოს დასავლეთიდან ბიზანტიის (აღმოსავლეთ რომის) იმპერია ემუქრებოდა, ჩრდილოეთიდან კი ჩრდილო კავკასიის მომთაბარე და ნახევრადმომთაბარე ხალხები არ აძლევდნენ მოსვენებას. ტახტზე ახალი ასული იყო მცირეწლოვანი ვახტანგ გორგასალი, როცა ჩრდილოეთიდან შემოჭრილმა ალანებმა 452 წელს ქართლის დიდი ნაწილი დაარბიეს.

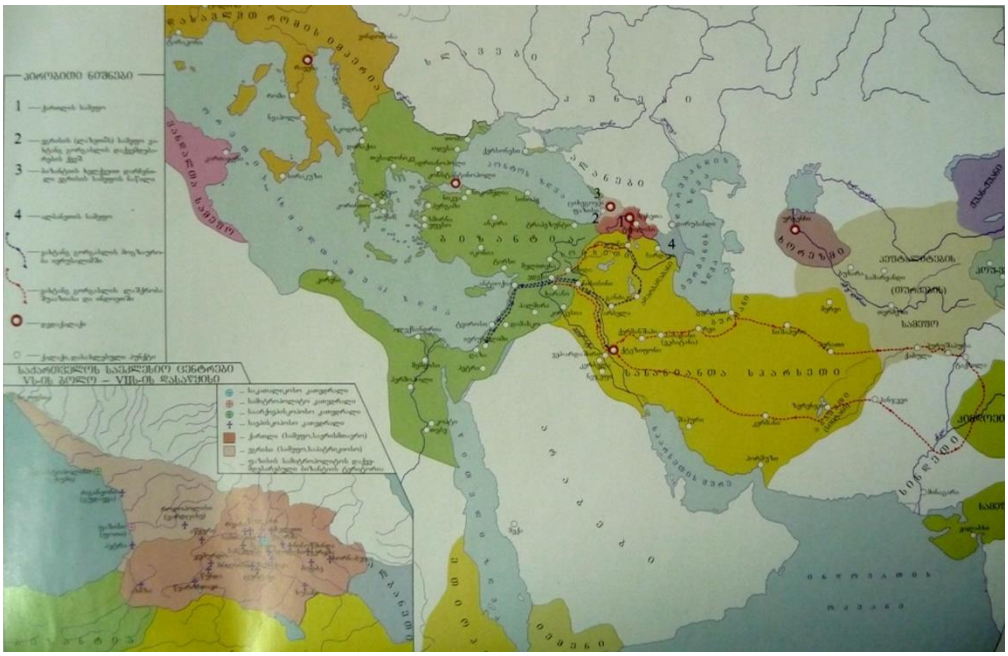

სურ. 2 საქართველოს გეოპოლიტიკური მდგომარეობა V ს-ში

გორგასლის მოღვაწეობის უმთავრესი მხარე სამხედრო საქმე იყო. ის მშვიდობიანობის დროსაც კი ცდილობდა შეექმნა და გაეწვრთნა ჯარი თავდაცვითი თუ შეტევითი მოქმედებებისათვის. საამისოდ იგი აქტიურად მიმართავდა დიპლომატიას და ხშირად უმთავრეს მოწინააღმდეგესაც კი ქართლის ინტერესებისათვის იყენებდა. ვახტანგმა ალანების წინააღმდეგ მნიშვნელოვანი საომარი ღონისძიებები ჩაატარა და ილაშქრა ქართლის სამეფოს უმთავრესი მოწინააღმდეგის-სპარსეთის მოკავშირეობით. მას კარგად ესმოდა, რომ მოწინააღმდეგე მხარესთანაც შეიძლებოდა საერთო სტრატეგიული ინტერესების გამონახვა და მისი ძალის გამოყენება.

სურ. 3 ირანელი მეომრის მუზარადი

რეფორმები. მეფის ხელისუფლება ძირითადად სამხედრო ძალაზე იყო დამყარებული. იგი სახელმწიფოს წარჩინებულთა ფენებსა და საეკლესიო ხელისუფლებასთან ერთად მართავდა. ამის მაგალითია ჯუანშერის ცნობა ოსეთში გალაშქრების წინ ვახტანგის მიერ მოწვეული საბჭოს შესახებ. მას ესწრებოდნენ: მეფე, მეფის უახლოესი მრჩევლები, ჯუანშერ სპასპეტი (ჯარების სარდალი), ეპისკოპოსები და ცეცხლთაყვანისმცემელი კულტის მსახურები (იმდროინდელ ქართლში ქრისტიანობასთან ერთად მაზდეანობას ანუ ცეცხლთაყვანისმცემლობასაც

მისდევდნენ, რაც ირანში იყო გავრცელებული), ერისთავები, პროვინციის გამგებლები, ადმინისტრაციული ხელისუფლების წარმომადგენლები, სამხედრო უწყების მეთაურები, სპასპეტისა და ერისთავების ხელქვეითნი, „ათასისთავნი და ასისთავნი“. სამეფო საბჭოს დამსწრე საზოგადოება, რომელიც ჯარის ძირითად ბირთვს ქმნიდა, ფეხზე იდგა. მაშასადამე, აქ წარმოდგენილია სახელმწიფოს მმართველობის სქემა: მეფე, სამხედრო ხელისუფალნი (სპასპეტი, ერისთავები, ათასისთავები, ასისთავები). მნიშვნელოვანია იმდროინდელი ერისთავის ფუნქცია: ის იყო როგორც სამხედრო, ისე სამოქალაქო ხელისუფალი. ამის მიზეზი ის იყო, რომ ადრეფეოდალურ ხანაში სამხედრო და სამოქალაქო ხელისუფლება ერთმანეთისაგან არ იმიჯნებოდა. ერისთავის უპირველესი ფუნქცია მაინც ლაშქრის მეთაურობა იყო. მას ევალებოდა თავისი სამართავი ადმინისტრაციული ერთეულიდან (საერისთავო) გამოეყვანა სათანადო ლაშქარი, ჩასდგომოდა მას სათავეში და საერთო ლაშქრობაში მიეღო მონაწილეობა.

ქართლის სამეფოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა ლაშქრის ორგანიზაციის პრინციპს ემყარებოდა. იმდროინდელი ქართლის სამეფოში ათი მსხვილი ადმინისტრაციული ერთეული, საერისთავო, არსებობდა. ერთი იყო შიდა ქართლი, მმართველი - ჯუანშერი, ამავე დროს - სპასპეტი, ანუ „მფლობელი ყოველთა ერისთავთა“.

ამის შემდეგ წყაროში ჩამოთვლილია დანარჩენი საერისთავოები და მათი ერისთავები: „დემეტრე - ერისთავი კახეთისა და კუხეთისა; გრიგოლ - ერისთავი ჰერეთისა; ნერსარან - ერისთავი ხუნანისა; ადარნასე - ერისთავი სამშვილდისა; სამნაღირ - ერისთავი შიდა ეგრისა და სუანეთისა; ბაკურ - ერისთავი მარგვისა და თაკუერისა; არტავაზ - ერისთავი კლარჯეთისა; ნასარ - ერისთავი წუნდისა და ბივრიტიან - ერისთავი ოძრხისა“. ქვეყნის საერისთავოებად ანუ ასეთ ადმინისტრაციულ ერთეულებად დაყოფის სისტემა ქართლის სამეფოში უძველესი დროიდან იღებდა სათავეს და ტრადიციული იყო. ამგვარი სისტემაა წყაროებში დაფიქსირებული ფარნავაზის დროსაც. გორგასლისდროინდელი ქართლის სამეფოს ლაშქრის ორგანიზაციასთან ერთად, საინტერესოა მისი რაოდენობის საკითხიც. როდესაც ჩრდილო კავკასიაში გალაშქრება გადაწყდა, ვახტანგმა მოუწოდა „ყოველთა სპათა ქართლისათა... და იყო ასი ათასი მხედარი და სამოცი ათასი ქვეითი“. აქ გასათვალისწინებელია ადრეფეოდალური სახელმწიფოსათვის დამახასიათებელი თვისება: ამ დროს ლაშქარს მთელი მოსახლეობის უნარიანი მამაკაცები ქმნიდნენ და არა ცალკე არსებული საჯარისო დანაყოფები. ეს რაოდენობა, შესაძლოა, რეალურიც ყოფილიყო, თუმცა გაზვიადებულადაც შეიძლება მივიჩნიოთ.

სურ. 4 არაგვის ხეობა

ლაშქრობა ალანებზე. ჩრდილო კავკასიის გადასასვლელებს უმთავრესი სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა როგორც ქართლის, ასევე სპარსეთისთვისაც. ამავდროულად, მათი კონტროლი საკმაოდ მნიშვნელოვანი სტრატეგიული უპირატესობა იყო. ამ უპირატესობის მიღწევა გორგასალმა ალანების წინააღმდეგ სწორედ სპარსეთის საშუალებით შეძლო. მეფე დაახლოებით 7 დღე ზვერავდა მტრის ჯარს. იქ იმართებოდა ბუმბერაზთა ორთაბრძოლები, რომლებშიც ვახტანგ გორგასალიც მონაწილეობდა. ეს იყო შერკინების ძალზე გავრცელებული ფორმა.

შუა საუკუნეებში ორთაბრძოლებს ხშირად მართავდნენ. ის სერიოზულ სანახაობად იქცეოდა ხოლმე. ამგვარ ორთაბრძოლებს, გარდა ძალის გამოვლინებისა, სხვა მნიშვნელოვანი დანიშნულებაც ჰქონდა: ეს იყო ჯარის ფსიქოლოგიური განწყობის შექმნა, მასზე ზეგავლენა. ორთაბრძოლებში მხარეებს, როგორც წესი, ყველაზე ძლიერი მეომრები გამოჰყავდათ. მასში მონაწილეობდნენ თავად მეფეებიც, რომელთა უძლეველობაში ჯარი დარწმუნებული იყო. თუ ორთაბრძოლაში მთავარსარდალი გაიმარჯვებდა, მის ლაშქარს საბრძოლო განწყობა ექმნებოდა, რაც აუცილებელი იყო მხედრობის გამარჯვებისათვის. საკმარისი იყო სარდალი დამარცხებულიყო, რომ ჯარიც იბნეოდა. გამარჯვებული სარდლის წარმატებით გაგულადებული ლაშქარი დემორალიზებულ მტერს ადვილად ამარცხებდა. ჯარისა და ომის ფსიქოლოგია ვახტანგ გორგასალსაც კარგად ესმოდა, თვითონ ამიტომაც მონაწილეობდა ამგვარ ორთაბრძოლებში, საკუთარი გამარჯვებით ჯარს ბრძოლის სტიმულს აძლევდა და გამარჯვების რწმენას უნერგავდა.

სურ.5 დარიალის ხეობა

ჩრდილო კავკასიაში ამ დროს თურქული მოდგმის ხალხი ბატონობდა, შუა აზიიდან მოსული ჰუნები, რომელთაც ემორჩილებოდა ჩრდილო კავკასიასა და მის მიმდებარე ტერიტორიებზე მომთაბარე სხვადასხვა ტომი, მათ შორის - ოსებიც, რომელთაც მაშინ მდინარე თერგის ზედა ნაწილის გაყოლებითა და მის დასავლეთით საკმაოდ მოზრდილი ტერიტორია ეკავათ. ყველა ეს მომთაბარე და მეომარი ტომი კავკასიონის ხაზის მთელ ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ნაწილებს ავიწროებდა. მათთან ძალაუნებურად დაკავშირებულნი იყვნენ ოსებიც. ამ უკანასკნელთა თარეში ქართლისათვის იყო უშუალო საფრთხე.

458 წელს ვახტანგი დიდი ცხენოსანი ჯარით, სპარსელებისა და ვაინახების (ჩრდილო კავკასიელები, ჩეჩენ-ინგუშები) ლაშქართან ერთად, დარიალის გზით გაემართა ჩრდილოეთით, ოსეთისაკენ. ჯარმა გაიარა დარიალის ხეობა, მდინარე თერგის მეორე ნაპირზე გამოჩნდა

ოსების ჯარიც. ბრძოლა მოხდა მდ. თერგთან. მოწინააღმდეგე მხარეები განლაგდნენ ერთმანეთის მოპირდაპირედ მდინარის ორივე მხარეზე. მაშინდელი ჩვეულების თანახმად, მოწინააღმდეგე მხარეებიდან გამოდიოდნენ ცალკეული ბუმბერაზები (ასე უწოდებდნენ რჩეულ მეომრებს) და ებრძოდნენ ერთმანეთს. ოსების ჯარში მყოფ თურქ-ხაზართაგან გამოვიდა დიდი ტანის მეომარი, სახელად თარხანი. ქართველებთან ერთად იქ სპარსელების ჯარიც იყო. ამ უკანასკნელთაგან თარხანთან შესაბრძოლებლად გამოვიდა განთქმული მეომარი ფარსმან-ფარუხი. თარხანმა პირველი შეხვედრისთანავე რკინის ჩაბალახზე დაჰკრა მას ხმალი, გაუპო თავი, ჩაატარა ბეჭამდე და მოკლა. ქართველები და სპარსელები დაღონდნენ.

იმ ღამეს ვახტანგმა გადაწყვიტა თვითონ შებმოდა იმდღევანდელ გმირს. მეორე დილას თარხანი კვლავ გამოვიდა მდინარე თერგის მეორე ნაპირას და შესაბრძოლებლად იწვევდა ქართველთა და სპარსელთაგან ვინმეს. ვერავინ ბედავდა გასვლას. მაშინ ვახტანგმა თვითონ გამოთქვა მასთან შებრძოლების სურვილი. ქართველი წარჩინებულნი ვახტანგის საბრძოლველად გასვლის წინააღმდეგნი იყვნენ, მაგრამ საკუთარი ძალის მოიმედე ვახტანგი ვერ შეაჩერეს. თარხანმა დაცინვით დაიძახა:

,,მე გოლიათთა და გამოცდილ გმირთა მებრძოლი ვარ და განა შენისთანა ყმაწვილზე დავიმდაბლებ თავსაო?!“ მაგრამ ვახტანგმა შეუტია, შუბი სარტყელში ისე მძლავრად აძგერა, რომ ჯავშანი გაურღვია და მოკლა თარხანი, მერე თავი მოჰკვეთა და თავისიანებისაკენ გაეშურა. ისინი აღტაცებული შეხვდნენ გამარჯვებულ მეფეს.

მეორე დღეს მოწინააღმდეგის ბანაკიდან გამოვიდა მეორე ბუმბერაზი, წარმოშობით ოსი, სახელად ბაყათარი. ეს მეომარი მეტად დიდი ტანისა იყო. მისი მშვილდის სიგრძე 12, ისარი კი 6 მტკაველი გახლდათ. ბაყათარი მოდგა მდინარის პირას და დაიძახა: ,,ვახტანგო, ნუ განლაღდები თარხანის მოკვლისათვის, რადგან ის არ ეკუთვნოდა გოლიათთა რიცხვს. თუ გამოხვალ ჩემთან საბრძოლველად, ვერ გადამირჩები, ან არა და, გამოვიდეს ვინმე შენი ჯარიდან და მე მზად ვარ შესაბრძოლებლადო“.

ვახტანგმა დააწყო თავისი ჯარი, მიუახლოვდა მდინარის ნაპირს და იქიდან გასძახა ბაყათარს: ,,მე წარჩინებული ვარ და ამიტომ ვერ გამოვალ მდინარეზე, რადგან ჩემი სიკვდილით დაიღუპება ჩემი ჯარი, შენ კი მონა ხარ და შენი სიკვდილით ოსების ჯარს არაფერი ევნება (,,შენ მონაი ხარ და წარწყმედითა შენითა არა ევნების სპასა ოვსეთისასა, ვითარცა ძაღლისა ერთისა“); ამიტომ გამოდი მდინარეს და აქ შევებრძოლოთ ერთმანეთსო“.

ბაყათარმა თანხმობა განაცხადა, მაგრამ მოითხოვა, რომ მდინარეზე გადასვლისას მისთვის არ ესროლათ და ვახტანგსა და მის ჯარს უკან დაეხია 3 უტევანით (დაახლ. 500½მეტრი). ქართველთა მეფემ და მისმა ჯარმა თხოვნა შეასრულეს. ბაყათარი გამოვიდა მდინარის მეორე ნაპირას. ორივე ჯარი ბუკებისა და დაფდაფების ხმაურით, ყვირილით ამხნევებდა თავის მებრძოლებს-ბაყათარს და ვახტანგს. პირისპირ შეტაკებაში მეფემ ბაყათარს სძლია და ხმლით გაუპო მკერდი. ამ გამარჯვებით გამხნევებული ქართველები ოსების წინააღმდეგ შეტევაზე მწყობრად გადავიდნენ.

ამ ორთაბრძოლაში დემორალიზებულმა ალანებმა არჩიეს არა შეტევითი, არამედ თავდაცვითი ბრძოლის ტაქტიკა. მათ შეარჩიეს სათანადოდ ხელსაყრელი პოზიცია. ისინი მაღლობ ადგილას გამაგრდნენ, იქედან უყურებდნენ გზას, რომელზეც ქართველთა ჯარი გაივლიდა, შეტევის შემთხვევაში. ასეც მოხდა: ქართველებმა შეტევაზე გადასვლა გადაწყვიტეს. ალანებმა მაღლობიდან ისრები დაუშინეს. ამის მიუხედავად, ქართველებმა სიმაღლეებამდე მიაღწიეს და ბრძოლაც იქ გაჩაღდა. იერიში ჯერ ცხენოსნებით, შემდეგ ქვეითებითა და ცხენოსანი რეზერვის საშუალებით წარიმართა.

ოსები დამარცხდნენ და გაიქცნენ. ქართველები გამოეკიდნენ და ბევრი მათგანი ტყვედ ჩაიგდეს. ერთ-ერთი ცნობით, ტყვეების რიცხვი სულ 6416 იყო. მათი ერთი ნაწილის გაცვლით ქართველებმა თავიანთი 358 ტყვე დაიბრუნეს. მათ ტყვეობიდან დაიხსნეს ვახტანგის და, მირანდუხტი. ქართველთა ჯარს სრული გამარჯვება ხვდა წილად.

სურ. 6 დარიალის ციხე

ჩრდილოეთ კავკასიაში წარმატებული ლაშქრობის შემდეგ ვახტანგ გორგასალმა ილაშქრა დასავლეთ საქართველოში, ეგრისში. ამ დროს ის, როგორც ცალკე სამეფო, ბიზანტიის იმპერიის ვასალი იყო. თუ ქართლის სამეფოს ძირითადად სპარსეთთან უწევდა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა, დასავლეთ საქართველოს სუვერენიტეტს ბიზანტია ემუქრებოდა. V საუკუნეში მნიშვნელოვანი ძვრები მოხდა ეგრისის სამეფოშიც. 50-იან წლებში დაიწყო აჯანყება, რომლის წინააღმდეგაც ბიზანტიამ სამხედრო ძალა გამოიყენა. ეგრისში, ფაქტობრივად, ომი იყო. მათ მხარდასაჭერად ბიზანტიელების წინააღმდეგ ბრძოლაში ქართველთა მეფეც ჩაება.

სურ. 7 არტანუჯის ციხე

ვახტანგ გორგასალმა ისარგებლა მოულოდნელობის ფაქტორითა და მტრის დაბნეულობით და ეგრისის მნიშვნელოვანი ტერიტორიები დაიკავა. გადამწყვეტ ბრძოლაში არტანუჯთან ვახტანგმა ორთაბრძოლაში გამოიწვია ბიზანტიელთა მთავარსარდალი პოლიკარპოსი და პირველსავე შეტაკებაში ხმლით გაუპო თავი. მთავარსარდლის გარეშე დარჩენილი ბიზანტიელთა არმია დაბნეულობამ მოიცვა და ქაოტურად გაიფანტა. ქართულმა არმიამ ბიზანტიელთა რაზმები ალყაში მოიმწყვდია ზღვის პირას და ნაწილ-ნაწილ გაანადგურა. მეფემ დაიბრუნა ბიზანტიელებისგან მიტაცებული ქართული მიწები, ხოლო კლარჯეთის საერისთავოს ცენტრად არტანუჯი აქცია:

„უკუმოსცა კეისარმან საზღვარი ქართლისა, ციხე თუხარისი და კლარჯეთი ყოველი, ზღვითგან ვიდრე არსიანამდე...“

სურ. 8.. ლეონ I, ბიზანტიის იმპერატორი 457-474 წლებში

ბიზანტიის წინააღმდეგ ლაშქრობისათვის ვახტანგმა სტრატეგიულად ხელსაყრელი დრო შეარჩია: მტრის პასიურობა მისი შიდა პრობლემებით იყო გამოწვეული და მას ეგრისისათვის არ ეცალა. იმპერიაში რელიგიური ომები მიმდინარეობდა მონოფიზიტებსა და დიოფიზიტებს შორის. გარდა ამისა, ბიზანტიის იმპერატორი ლეონ I (457-474 წწ.) ვესტგუთებისა და ვანდალების გამუდმებულ თავდასხმებს იგერიებდა. ვახტანგ I სწორედ ამ ლაშქრობის ბოლოს დაუზავდა ბიზანტიას და იმპერატორთან ნათესაური ურთიერთობაც დაამყარა. ზავის ერთ-ერთი პირობა იყო ვახტანგის დანიშვნა იმპერატორის ასულ ელენეზე. ამან ირანის შაჰ ჰორმიზდ III-ის უკმაყოფილება გამოიწვია.

სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის გზაზე ვახტანგის უმნიშვნელოვანესი ღონისძიება ახალი დედაქალაქის - თბილისისათვის საფუძვლის ჩაყრა იყო. მართალია, მის დასრულებას თავად ვერ მოესწრო, მაგრამ მეფის არჩევნის გონივრულობა სულ მალე დაადასტურა იმ სტრატეგიულმა, ეკონომიკურმა და კულტურულმა მნიშვნელობამ, რომელიც ქვეყნისათვის თბილისმა შეიძინა.

სურ. 9 თანამედროვე თბილისის ისტორიული ცენტრი

ანალიზი. ქართული ჯარის ვახტანგისდროინდელი წყობა-აღჭურვა ძალზე ეფექტური იყო. ცხენოსანთა დაჯავშნული ნაწილი თავიდანვე უმნიშვნელოვანეს დარტყმას აყენებდა მოწინააღმდეგეს და ამაში იმდროინდელი აღჭურვილობაც ხელს უწყობდა. ამ იერიშით მტრის უმთავრეს ძალას ისინი მნიშვნელოვან ზარალს აყენებდნენ და თავიდანვე ანგრევდნენ მის ძირითად სამხედრო ძალას; ე. ი. ეს იყო ფრონტის გარღვევა. ამიტომ ბრძოლის პირველ ეტაპზე მტრის ჯარში არეულობა შეჰქონდათ და მის დემორალიზებას იწვევდნენ, რასაც ვახტანგისდ-

როინდელი ქართული ჯარის მეორე და მესამე სამხედრო-საბრძოლო ხაზის ქვეითთა ჯარის შეტევა და მოწინააღმდეგის სრული მარცხი მოსდევდა. საჭიროების შემთხვევაში, ბოლო ეტაპზე, ბრძოლაში ერთვებოდა სარეზერვო ნაწილი, რომელსაც თვითონ მეფე სარდლობდა. ასე მოხდა ალანებთან ბრძოლის დროსაც.

ძალზე მნიშვნელოვანია ვახტანგ გორგასლის, როგორც სამხედრო სტრატეგის, მოღვაწეობა. ქართლის სამეფოს ლაშქრის ორგანიზებულობასთან დაკავშირებით, ლაზარ ფარპეცი წერდა, რომ ვახტანგ გორგასალი მიმართავდა ხერხს „ალექსანდრე მაკედონელის ეშმაკობის მსგავსად“. ეს ნიშნავს, რომ ქართველმა მეფემ ალექსანდრე მაკედონელის სამხედრო ხელოვნება კარგადაც იცოდა და მისეულ მეთოდებს კიდეც იყენებდა, წინა ეპოქებისა და ჩვეულებებისაგან განსხვავებით, როდესაც მტრის გამოჩენისას ქაოტურად მიემართებოდნენ მასთან საბრძოლველად. ვახტანგის დროს, V საუკუნის II ნახევარში, უკვე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სამხედრო-საბრძოლო წყობას. ამ დროის ქართლის სამეფოში ეს წყობა უკვე სამხაზოვანი იყო:

I. პირველ ხაზს მძიმე კავალერია წარმოადგენდა („ცხენ-თოროსანნი და ჯაჭუ- ჩაბალახოსანნი, წინა კერძო“). აქ მეომარიცა და მისი ცხენიც ჯავშნით იყვნენ დაცულნი. პირველი ხაზის კავალერიის შეიარაღებაში შედიოდა შუბი და მახვილი;

II. სამხედრო-საბრძოლო წყობის მეორე ხაზს წარმოადგენდა ქვეითთა ჯარი. ბუნებრივია, მათაც ჰქონდათ შეიარაღება და სათანადო აღჭურვილობა, თუმცა ისტორიულ წყაროებში ამ დეტალებზე საუბარი იშვიათია. მათ აღჭურვილობაში შედიოდა ხმალი, ხანჯალი, მშვილდ-ისარი, ფარი, აბჯარი, ჩაჩქანი;

III. ძალზე მნიშვნელოვანი იყო მსუბუქი ცხენოსანი ჯარი, რომელიც საგანგებოდ იქმნებოდა, როგორც ერთ-ერთი სამხედრო-საბრძოლო დანაყოფი.

გარდა ამისა, უდიდესი როლი ენიჭებოდა ზურგის გამაგრების საკითხს. ვახტანგ გორგასალს რჩეული მეომრების ცხენოსანი რაზმი ჰყავდა ზურგში დაყენებული. ეს იყო სარეზერვო ძალა, რომელიც ბრძოლაში ებმებოდა განსაკუთრებულად მნიშვნელოვან ეტაპზე. თუ რომელი იყო აღნიშნული ეტაპი, ამას ბრძოლის დროს წყვეტდა მთავარსარდალი. ეს ხდებოდა მაშინ, როდესაც ძირითადი ძალები ვეღარ უმკლავდებოდნენ მტერს და ბრძოლის გაგრძელება, ფაქტობრივად, აღარ შეეძლოთ; ან როცა ბრძოლის გადამწყვეტ ეტაპზე განსაკუთრებით ძლიერი შეტევა იყო საჭირო. ამ სარეზერვო ძალას ბრძოლის შედეგზე გამორჩეული როლი უნდა ეთამაშა.

სურ. 10 მწვერვალი იალბუზი

შედეგები. ქართლის სამეფომ ზემოთ აღნიშნულ ბრძოლებში გამარჯვების შემდეგ ალანებთან საზავო ხელშეკრულება დადო. მაგრამ, ამის მიუხედავად, ვახტანგ გორგასალმა დამატებითი ღონისძიებებიც გაატარა ჩრდილოეთ კავკასიის გადასასვლელების გასაკონტროლებლად; მან კოშკები გაამაგრა ალან-ქართლის გზაზე და ამით იგი თავის მუდმივ კონტროლს დაუქვემდებარა, რაც სამომავლოდ ქვეყანას თავიდან ააცილებდა ჩრდილოეთიდან მტრის მოულოდნელ შემოჭრას. გარდა ამისა, სატრანზიტოდ ჩრდილოეთიდან ქართლის გზაზე მომავალნიც კონტროლდებოდნენ. ქართლის სამეფოს საზღვრის გადმოკვეთაზე მათაც ამ ქვეყნის მეფის ნებართვა ესაჭიროებოდათ. ამგვარად, მემატიანის ცნობით, ირკვევა, რომ გორგასალს ჰყავდა იმ დროისათვის ძალზე მოქნილი, გაწვრთნილი და კარგად აღჭურვილი ჯარი. ისტორიული წყაროების მიხედვით, ვახტანგი ძალზე კარგი სამხედრო სტრატეგი, სახელმწიფო მოღვაწე და მეომარი ჩანს. მან, იმდროინდელი რეალობის გათვალისწინებით, შესანიშნავად განჭვრიტა ქვეყნის სასაზღვრო დაცვის პოლიტიკა და, საზღვრის კონტროლის თვალსაზრისით, შემოიღო იმ დროისათვის ეფექტური მექანიზმი. იმ საკონტროლო-სასაზღვრო ციხეებსა და კოშკებში ჩააყენა გარნიზონები, რომლებიც ძირითადად ადგილობრივი მთიელებისაგან შედგებოდა. ეგრისში ბრძოლისას ვახტანგმა გამოიყენა დიპლომატია და ბიზანტიელებისაგან ეგრისელების გასათავისუფლებლად სპარსეთის მოკავშირედ გამოვიდა. ამ ქმედებით, ვახტანგ გორგასალი სპარსეთს იყენებდა ბიზანტიის წინააღმდეგ ბრძოლაში, რეალურად კი, ამ ძალის გამოყენებით, ეგრისს ათავისუფლებდა ბიზანტიის გავლენისაგან. იმ პერიოდში ერთმანეთს უპირისპირდებოდა ბიზანტიისა და სპარსეთის ინტერესები და საკუთარი ინტერესების კუთხით ამ მდგომარეობის გამოყენება გამოცდილ დიპლომატიურ ქმედებად უნდა მივიჩნიოთ. ამ ნაბიჯის შედეგად შეიძლება ჩაითვალოს ის ფაქტი, რომ ეგრისი ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში შევიდა.

სურ. 11 ანაკოფიის (ტუაფსე) ციხე

ომი ირანთან. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო ვახტანგ გორგასლის ომები ირანთან. როგორც ცნობილია, ირანი ქართლის სამეფოზე გავლენის მოპოვება-შენარჩუნებაზე დიდ ყურადღებას ამახვილებდა და იქ საკუთარი პოზიციების შესუსტებას ვერ ეგუებოდა. ამიტომ

ირანისთვის აუცილებელი იყო ქართლში მისი მომხრე ვასალი მეფის მმართველობა. ამასთან ხედავდა, რომ ვახტანგის ირანთან მოკავშირეობა მხოლოდ დიპლომატიური სვლა იყო, რეალურად ის ქართული სამეფოს გაძლიერებაზე ზრუნავდა. ცხადი იყო, რომ ომი გარდაუვალი იქნებოდა. გარდა ამისა, ირანი ვერ ეგუებოდა ამიერკავკასიაში ვერც ერთ ძალას, რომელიც აქ მას ჰეგემონობაში შეეცილებოდა, არადა რომის აღმოსავლეთ იმპერია-ბიზანტია, სულ უფრო და უფრო მეტად იკიდებდა ფეხს ამ რეგიონში. ასეთ ვითარებაში ირანისათვის ქართლის მეფედ თავისი ერთგული პირის ყოფნა ძალზე მნიშვნელოვანი იყო.

სურ. 12 სასანიანთა კავალერიის ტიპები -მსუბუქი მხედარი, კატაფრაქტი, მსუბუქად შეიარაღებული კატაფრაქტი

ირანთან ომამდე ვახტანგმა ჩრდილოეთი და დასავლეთი საზღვრები განიმტკიცა. ამის შემდეგ უკვე ირანთან ღია დაპირისპირებაც შესაძლებელი გახდა. ქვეყანას ირანის ვასალობისგან თავი უნდა დაეღწია, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქართლსაც იგივე ბედი ეწეოდა, რაც ამიერკავკასიის სხვა ქვეყნებს. ირანი არ სჯერდებოდა ვასალურ ურთიერთობებს, მას ამიერკავკასიის სახელმწიფოებში მეფობის გაუქმება სურდა. იმხანად მას უკვე გაუქმებული ჰქონდა მეფობა სომხეთსა და ალბანეთში (სომხეთში 428 წელს, ალბანეთში 461 წელს). ვახტანგ გორგასალი კარგად ხედავდა, რომ ქართლის სამეფოსაც სომხეთისა და ალბანეთის ბედი ეწეოდა და ირანთან ურთიერთობაში საგანგებო მდგომარეობა შექმნა.

სურ. 13 ატილა-ჰუნების ბელადი 434-453 წლებში. გააერთიანა ჰუნთა ტომები გერმანიიდან შავ ზღვამდე

მაშინ, როცა ირანი სომხეთისა და ალბანეთის სამეფოებს აუქმებდა, ქართლში დასაყრდენ ძალას ეძებდა, რომელიც ქვეყანას შინაგანად დაასუსტებდა, მეფის ცენტრალიზებულ ხელისუფლებას დაუპირისპირდებოდა და ირანს საკუთარი ზრახვების განხორციელებაში დაეხმარებოდა. ამგვარად განწყობილი დიდებულებიც მოიძებნენ. მათ ქვემო ქართლის პიტიახში-ვარსქენი მეთაურობდა. ის დაადგა მეფის ხელისუფლებისაგან განდგომის გზას და ერთიანი ცენტრალიზებული ხელისუფლების პოზიციას ამგვარად არყევდა.

ვახტანგის საომარი სამზადისი რამდენიმე მიმართულებით მიმდინარეობდა: ქვეყნის შიგნით ის ამაგრებდა ქალაქებს, ციხეებს, საგუშაგოებს, გარნიზონებს; აძლიერებდა და წვრთნიდა ლაშქარს მომავალი ომისათვის. გარდა შიდა მზადებისა, ის დაუკავშირდა ამიერკავკასიის სახელმწიფოების-სომხეთისა და ალბანეთის თავკაცებს, რომლებსაც ირანმა მეფის ხელისუფლება ანუ სახელმწიფოებრიობა გაუუქმა და მათთან შეთანხმებით შექმნა მოკავშირე ძალები. ამასთანავე, იგი ხედავდა, რომ ირანთან დაპირისპირების დროს, გარდა მცირე მოკავშირეებისა, აუცილებელი იყო უფრო ძლიერის პოვნაც, ამიტომაც გორგასალი დაუკავშირდა ბიზანტიის იმპერიას, რომელიც იმ დროს ამიერკავკასიაში საკუთარი პოზიციების გაძლიერებისაკენ ისწრაფოდა. ამ შემთხვევაში ვახტანგისა და ბიზანტიის ინტერესები დაემთხვა და გორგასალმა ეს მომენტიც გამოიყენა. გარდა ამისა, ქართლის მეფე დაუკავშირდა ჰუნებს, რომლებიც ჩრდილო კავკასიასა და აღმოსავლეთ ევროპის მხარეებში მომთაბარეობდნენ.

სურ. 14 ჰუნები (ჰუნგრები, უნგრელები)

ირანის გავლენა ქართლში არა მარტო სამხედრო აგრესიით გამყარდა. ის აქ თავისი სარწმუნოების - მაზდეანობის გავრცელებას ცდილობდა, მაშინ როცა ქართლის სამეფო ოფიციალურად უკვე ქრისტიანული სახელმწიფო იყო. ქართლისა და ბიზანტიის კავშირს აშკარად აღრმავებდა რელიგიური ფაქტორი, რადგან ქრისტიანობა ოფიციალურ რელიგიად ჩვენში ბიზანტიიდან შემოვიდა.

უკვე ყველა პირობა არსებობდა, რომ ირანს, სომხეთ-ალბანეთის მსგავსად, სამეფო ქართლშიც გაეუქმებინა, თუმცა ეს მისთვის ადვილი არ იქნებოდა, რადგან ვახტანგი საკმაოდ ნიჭიერი მეფე და კარგი მხედართმთავარი იყო. გარდა ამისა, გორგასლის დიპლომატიურმა სვლებმა აშკარა გახადა, რომ ქართლში მეფობის გაუქმებას ფართომასშტაბიანი კონფლიქტი მოჰყვებოდა ირან-ბიზანტიას შორის, თანაც ირანს დაძაბული ურთიერთობა ჰქონდა თავის აღმოსავლეთ საზღვრებზე. ის ეომებოდა ცენტრალური აზიიდან მოსულ ჰეფთალიტებს, ორ ფრონტზე სერიოზულ ბრძოლას კი ერიდებოდა. ჰეფთალიტებთან დაზავების შემდეგ ირანმა ყურადღება კავკასიას მიაპყრო. საბოლოოდ, ომის დაწყების უშუალო მიზეზად ქართლში ირანის მთავარი დასაყრდენის - ვარსქენ პიტიახშის მოკვლა შეიძლება ჩაითვალოს. 482 წელს ის ვახტანგ მეფის ბრძანებით მოკლეს. ვარსქენის პროირანულობა აშკარა

იყო და მისი მოკვლა ომის გამოცხადების ტოლფასად აღიქვა ირანმა. ასეც იყო რეალურად. მისი სიკვდილით ვახტანგმა ასევე ნათლად გამოხატა ანტიირანული პოლიტიკის გატარების განზრახვა.

სურ. 15 იაკობ ცურტაველი

სურ. 16 დედოფალი შუშანიკი (V ს-ის II ნახევარი), შერაცხულია წმინდანად

ქართლის მეფის პოლიტიკამ სომხეთსა და ალბანეთში დიდი მხარდაჭერა ჰპოვა. მალე ამ ქვეყნებშიც ანტიირანული აჯანყება დაიწყო. ამან განარისხა ირანი და შაჰმა პეროზმა 483 წელს აჯანყებულთა წინააღმდეგ დიდი ჯარი გამოგზავნა. ირანელები ალბანეთში გამაგრდნენ და ქართლისაკენ დაიძრნენ. მტერი ქვეყნის საზღვართან დაბანაკდა. ვახტანგ გორგასალს შეტევითი გეგმა ჰქონდა. მას სურდა სომხურ-ქართული ჯარით იერიში მიეტანა ქართლის საზღვრებთან დაბანაკებულ ირანელებზე, სომეხთა ჯარის სარდლებმა კი თავი შეიკავეს. ამ დროს ვახტანგს ჰუნებმაც უღალატეს, რომელთაგან, დიდძალი მოლაშქრეებით დახმარების ნაცვლად, მეფეს მხოლოდ 300 მეომარი მოუვიდა.

სურ. 17 პეროზ I, სასანიდური ირანის შაჰი 459-484 წლებში

ირანთან ომის დროს ვახტანგ გორგასალმა რამდენიმე ხერხი გამოიყენა, რომლებიც საომარი მოქმედებების დროს ძალზე ეფექტური იყო. მან მიმართა იმიტაციისა და დეზინფორმაციის მეთოდს, რითაც რთული საომარი მდგომარეობიდან მნიშვნელოვანი სარგებელი მიიღო. სომეხთა ჯარის მეთაურებს აშფოთებდათ, რომ ჰუნების ლაშქარი არ ჩანდა, რომელთა დახმარება ვახტანგსაც ძალიან ესაჭიროებოდა; ამავე დროს, აუცილებელი იყო აქტიური შეტევა და მტრის უკუგდებაც, სანამ იგი ქართლის შიდა რაიონებში შეიჭრებოდა და იქაურობას ააოხრებდა.

სურ. 18 ვაჰან მამიკონიანი, სომეხი მხედართმთავარი

ვაჰან მამიკონიანს, სომეხთა ჯარის გამორჩეულ სარდალს, დამხმარე ძალების გარეშე იერიშის მიტანის ეშინოდა. მას მიაჩნდა, რომ ირანელთა მრავალრიცხოვან ჯარს მხოლოდ ქართველები და სომხები ვერ გაუმკლავდებოდნენ. მას ისიც ადარდებდა, რომ სომეხთა ჯარში ერთსულოვნება არ იყო, რაც, საბოლოო ჯამში, მებრძოლთა მხნეობას ასუსტებდა. ლაზარ ფარპეცის ცნობით, ვაჰანმა „იცოდა სომეხთა ჯარის სისუსტე და ხედავდა, რომ მას დაჰკარგოდა მხნეობა, დაუძლურებულიყო და სრულებით არ ჰგავდა ადრინდელ გულმოდგინე და მონდომებულ ლაშქარს“. სომეხთა სარდალს თავის თანამოძმეთა იმედიც არ ჰქონდა: „თქვენც გიცნობთ, ჩემი გამოცდილებით, თუ როგორ მიგიციათ ფიცით აღთქმა ჩვენი მამებისათვის და მოგიტყუებიათ“.

სწორედ ამიტომ, სომეხთა ჯარის გასამხნევებლად, ვახტანგმა მიმართა იმიტაციისა და დეზინფორმაციის ხერხს: მათ აცნობა, რომ ჰუნებმა დიდი ლაშქარი მოაშველეს. ამის დასამტკიცებლად სომეხ მზვერავებს სპეციალურად მოწყობილი, საჩვენებელი და იმიტირებული ბანაკი დაანახეს, სინამდვილეში კი ის ქართველების იყო. ბევრგან ენთო კოცონი, რომელთა გარშემოც მეომრებივით შემოელაგებინათ კუნძები. შორიდან ის ნამდვილ ბანაკს ჰგავდა, ხალხმრავალსა და ძალის მომცემს. ომის დროს, როცა ფსიქოლოგიურ ფაქტორს ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვს, ამგვარი იმიტაციები და სტიმული კარგი შედეგის მომცემია. ამგვარი მეთოდებით ჯარის სტიმულირება თანამედროვე პერიოდშიც გამოიყენება. რაც მთავარია, ეს არის ომის ფსიქოლოგია, რომელიც ვახტანგ გორგასალს ჯერ კიდევ V საუკუნეში შესანიშნავად ესმოდა. მეფის ტაქტიკურმა ხერხმა შედეგი გამოიღო: მერყევი პოზიციის მქონე სომეხი სარდლები დაიყოლია და, ვაჰან მამიკონიანის მეთაურობით, სომეხთა ლაშქარი ჭარმანიანის ველზე, ქართველებთან ახლოს დაბანაკდა. ეს მინდორი მაშინდელი ქართლის სამეფოს (თანამედროვე აზერბაიჯანი) ტერიტორიაზე, ქალაქ თუაზის მახლობლად მდებარეობდა, მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე. სწორედ აქ იყო დაგეგმილი გადამწყვეტი ბრძოლა ირანელებთან. ბოლოს, როდესაც სომხები რეალობაში გაერკვნენ, ვახტანგი არწმუნებდა მათ, რომ არ იყო აუცილებელი ჰუნთა დახმარება, რომ ირანელებზე გასამარჯვებლად ისედაც საკმარისი იყო მათი რაოდენობა. ამის მიუხედავად, სომეხთა სარდლობაში არ იყო ერთიანობა. ნაწილს ეშინოდა და ომს თავს არიდებდა, ზოგიერთმა სომეხმა ფეოდალმა კი ირანელებს აცნობა, თითქოს ვაჰან მამიკონიანმა ძალით მიიყვანა ისინი ბრძოლის ველზე, სინამდვილეში კი არ სურდათ ირანელების წინააღმდეგ ომი. მათ შეუთვალეს ირანელებს, რომ ბრძოლის დაწყების შემთხვევაში არ მიიღებდნენ მასში მონაწილეობას. ლაზარ ფარპეცი აღწერს, რომ მოღალატე სომეხმა ფეოდალებმა შიკრიკები გაუგზავნეს თავიანთ ახლობლებს ირანის ჯარში და შეუთვალეს:

„ამ საქმეს ჩვენ სომეხთა ზორავარის - ვაჰანის იძულებით დავდგომივართ და არა ჩვენი ნებით. ასეთნი ბევრნი ვართ, მაგრამ ჩვენი გონება და ზრახვა თქვენთანაა... ხვალ, როდესაც ბრძოლის ველზე გამოვალთ, ჩვენ თვითონაც გავიქცევით და სხვა მრავალსაც თან გავიყოლებთ ჩვენი ჯარიდან“.

ასეც მოხდა. ბრძოლის ცენტრი და მარჯვენა ფრთა სომხებმა დაიკავეს, ქართველები კი მარცხენაზე განლაგდნენ. დასაწყისში მოკავშირეები შეტევაზე გადავიდნენ, გადალახეს მდ.

მტკვარი, მაგრამ მალე სომეხმა მოღალატეებმა დანაპირები შეასრულეს და დატოვეს ბრძოლის ველი, რამაც გადამწყვეტი როლი ითამაშა შედეგებზე. თავდაპირველად ქართველებისა და სომხების გაერთიანებულმა ლაშქარმა ვახტანგ გორგასლისა და ვაჰან მამიკონიანის სარდლობით მტერი უკუაქცია. მაგრამ შეტევა გათვლილი იყო ამ გაერთიანებული ლაშქრის მეომართა რაოდენობაზე, ხოლო როცა მოღალატეებმა დატოვეს ბრძოლის ველი და გაიქცნენ, გარდა მოლაშქრეთა რიცხვის შემცირებისა, ამან ჯარში დაბნეულობა და არეულობა გამოწვია. ამით ისარგებლეს ირანელებმა და წარმატებას მიაღწიეს: ქართველთა და სომეხთა გაერთიანებული ჯარი უკუაქციეს, ტყვეები ხელთ იგდეს, ბევრიც დახოცეს. ბრძოლის ამგვარი განვითარების მიუხედავად, ვახტანგ გორგასალი მაინც არ ეგუებოდა მარცხს და ბოლომდე მედგრად ეწინააღმდეგებოდა მტერს. შედეგად, ირანელთა სარდალმა, მიჰრანმა, შეწყვიტა ბრძოლა და 483 წლის სექტემბერში სამშობლოში დაბრუნდა.

ვახტანგ გორგასლის ომმა ირანთან, ბრძოლის ტაქტიკამ და პოლიტიკამ განაპირობა ის, რომ ირანმა ქართლისაგან მიიღო იმგვარი წინააღმდეგობა, როგორიც მას ამიერკავკასიაში არც ერთი სახელმწიფოსაგან არ მიუღია მაშინაც კი, როცა ამ უკანასკნელში მეფის ხელისუფლებას აუქმებდა. ვახტანგის ამგვარი მოღვაწეობის შედეგი იყო ისიც, რომ, საბრძოლო მარცხის მიუხედავად, ირანმა მთელი ამიერკავკასიიდან მხოლოდ ქართლში ვერ შეძლო მეფობისა და სახელმწიფოებრიობის გაუქმება.

ვახტაგ გორგასლის მედგარი წინააღმდეგობის, მოქნილი სახელმწიფო და სამხედრო პოლიტიკის საპირისპიროდ, სპეციალური სამხედრო-სტრატეგიული ღონისძიებები დაიგეგმა ირანში.

შაჰმა პეროზმა 484 წელს ამიერკავკასიაში სამხედრო აგრესიისათვის მობილიზაცია დაიწყო. ამ ლაშქარს სათავეში სარდალი ზორმიჰრ ჰაზარავუხტი ჩაუდგა. ლაზარ ფარპეცის ცნობით, შაჰმა მას უბრძანა, „წასულიყო ქართლში, მისი მეფე ვახტანგი შეეპყრო, მოეკლა, ან და იმ ქვეყნიდან გაეძევებინა“.

484 წლის გაზაფხულზე ამიერკავკასიაში ირანელებთან ომი განახლდა.

სურ. 19 მცხეთა, ისტორიული ცენტრი

ვახტანგ გორგასალმა იმთავითვე იცოდა, რომ ირანი მას არ აპატიებდა აჯანყებას, მაგრამ ის მაინც უძლური აღმოჩნდა. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ მას ცდა არ დაუკლია: აჯანყებული ალბანელები და სომხები გვერდით დაიყენა, ბიზანტია და ჰუნები მოკავშირედ გაიხადა,

მაგრამ რეალური დახმარება მათგან ვერ მიიღო. ვახტანგის ქმედებებში ჩანს მართლაც მოაზროვნე სახელმწიფო მმართველის პოლიტიკა, დიპლომატიისა და სამხედრო საქმის უბადლო ცოდნა, თუმცა იმდროინდელ რეალობაში ღალატი ჭარბობდა; ამიტომ, როცა ირანელები კვლავ შემოიჭრნენ და სომხეთ-ალბანეთის აჯანყება სისხლში ჩაახშვეს, ვახტანგს დიდი წინააღმდეგობის გაწევის საშუალება აღარ ჰქონდა. ამ მდგომარეობას შიდა ღალატიც ემატებოდა: ქართველ დიდებულთა ნაწილი, სიცოცხლის შესანარჩუნებლად, ირანელების მხარეს გადადიოდა. ვახტანგმა აქაც სწორად შეაფასა ვითარება და თუ წინა წელს შეტევაზე გადავიდა, ამჯერად თავდაცვითი ტაქტიკა გამოიყენა.

ბრძოლა მცხეთასთან გაიმართა. ქართული ჯარი ორ ნაწილად გაიყო და, დაახლოებით, 25 კილომეტრის თავდაცვით ზოლზე დაბანაკდა. უმეტესნი ცხენოსნები იყვნენ. ჯარის ერთი ნაწილი არაგვის ქვემო წელზე დადგა. ამ რაზმს ჯუანშერ სპასპეტი სარდლობდა. ქართველთა მეორე ნაწილი არმაზიდან თბილისამდე ტერიტორიაზე გაჩერდა. ამ რაზმს მეთაურობდნენ ნასრა და მირდატ ერისთავები. საგანგებოდ იყო გამაგრებული მცხეთა-არმაზის სიმაგრეებიც. ამ 25 კილომეტრიანი თავდაცვითი ზოლის ცენტრალურ გამაგრებულ ნაწილში მოექცა მცხეთა-არმაზი. ამგვარი განლაგებით მტერს გზა გადაეღობა შიდა ქართლში შეღწევის შემთხვევაში. ამით გამოვლინდა ვახტანგ გორგასლის, როგორც დიდი სამხედრო სტრატეგის, განსაკუთრებული ნიჭი.

ამ ბრძოლისათვის მცხეთის ხიდი გაფართოვდა მტკვარზე, რათა, საჭიროების შემთხვევაში, დიდძალი ჯარის გადასვლა სწრაფად და მოქნილად მოხერხებულიყო. ამ ბრძოლის საერთო სარდლობა ვახტანგ გორგასალმა ითავა. „გორგასალი“ (ანუ „მგელთავა“), მუზარადზე გამოსახული მგლის გამო, სწორედ ამ ბრძოლაში უწოდეს მას. როდესაც ირანელები ბრძოლის ველზე ვახტანგ მეფეს დაინახავდნენ, ერთმანეთს უყვიროდნენ: „დურ აზ გორგასალ“, რაც ნიშნავს: „ერიდეთ მგლისთავას“. ქართველი მემატიანე ჯუანშერი ასე გადმოგვცემს ვახტანგ მეფის ამბავს:

„ხოლო ვახტანგ მეფესა შეექმნა ჩაბალახი ოქროსი, და გამოესუა წინათ მგელი და უკანათ ლომი; და რომელსა კერძსა იძლეოდიან ქართველნი, მუნითაც მიმართის და მოსრის სპისა მისგან სპარსთასა, ვითარცა ლომმან კანჯარნი. მიერითგან ვერღარა შეუძლებდეს სპარსნი წყობად მისა, რამეთუ დაისწავლეს იგი, რომელსა ეწერა მგელი და ლომი, და ვითარცა იხილიან ვახტანგ, თქვან: „დურ აზ გორგასალ“, რომელ არს ესე: „მირიდეთ თავსა მგლისასა“. და მის მიერ სახელ-ედვა ვახტანგ მეფესა გორგასალ“.

მაშინ, როცა ქართველთა ჯარი შერჩეულ პოზიციებზე იყო დაბანაკებული, მტერი მდინარის ნაპირზე განლაგდა. ირანელები ქართველებს ერთ-ნახევრით სჭარბობდნენ. მათი მთავარი ბანაკი დიდუბის ველზე იყო. ბრძოლები ცვალებადი წარმატებით მიმდინარეობდა. სწორედ ასეთ ვითარებაში შეიტყვეს ქართლში მყოფმა ირანელებმა, რომ შაჰი პეროზი ჰეფთალიტებმა მოკლეს. ამან ფსიქოლოგიურად იმოქმედა ირანელებზე, მათმა სარდალმა ჰაზარავუხტმა ბრძოლა შეწყვიტა და ირანში გაბრუნდა.

პეროზის სიკვდილის შემდეგ ირანში მისი ძმა ვალარში გამეფდა. მან ქვეყნის მართვა დაიწყო ძალზე რთულ ვითარებაში. ხანგრძლივმა ომებმა დაასუსტა ქვეყანა როგორც სამხედრო თვალსაზრისით, ისე ეკონომიკურად. აუცილებელი იყო ქვეყნის გაძლიერება. საინტერესო ფაქტია, რომ მას ამიერკავკასიის ხალხებთან დაზავება ურჩია ირანელმა სარდალმა ჰაზარავუხტმა, რომელიც იბრძოდა ქართლში და კარგად იცოდა ქართველების დაუმორჩილებლობის ამბავი. ჩანს, იმ წინააღმდეგობების შემდეგ, რაც ვახტანგ გორგასლისაგან მიიღო ჰაზარავუხტმა, ახალ შაჰს ურჩია, ხელი აეღო ქართლსა და ამიერკავკასიის ქვეყნებზე გალაშქრებისაგან, რაც ადვილი საქმე არ იყო და ისედაც დასუსტებულ ირანის ეკონომიკას კვლავ სერიოზულ ტვირთად დაა-

წვებოდა. შაჰმა ვალარშმა გაითვალისწინა ჰაზარავუხტის რჩევა და ამიერკავკასიის ხალხებს დაუზავდა: აღუთქვა ავტონომიური უფლებები, შეუნარჩუნა ქრისტიანობა, მაგრამ მათგან მოითხოვა ირანის უზენაესობის აღიარება და, საჭიროების შემთხვევაში, ირანელთათვის სამხედრო დახმარება.

488 წელს ირანის ტახტზე ახალი შაჰი ავიდა, პეროზის ძე, ძლიერი და ენერგიული კავად I. მან მოკლე ხანში დაამარცხა და განდევნა ჰეპტალები, მოახერხა შიდა დაპირისპირებების აღმოფხვრა და სამეფოს შემდგომ გაძლიერებაზე დაიწყო ზრუნვა. მალე მან ახალი ექსპანსიონისტური პოლიტიკის გატარება დაიწყო დასავლეთის მიმართულებით. 502 წელს კავად I-მა ბიზანტიაზე გალაშქრება გადაწყვიტა და ვახტანგისგან სამხედრო ალიანსის შეკვრა მოითხოვა. მეფემ უარი შეუთვალა. სწორედ ეს გახდა ქართლში ირანელთა ახალი შემოსვლის საბაბი. ლაშქარს ამჯერად თავად შაჰი ჩაუდგა სათავეში. მასთან იყო ტახტის მემკვიდრე, უფლისწული ბარტამიც.

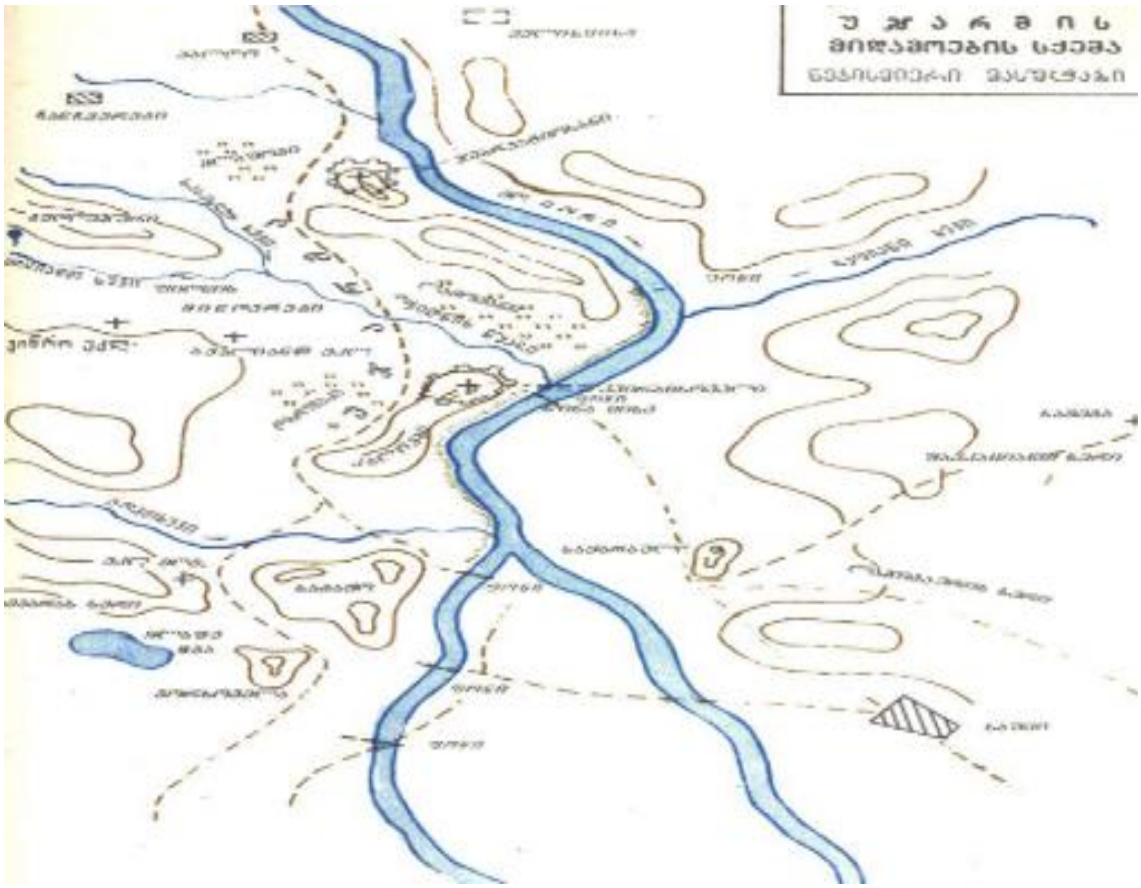

სურ. 20 უჯარმის ბრძოლის არეალი (გენერალ-მაიორ ივანე
შაიშმელაშვილის სქემის მიხედვით)

უჯარმის ბრძოლის მიზეზები. ირანს ვახტანგ გორგასალთან ომი რამდენიმე ფაქტორმა გადააწყვეტინა: ჯერ ერთი, ქართლში მეფობა ვერ გააუქმა (სომხეთისა და ალბანეთის მსგავსად), რაც ვახტანგ გორგასლის დამსახურება იყო; მეორეც, ამიერკავკასიაში ბიზანტიის გავლენას ვერ ეგუებოდა, თანაც კარგად ახსოვდა, რომ ვახტანგი ამ ქვეყანასთან მოკავშირეობას ირანის საწინააღმდეგოდ ცდილობდა. ირანი ბიზანტიის წინააღმდეგ დიდ საომარ ოპერაციას აპირებდა, მაგრამ ქართლში პრობიზანტიური პოლიტიკის გამტარებელი მეფე უშლიდა ხელს.

ირანი ბიზანტიასთან ბრძოლას მანამ ვერ დაიწყებდა, სანამ ჩრდილოეთიდან მისი ლაშქრის მარჯვენა ფლანგს საფრთხე ემუქრებოდა გორგასლის ჯარისგან; შესაძლებელი იყო, რომ ქართველებს მათზე ზურგიდან დაერტყათ. აღნიშნულიდან გამომდინარე, წარმატების შემთხვევაში, ლაშქრის მარჯვენა ფლანგის უსაფრთხოება უზრუნველყოფილი იქნებოდა.

სამოქმედო რაიონი. უჯარმის ველი მდებარეობს დასახლებული პუნქტების - პალდოს, ხაშმის, მუღანლოსა და უჯარმას შორის, თბილისიდან 31 კმ-ზე. უჯარმა სამხრეთ მიმართულებიდან ერწო-თიანეთის ბუნებრივი კარიბჭეა, მდ. ივრის ხეობის ნაწილი. ჩრდილოეთით უჯარმის ციხისკენ მიმავალი გზა ვიწრო ხევს მიუყვება. ციხე ერთ-ერთი მთის ქიმზე, მტრისთვის რთულად მისადგომზე, ბრძოლის ადგილიდან 5-6 კმ-შია. ბრძოლის ველი, სადაც შეტაკება მოხდა, საკმაოდ ვრცელი ვაკეა (15 ჰექტრამდე), რომელიც შემოფარგლულია ტყიანი მთის ფერდობებით, ალაგ-ალაგ ხევებს უერთდება და აქვს ნალისებური ფორმა. დღევანდელი სამხედრო ტერმინით, მას შეიძლება დავარქვათ სასიკვდილო ზონა. ნაწილობრივ ამითაც იყო განპირობებული ის, რომ გორგასალმა მოწინააღმდეგე საზღვართან არ შეაჩერა, ასეთ ადგილზე შემოიტყუა და დიდი ძალებით მანევრირების შესაძლებლობა მოუსპო.

საბრძოლო წყობა. ვახტანგი გრძნობდა, რომ საბოლოოდ მაინც ვერ ასცდებოდა ირანელებთან სერიოზულ დაპირისპირებას, ამიტომ მტრის მოახლოებამდე ხალხს მოუწოდა, რომ თავი მთებისა და ტყეებისთვის შეეფარებინათ.

გორგასალმა შეკრიბა ჯარი და უჯარმის შესასვლელში, მდინარე ივრის ხეობაში დადგა. როგორც ჩანს, ასეთი მოქმედებით გახიზნულ მოსახლეობას იცავდა, თანაც ეს მხარე, მთებისა და ტყეების გამო, ძნელად მისადგომი იყო, რაც ირანელებს სერიოზულ დაბრკოლებებს უქმნიდა. ჩანს, ვახტანგი, გარდა სტრატეგიული მომენტებისა, იმასაც ითვალისწინებდა, რომ ირანელები რიცხოვნობით აღემატებოდნენ ქართველებს და დამატებით წინააღმდეგობებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. მან ქალაქ მცხეთაში სამი ერისთავი დატოვა, დიდი გარნიზონით.
საინტერესო იყო უჯარმის ბრძოლაში ქართული ჯარის საბრძოლო წყობა, რომელიც სამი ნაწილისაგან შედგებოდა:

I. ცენტრალური - სათავეში მეფით;
II. კლდოვანი ადგილებიდან შემტევი მარცხენა ფრთა - მხოლოდ ქვეითები;
III. მარჯვენა ფრთა - ქვეითები და ცხენოსნები.

მოწინააღმდეგის საომარი ეტლებისა და კავალერიის შესაჩერებლად მეფემ საბრძოლო ილეთი გამოიყენა: უჯარმის ველზე ღრმა თხრილები გააკეთებინა, შუბები და ხმლები პირით ზევით დაასმევინა და ფიჩხი და ბალახი წააყრევინა.

ბრძოლის მსვლელობა. ირანელები უჯარმის კარიბჭეს მიადგნენ და სოფელ ხაშმის მიმდებარე ტერიტორიაზე დაბანაკდნენ. თავად ვახტანგი, სამეფო კარსა და უმაღლეს სამღვდელოებასთან ერთად, უჯარმის ციტადელში დადგა და ბრძოლის პროცესს იქიდან წარმართავდა. უჯარმასთან ბრძოლა სამ დღეს მიმდინარეობდა. პირველ დღეს ირანელებმა ქართული ჯარის ცენტრს შეუტიეს, მაგრამ ფლანგებიდან ქართველი მეისრეების ცეცხლქვეშ აღმოჩნდნენ. ბრძოლა მთელ დღეს გრძელდებოდა. მეორე დღეს ირანელებმა უშუალოდ უჯარმის მიმართულებით დაიწყეს შეტევა, მაგრამ ქართული ქვედანაყოფების სიმტკიცის შედეგად ეს შეტევაც მარცხით დასრულდა. უშედეგო აღმოჩნდა ფლანგებიდან შეტევებიც. მეოთხე დღეს ვახტანგ გორგასალმა თავად შეუტია.

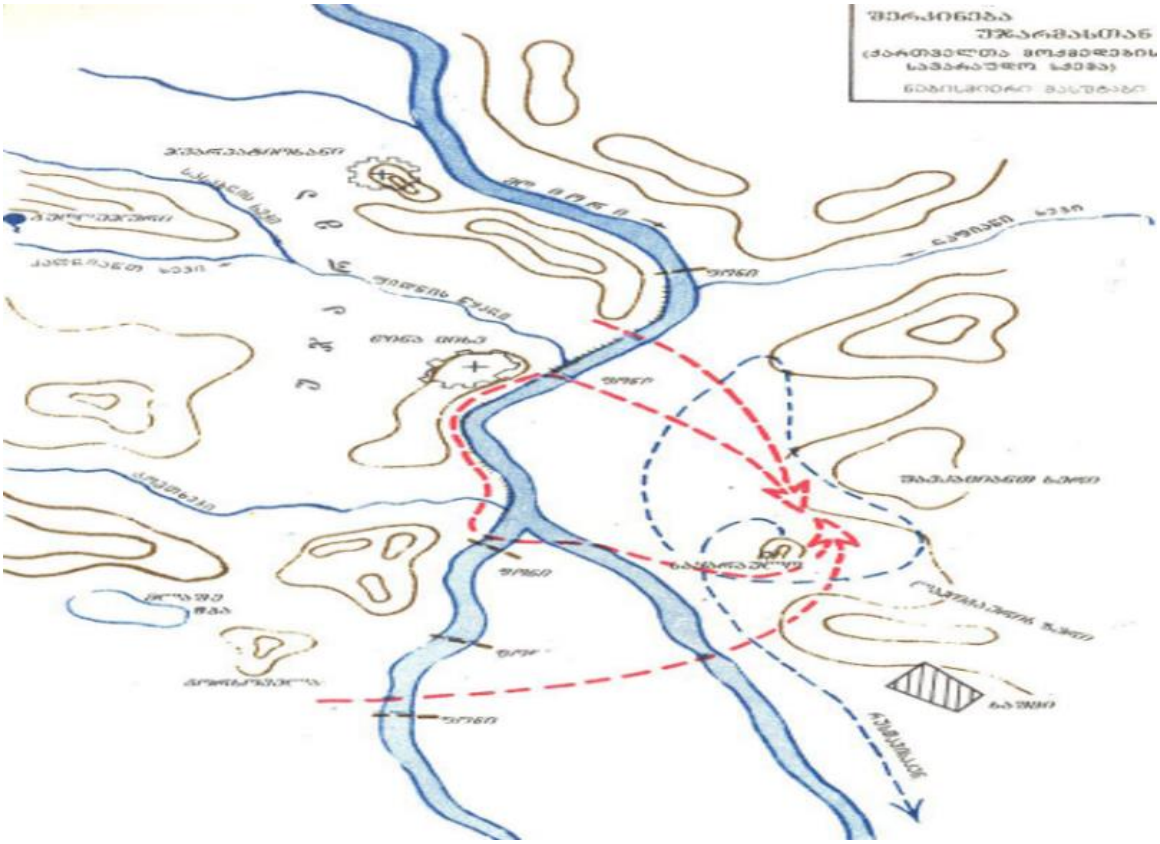

სურ. 21 უჯარმის ბრძოლა (გენერალ-მაიორ ივანე შაიშმელაშვილის სქემის მოხედვით)

უჯარმის ბრძოლაში ქართველებმა სერიოზულ წარმატებას მიაღწიეს. მემატიანის ცნობით, ვახტანგ გორგასალი თავად შეიჭრა მტრის ჯარში და მოკლა სპარსთა მეფის ძე ბარტამი, მაგრამ თვითონაც ამ ბრძოლაშივე დაიჭრა სასიკვდილოდ. კავად I-მა გაქცევით უშველა თავს.

ჯუანშერის ცნობით „სპარსმა ვინმე სცა ისარი მკერდსა ვახტანგისსა“.

არსენ ბერის (XII ს.) „ცხოვრებაი ნინოის“ პერიფრაზით: „მოიკლა იგი სპარსთა ბრძოლასა შინა მონაყოფილისაგან მისისა, რამეთუ იცოდა განახევი ჯაჭვსაი იღლიასა ქუეშე და აღიპყრა რაი ხრმალი თვისი, რაითა სცეს კაცსა სპარსთაგანსა, მონამან მან ბოროტმან ჰკრა ისარი იღლიასა ქუეშე და მით მოკუდა“.

ამ ორ ცნობას თუ ერთმანეთს შევადარებთ, გამორიცხული არ არის, ვივარაუდოთ, რომ სპარსი ყოფილა ის მონაყოფილი, რომელმაც ვახტანგ გორგასალი დაჭრა სასიკვდილოდ. როგორც ცნობილია, მონათა უმეტესობა სწორედ სამხედრო ტყვეები იყვნენ. არ არის გამორიცხული, ვახტანგის სპარსი მკვლელიც მონა, ანუ ყოფილი სამხედრო ტყვე ყოფილიყო.

ირანელები დამარცხდნენ. მათ რუსთავისაკენ დაიხიეს. ვახტანგ გორგასალი, ჯერ კიდევ დაჭრილი, შეიყვანეს უჯარმაში. საინტერესოა, რომ მეფემ ჯარს არ მისცა მტრის დადევნების ნება. როგორც ჩანს, ვახტანგი ხედავდა, მისი დაჭრით რამდენად დაიბნა და აირია ჯარი. ამას გარდა, ქართველებს საკმაო დანაკლისი ჰქონდათ და ვახტანგ გორგასალს არ უნდოდა, რომ მსხვერპლის რაოდენობა გაზრდილიყო.

როცა ირანელებმა ვახტანგ გორგასლის სასიკვდილოდ დაჭრის ამბავი გაიგეს, მოარბიეს ქართლის მხარეები, მაგრამ მცხეთა-არმაზის სიმაგრეები მაინც ვერ დაიპყრეს. 502 წელს ისინი საქართველოდან გავიდნენ.

სურ. 22 უჯარმის ციხე

ანალიზი. ისტორიის ყველაზე მკაცრი მსაჯული ხალხია. იგი დიდებით მოსავს ქვეყნისთვის თავდადებულ გმირებს. მეფე ვახტანგ გორგასალი სწორედ იმ სახელმწიფო მოღვაწეთა რიცხვშია, რომლებმაც განსაკუთრებული ადგილი დაიკავეს შთამომავალთა ხსოვნაში.

სამშობლოს დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის მებრძოლმა ხალხმა შეიყვარა იგი. ხალხურმა ზეპირსიტყვიერებამ, რომელიც უმნიშვნელოვანესი წყაროა, მრავალი თქმულება თუ ლექსი შემოგვინახა გმირებზე. ხალხური გადმოცემები ხშირად უფრო ზუსტ ინფორმაციას გვაწვდიან, ვიდრე საგანგებოდ შექმნილი ისტორიული თხზულებები. ერთ-ერთი ასეთი ლექსი ვახტანგ გორგასალზეცაა შემორჩენილი, რომელიც მისდამი ხალხის დამოკიდებულებას ასახავს:

„ვახტანგ მეფე ღმერთს უყვარდა, ციდან ჩამოესმა რეკა,
იალბუზზე ფეხი შედგა - დიდმა მთებმა იწყეს დრეკა.
ოსებში გადაიარა, ჩერქეზები გადარეკა“.

სურ. 23 ვახტანგ გორგასლის
სახელობის I ხარისხის ორდენი

ვახტანგ გორგასალი არა მარტო ჯუანშერისათვის, არამედ სხვა ეპოქის მემატიანეებისათვისაც სამაგალითო იყო. „მატიანე ქართლისას“ ავტორი, საუბრობს რა ბაგრატ III-ზე, დასძენს: „და ვთქუა ესეცა, რომელ შემდგომად დიდისა მეფისა ვახტანგ გორგასლისა არავინ გამოჩინებულ არს სხუა მსგავსი მისი დიდებითა და ძალითა და ყოვლითა გონებითა“.

აღსანიშნავია, რომ „გორგასლიანობა“ გახდა ქართულ ცნობიერებაში სიმხნევის, სიდიადის, ახოვნებისა და სიძლიერის აღმნიშვნელი ტერმინი. თამარის გარდაცვალების შემდეგ, მემატიანის ცნობით, ლაშა-გიორგის ვაჟკაცობის ხილვით გახარებული დიდებულები, ასე მიმართავდნენ მას: „დიდი ნუგეშინისცემა მოგუემატა ღმერთისა მიერ, რამეთუ გპოვეთ ახოვანი და გოლიათი, გორგასლიანი და დავითიანი“.

საქართველოს სამეფო დროშასაც „გორგასლიანი“ უწოდეს, სამეფო სპას ბრძოლებში თეთრი სამეფო „გორგასლიანი“ დროშა მიუძღოდა წინ, რომლის დიდე-

ბა ვახტანგს უკავშირდება. მემატიანე აღნიშნავს: ,,აქა ჟამამდე სვიანი იგი ბრძოლათა შინა დროშა დავითიანი და გორგასლიანი გამარჯვებული არა-სადა ძლეულ-იყო“.

გორგასლის სამხედრო ხელოვნებისათვის დამახასიათებელი იყო:

- სტრატეგიული ხედვა და მოკავშირეთა გონივრული გამოყენება;
- ადგილმდებარეობის ეფექტური გამოყენება და ძალთა არათანაბარი გადანაწილება;
- მოწინააღმდეგის ძალთა დემორალიზება, მათი მეთაურების ორთაბრძოლაში განადგურებითა და პირველი ეშელონის მოქმედებით;
- ქართველ მეფეთაგან პირველად სამთო ბრძოლების შემოღება;
- ლაშქრის გვარეობათა (ცხენოსანი, ქვეითი) კოორდინირებული მოქმედება;
- მძიმედ აღჭურვილი ცხენოსნების გარღვევის უბანზე და მსუბუქად შეიარაღებული ცხენოსნების რეზერვში გამოყენება;
- საფორტიფიკაციო ნაგებობების მშენებლობა;
- თავდაცვითი და შეტევითი ბრძოლების წარმართვა და რთულ რელიეფზე მარშირება.

შედეგები. ვახტანგ გორგასალმა შეძლო სახელმწიფოს მართვის სისტემის შექმნა, იმ დროისათვის ანგარიშგასაწევი ჯარის ჩამოყალიბება და საფორტიფიკაციო მშენებლობების განვითარება. ირანის წინააღმდეგ აშკარა ამბოხისა და ომების მიუხედავად, მან ქართლის სამეფოსა და ძლიერი ცენტრალიზებული ხელისუფლების შენარჩუნება სიცოცხლის ბოლომდე მოახერხა.

თავი II

შუა საუკუნეების ევროპის სამხედრო ხელოვნება. ნეტარი ავგუსტინეს „სამართლიანი ომის თეორია“, ჯვაროსნული ლაშქრობები

1. **თემის მოკლე შინაარსი:**

მოცემულ თემაში განვიხილავთ ევროპული ფეოდალიზმის ეპოქას - ფეოდალური საზოგადოების არმიის მოწყობის წესს, ბრძოლისა და ომის წარმართვის ხერხებს, სამხედრო ხელოვნების განვითარებას. უპირველეს ყოვლისა, ყურადღებას შევაჩერებთ იმ ომებსა და ბრძოლებზე, რომლებმაც სამხედრო ხელოვნების კლასიკური ნიმუშები დაგვიტოვეს და მისი განვითარების მნიშვნელოვან ეტაპებად იქცნენ. თემის ქრონოლოგიური ჩარჩო კი შეადგენს პერიოდს ფრანკთა სასხელმწიფოს შექმნიდან XIV ს-ის დასასრულამდე.

ფეოდალურ წყობას თავისი ისტორია აქვს: ის რამდენიმე ასწლეულის განმავლობაში ყალიბდებოდა, ვითარდებოდა და ბოლოს მისივე წიაღში აღმოცენებული კაპიტალისტური წარმოების წესის ზეგავლენით დაიშალა და გაქრა. ისტორიკოსები განასხვავებენ ფეოდალიზმის სამ საფეხურს: ადრეფეოდალურს, ფეოდალურსა და აბსოლუტისტურ-ფეოდალურ წყობილებას. ამ თემაში პირველ ორს განვიხილავთ.

შუა საუკუნეების განმავლობაში ყველა ქვეყნის არმიაში კავალერია ჯარების მთავარ სახეობად რჩებოდა. აღმოსავლეთის ქვეყნების ლაშქარში ის მსუბუქი ირეგულარული ცხენოსანი ჯარით არის წარმოდგენილი, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში კი რაინდებისაგან შემდგარი, მძიმედ შეიარაღებული რეგულარული კავალერია გვხვდება. ასეთი იყო იმ პერიოდის ჯარის სახეობა, რომელიც ომის ბედს წყვეტდა. ცხენოსანი ჯარის უპირატესობა მისი ღირსებებით სულაც არ იყო განპირობებული, რადგან აღმოსავლელ ირეგულარულ ცხენოსანთა ჯარს, მაგალითად, ომის არავითარი წესი არ გააჩნდა, მძიმედ შეიარაღებული დასავლეთევროპელი რაინდები კი ერთობ მოუქნელები იყვნენ. მათი უპირატესობა ქვეითი ჯარის უვარგისობის ფონზე გამოჩნდა.

შუა საუკუნეების ეპოქის სამხედრო ხელოვნებაში გამორჩეული ადგილი უკავია ჯვაროსნულ ლაშქრობებს. სულ განხორციელდა რვა ლაშქრობა, რომელთაგან აღსანიშნავია პირველი ლაშქრობა. ჯვაროსნებმა ბევრი რამ შეითვისეს მაჰმადიანთა საბრძოლო ხელოვნებიდან. იქნება ეს აღკაზმულობა, იარაღი, კავალერიის საბრძოლო წყობა და ა.შ.

აღნიშნული ელემენტები ჯვაროსნებმა გადმოიტანეს ევროპის ჯარებში და მოახდინეს მათი შერწყმა ევროპულ სამხედრო ხელოვნებასთან.

რაინდთა ეპოქის დასასრულს კი, ორმა მნიშვნელოვანმა ბრძოლამ დაუდო სათავე. ეს იყო 1346 წლის კრესისა და 1415 წლის აზენკურის ბრძოლები. ორივე შემთხვევაში, ინგლისელმა ქვეითებმა, რომლებიც გრძელი მშვილდით იყვნენ შეიარაღებულნი, რჩეული ფრანგი რაინდები დაამარცხეს. ამ გამარჯვებების შემდეგ, მთელი 100 წლის განმავლობაში ინგლისი ევროპის უძლიერეს სახელმწიფოდ იქცა.

თემის მეორე ნაწილში განვიხილავთ ნეტარი ავგუსტინეს მოძღვრებას ,,სამართლიანი ომის" შესახებ და თანამედროვე გაგებით სამართლიანი ომის სამ პრინციპს (ომის დაწყების უფლება, სწორი მოქცევა ომში, სამართლიანობა ომის შემდგომ).

2. სწავლების საბოლოო მიზანი:

შესწავლილ და გაანალიზებულ იქნას ფეოდალიზმის ეპოქისა და ჯვაროსნული ომების წარმოების გზა, მისი ძირითადი ასპექტები, ეპოქის საომარი კამპანიები და სამხედრო ხელოვნება, სამართლიანი ომის თეორია.

შუალედური სასწავლო მიზნები

1. არსებული სამხედრო-პოლიტიკური ვითარების ანალიზი.
2. ფეოდალიზმის ეპოქისა და ჯვაროსნული ომების სამხედრო ხელოვნების ძირითადი ასპექტების ანალიზი.
3. სამართლიანი ომის პრინციპების განხილვა და დაკავშირება კონკრეტულ მაგალითებთან.

სწავლების დონე:

შემეცნებითი: ცოდნა, ანალიზი.

3. იუნკერის დავალებები:

ა. წაიკითხეთ:

სილაბუსში მოცემული საკითხავი მასალა.

ბ. დამატებით წაიკითხეთ:

1. ნაიჯელ ქოთორნი. ,,ისტორიის უდიდესი ბრძოლები". გამომცემლობა ,,კლიო", თბ., 2012. გვ. 47-55.
2. ნაიჯელ ქოთორნი. ,,100 გამოჩენილი მხედართმთავარი". გამომცემლობა ,,კლიო". თბ., 2012. გვ. 50-51.

გ. მზად იყავით სააუდიტორიო დისკუსიისა და შემდეგი საკითხების განსახილველად

1. თქვენი აზრით, რაში მდგომარეობდა ფრანკთა ჯარის სიძლიერე? რა იყო ამის მიზეზი?
2. რომელი გვარეობა წარმოადგენდა ჯარების მთავარ სახეობას შუა საუკუნეების ევროპაში?
3. როგორი იყო შუა საუკუნეების ევროპელ რაინდთა შეიარაღება?
4. ჯვაროსნული ომები-მიზნები და შედეგები;
5. შუა საუკუნეების ევროპაში რომელი იარაღი წარმოადგენდა ქვეითთათვის ყველაზე ეფექტურს?
6. რა ედო საფუძვლად წმ. ავგუსტინეს მსჯელობას ომის შესახებ?
7. განმარტეთ და განიხილეთ შემდეგი ცნებები:
   - ჟუს ად ბელლუმ - ომის დაწყების უფლება;
   - ჟუს ინ ბელლო - სწორი მოქცევა ომში;
   - ჟუს პოსტ ბელლუმ - სამართლიანობა ომის შემდგომ.

ფრანკების ბარბაროსული სამეფო, მისი ომები და მათი მნიშვნელობა (VI-XII საუკუნეები), ჯვაროსნული ლაშქრობები

გენერალ-ლეიტენანტი ალექსანდრე სვეჩინი

ფრანკების ბარბაროსული სამეფოს წარმოშობა. ფრანკები ადრეულ, ისკევონთა ტომებს მიეკუთვნებიან, რომლებიც რეინის აღმოსავლეთით სახლობდნენ. III საუკუნიდან მათ გალებზე თავდასხმები დაიწყეს. IV საუკუნის მეორე ნახევარში ფრანკების ერთი შტო რეინის ქვემოწელში დასახლდა და აქედან სამხრეთისა და დასავლეთის მიმართულებით გაფართოვდა. ფრანკების მეორე შტო კი მაასსა და რეინს შორის დამკვიდრდა.

III-IV საუკუნეებში ფრანკების ტომები ბარბაროსული განვითარების უმაღლეს საფეხურზე იმყოფებოდნენ. ისინი იყენებდნენ რკინის სახნისიან გუთანს, რკინის ცულსა და ბარს. მახვილი, ლახვარი (შუბი) და ჩუგლუგი (ცული) მათი უმთავრესი საბრძოლო იარაღი იყო.

სურ. 24 ფრანკები (ისკევონები-დასავლეთ გერმანული ტომები)

სურ. 25 ფრანკი მეომარი

ფრანკების საზოგადოებრივი წყობა, რომელიც ბარბაროსობის უმაღლეს საფეხურს შეესაბამებოდა, ასეთი იყო: გვარის ან ტომის სათავეში უხუცესი იდგა, შემდგომში - მეფე (კუნინგ). სიტყვა ,,კუნი“ გვარს ნიშნავს. უხუცესთა საბჭო წყვეტდა შედარებით მარტივ საკითხებს, მნიშვნელოვან საკითხებს კი სახალხო კრებაზე განხილვისათვის ამზადებდა. მხედართმთავარს სახალხო კრება ირჩევდა.

ეს სამხედრო დემოკრატია იყო, რომელიც გვარტომობრივი წყობილებიდან განვითარდა, როგორც ეს ბერძნებთან და რომაელებთან მოხდა. ბრძოლის დროს ფრანკები ოჯახურ ჯგუფებად ეწყობოდნენ. ოჯახური ორგანიზაცია მტკიცედ კრავდა მათ რიგებს, უზრუნველყოფდა ურთიერთდახმარებას და ამისთვის საჭირო საუკეთესო საბრძოლო თვისებების გამოვლენას.

ფრანკების მხედართმთავრებმა, რომლებიც ტირანული ძალაუფლების მაძიებლებად იქცნენ, თანდათან გვაროვნული წყობილების ბორკილების მსხვრევა დაიწყეს. გვაროვნული წყობილების რღვევის პროცესი სულ უფრო ძლიერდებოდა. ვითარდებოდა მონათმფლობელობა, საზოგადოება მდიდრებად და ღარიბებად იყოფოდა. ამ ვითარებაში უდიდესი როლი ითამაშეს შეიარაღებულმა რაზმებმა, რომლებმაც მეფის ხელისუფლების დამკვიდრებას შეუწყვეს ხელი.

ფრანკების რაზმები ჯერ კიდევ გვაროვნული წყობილების დროს იქმნებოდა. ეს იყო კერძო გაერთიანებები, რომლებსაც ბრძოლებში სახელმოხვეჭილი ბელადი ან მხედართმთავარი პირადი ინტერესებიდან გამომდინარე კრებდა საომრად. რაზმის წევრებს ევალებოდათ ბელადის ერთგულება, იგივე ვალდებულება ჰქონდა მხედართმთავარს მათ წინაშე. ბელადი

მათ ასაჩუქრებდა, ადგენდა მათ შორის იერარქიას. უმნიშვნელო ლაშქრობებში პირად მცველთა რაზმი ან ბრძოლისათვის მუდმივად მზად მყოფი ლაშქარი მონაწილეობდა, უფრო მნიშვნელოვანი ბრძოლებისთვის გაწვრთნილ მეომართა (ოფიცერთა) კადრები არსებობდა. რაზმი (სარდლის პირადი გვარდია) იყო ფრანკების შეიარაღებული ძალების ბირთვი.

სურ. 26 ფრანკი მხედარი

დიდძალი ტერიტორიების დაპყრობამ გამოიწვია ფრანკების საზოგადოების ჩამოყალიბება ბარბაროსულ სამეფოდ, რადგან გვაროვნულ წყობილებას დაპყრობილ ხალხთა დამორჩილების არანაირი შესაძლებლობა არ გააჩნდა.

ამასთან, გერმანელმა ბარბაროსებმა რომაელები საკუთარი სახელმწიფოსაგან გაათავისუფლეს, რისთვისაც მთელი მიწის ორი მესამედი წაართვეს და გაინაწილეს. გაყოფა გვაროვნული წყობილების წესების მიხედვით მიმდინარეობდა. დამპყრობელთა მცირერიცხოვნობის გამო მიწების მნიშვნელოვანი ნაწილი გაუყოფელი, საერთო მფლობელობაში დარჩა, ნაწილიც ცალკეულ ტომებსა და გვარებს გადაეცა. გვარის შიგნით სახნავ-სათესი მიწა ცალკეულ მურნეობათა შორის ტოლ ნაწილებად წილისყრით განაწილდა. ტყე და საძოვრები არ განაწილებულა და საერთო სარგებლობაში დარჩა.

ფრანკების მიერ დაპყრობილი მიწების განაწილებამ მოითხოვა მიწათმფლობელთა საზოგადოების - მარკის ჩამოყალიბება, რომელსაც საზიარო მიწის განკარგვის უზენაესი უფლება მიენიჭა. გვაროვნულმა კავშირებმა უკან დაიხიეს, საზოგადოებრივი მოწყობის საფუძველი ტერიტორიული დაყოფა გახდა. გვარი თანდათან გაითქვიფა მარკაში, გვაროვნული წყობილება ჩასახვის პროცესში მყოფ სახელმწიფოს უთმობდა ადგილს. ამ მაგალითიდან ნათლად ჩანს, რომ დაპყრობილ ხალხებზე ბატონობა შეუთავსებელია გვაროვნულ წყობილებასთან.

რომის იმპერიის ნაცვლად ახალი სახელმწიფო უნდა ჩამოყალიბებულიყო, რადგან დამპყრობლებს დაპყრობილი ქვეყნის მოწყობა ესაჭიროებოდათ. გვაროვნული წყობილების ორგანოები სახელმწიფო ორგანოებად უნდა ქცეულიყო და, შექმნილ გარემოებათა გამო, საკმაოდ სწრაფადაც. რადგან დამპყრობელი ხალხის უახლოესი წარმომადგენელი მხედართმთავარი იყო, დაპყრობილი ოლქის გარე და შიდა უსაფრთხოება მისი ძალაუფლების გაძლიერებას მოითხოვდა. დადგა მხედართმთავრის ძალაუფლების მეფის ძალაუფლებად გადაქცევის მომენტი და ეს გადაქცევაც მოხდა. ფრანკების მეფე ახლა უბრალოდ მხედართმთავარი კი აღარ იყო, არამედ - რეალური ხელისუფალი. გვარის მარკაში გათქვეფა და გვაროვნული ორგანოების სახელმწიფო ორგანოებად ქცევა - ასეთი იყო ფრანკების სახელმწიფოს წარმოშობის პროცესი. ფრანკების გაერთიანებისათვის საჭირო იყო გვაროვნული უთანხმოების დაძლევა, რაც გარეშე მტრის წინააღმდეგ ბრძოლისა და შინაომების ფონზე მიმდინარეობდა.

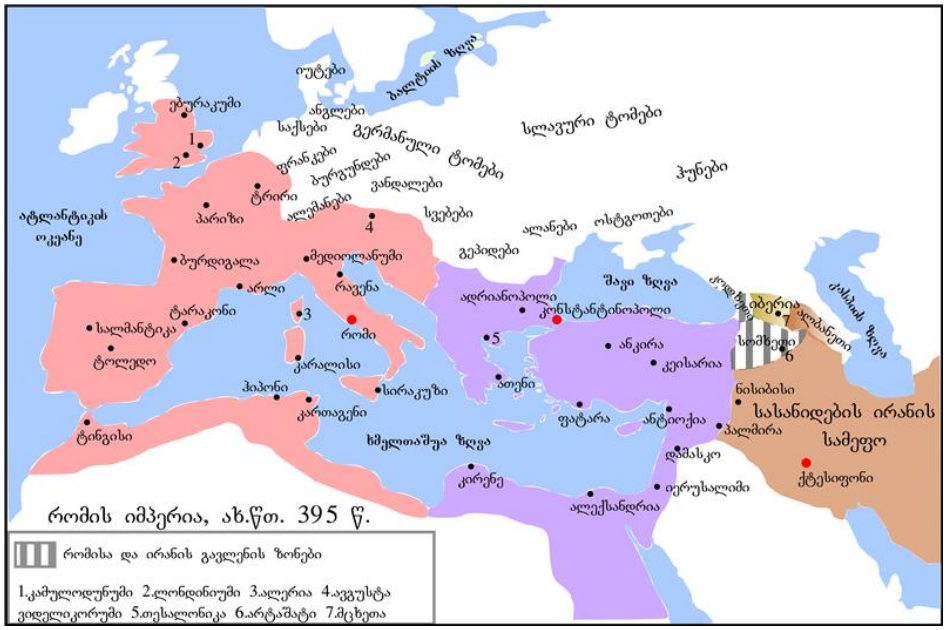

სურ. 27 რომის იმპერია IV საუკუნის ბოლოს

ფრანკების სახელმწიფო IV საუკუნის დასაწყისისათვის ჩამოყალიბდა. თავდაპირველად ეს იყო რამდენიმე ფრანკი „მეფის“ სამხედრო კავშირი რომაელების, ვესტგოთებისა (საფრანგეთის სამხრეთით) და ბურგუნდიელების (მდინარე რონაზე) წინააღმდეგ. ამ კავშირს სათავეში მოექცა მეროვინგების დიდებულთა გვარის წარმომადგენელი - ხლოდვიგი (481-511წწ).

486 წელს ხლოდვიგმა რომაელთა ლაშქარი დაამარცხა, რომლის ნაწილი მის მხარეს გადმოვიდა. მან ხელთ იგდო უზარმაზარი ალაფი. ფრანკების მხარეს გადავიდა გალელ-რომაელთა ქრისტიანული სასულიერო ელიტაც (ეპისკოპოსები), რამაც ამ ხალხთა დაპყრობა გააიოლა. სულ მალე ხლოდვიგმა და მისმა 3 ათასმა მეომარმა ქრისტიანობა მიიღო.

სურ. 28 ხლოდვიგ I, ფრანკთა მეფე
მეროვინგების დინასტიიდან 481-511 წლებში

ეკლესიასთან კავშირი ხლოდვიგს ვესტგოთებსა და ბურგუნდიელებთან ბრძოლაში დაეხმარა. მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა იმანაც, რომ ფრანკ დამპყრობლებს სამხრეთ გალიის გლეხებისთვის რომაელთა ჩაგვრისაგან გათავისუფლება მოჰქონდათ. ისინი ფრანკების მხარეს გადადიოდნენ. ამიტომ უკვე ხლოდვიგის ვაჟებმა დაიმორჩილეს ბურგუნდია (534წ.) და შეიერთეს პროვანსი (536წ.). ასე ფართოვდებოდა ფრანკების მეროვინგების სამეფო, მყარდებოდა მისი გარე და შინაპოლიტიკური მდგომარეობა.

სურ. 29 ეპისკოპოსი ვენიგიუსი
ნათლავს ხლოდვიგს (XV ს-ის ნახატი)

ფრანკთა სამეფოს პოლიტიკური და საზოგადოებრივი მოწყობა. VI-VIII საუკუნეებში ფრანკების სამეფოში ადრეფეოდალური ურთიერთობები ბატონობდა. ფრანკი ხალხის ძირითად მასას თავისუფალი გლეხები - მიწათმოქმედები - შეადგენდნენ. ეს გლეხები თავისუფლები იყვნენ იმ გაგებით, რომ ყმებად არ ითვლებოდნენ. VII საუკუნის დასაწყისში ფრანკებში გაჩნდა მიწის კერძო საკუთრება გასხვისების უფლებით (ალოდი). ალოდის შემოღებამ განაპირობა, ერთის მხრივ, მიწის ნაკვეთების დაქუცმაცება და, მეორეს მხრივ, მათი გამსხვილება.

ალოდმა არა მარტო შესაძლებლობა შექმნა, არამედ აუცილებლიც გახადა, რომ მიწათმფლობელობის თავდაპირველი თანასწორობა დარღვეულიყო. მას შემდეგ, რაც შეიქმნა ალოდი - თავისუფლად გასასხვისებელი მიწის საკუთრება და მიწა სასაქონლო ერთეულად იქცა, მსხვილი მიწათმფლობელობის ჩამოყალიბება მხოლოდ დროის საკითხი იყო. მსხვილი მიწათმფლობელობის წარმოშობის პროცესი რამდენიმე ასწლეულს მოიცავდა.

მონობა ფრანკებში მნიშვნელოვნად იყო გავრცელებული, მაგრამ მონური შრომა წარმოების გაბატონებულ წესს არ წარმოადგენდა. ძირითადი მწარმოებელი თავისუფალი გლეხი იყო.

თავისუფალი ფრანკი გლეხი იბეგრებოდა. ბეგარის ასაკრეფად, სასამართლო ჯარიმების დასაკისრებლად და გლეხთა ლაშქრის შესაგროვებლად ადგილობრივი მმართველობის სისტემა შეიქმნა.

მეროვინგების დროის ფრანკთა სამეფო დაყოფილი იყო ოლქებად, რომლებიც ასეულებად იყოფოდა. ოლქს მართავდა გრაფი, რომელსაც მეფე ნიშნავდა. ასეულებს ასისთავი მართავდა. სახალხო კრებები მხოლოდ ასეულებში შემორჩა, მაგრამ იქაც მმართველობა ასისთავთა ხელში გადავიდა. მმართველობის ყველაზე დაბალი საფეხური იყო თემი - მარკა, რომლის შეკრებებზეც ადგილობრივი საკითხები განიხილებოდა.

სამეფო კარი სახელმწიფო მმართველობის ცენტრს წარმოადგენდა. მეფე ქვეყანაში ყველაზე მსხვილი მესაკუთრე იყო. მას ჰყავდა მრავალრიცხოვანი რაზმი, რომელიც მის უშუალო დასაყრდენ ძალას წარმოადგენდა. მეფე ქვეყანას მართავდა სასახლის კარზე მომსახურე პერსონალის მეშვეობით. მმართველობის სათავეში იდგა მაჟორდომი (მმართველი, შემდგომში-კანცლერი). სამხედრო წინამძღოლი ანუ მარშალი (მეჯინიბეთუხუცესი) თავდაპირველად მეჯინიბე იყო, შემდგომ ფრანკთა ლაშქრის წინამძღოლი გახდა, აგრეთვე სხვა ჩინოვნიკებიც მეფის პირად სამსახურში იდგნენ. ახალ თავად-აზნაურთა უმრავლესობა დასაბამს მათი რიგებიდან იღებს.

ფრანკების სამხედრო ორგანიზაცია. თავდაპირველად ფრანკების ლაშქარი მთლიანად გლეხებით იყო დაკომპლექტებული, ისინი შემდგომშიც ლაშქრის ბირთვს შეადგენდნენ. ტაციტუსის (Iს.) დროინდელი სახალხო კრებები სამხედრო დათვალიერებებით შეიცვალა, რომლებსაც „მარსის ასპარეზს“ უწოდებდნენ.

ფრანკების სახელმწიფოს პოლიტიკური მოწყობა მის სამხედრო მოწყობას დაედო საფუძვლად. ყოველი ტერიტორიული ერთეული - ასეული - იმდენ კომლს შეიცავდა, რამდენიც 100 მოლაშქრის გამოსაყვანად იყო საჭირო. თავისი ჩინოვნიკების დახმარებით მეფე აგროვებდა გლეხთა ლაშქარს, რომელსაც ასისთავი და გრაფი ხელმძღვანელობდნენ. ლაშქრის სათავეში ჰერცოგი (სარდალი) იდგა. ეს იყო სახალხო არმია, რომელიც გლეხთა თემების-მარკების მიერ დადგენილი განაწილების ან ნორმების მიხედვით კომპლექტდებოდა.

გვაროვნული წყობილების ფრანკთა ლაშქრის მთავარ სახეობას ქვეითი ლაშქარი წარმოადგენდა. ფრანკების ეროვნული იარაღი იყო ცალპირა ან ორპირა ჩუგლუგი, რომელსაც მობმული ჰქონდა თოკი. ფრანკები მას დიდი ოსტატობით ისროდნენ შორ მანძილზე, ხელჩართულ ბრძოლაში კი მახვილს იყენებდნენ. მახვილისა და ჩუგლუგის გარდა, ფრანკი შეიარაღებული იყო ოროლით, რომელსაც ბოლოებმოკაუჭებული გრძელი ბუნიკი ჰქონდა. ფრანკი ტყორცნიდა ოროლს, რომელიც ესობოდა მოწინააღმდეგის ფარს, შემდეგ აბიჯებდა მის ტარს, მოქაჩავდა ფარს და გმირავდა მტერს. ზოგიერთები შეიარაღებული იყვნენ დანებითა და ისრებით, რომლებსაც ხანდახან შხამსაც უსვამდნენ. ფრანკების თავდაცვის ერთადერთ საშუალებას მრგვალი ან ოვალური ფარი წარმოადგენდა.

ფრანკების საბრძოლო წყობა დანაწევრებული იყო და ასეულების მონაცვლეობას წარმოადგენდა. ყოველი ასეული სოლისებურად ეწყობოდა. „სოლები“ ერთმანეთისგან მცირე ინტერვალებით იყვნენ დაშორებული.

ბრძოლას მეისრეები და მეშურდულეები იწყებდნენ. ისინი მტერს ისრებსა და ქვებს უშენდნენ, ახლო მანძილიდან ჩუგლუგებსა და ოროლებს ესროდნენ, ამის შემდეგ „სოლი“ იჭრებოდა მოწინააღმდეგის საბრძოლო წყობის შუაგულში და მტერს ულმობლად ანადგურებდა. ფრანკებისათვის დამახასიათებელი ურთიერთგატანა ბრძოლაში გამარჯვების საწინდარი ხდებოდა.

ფრანკების კაროლინგების სამეფო და მისი ბრძოლები. ხლოდვიგის სიკვდილის შემდეგ (511წ.) ფრანკების სამეფომ დაშლა დაიწყო. გამოიკვეთა მისი სამი ნაწილი: ნეისტრიელები (ჩრდილო-დასავლეთი გალია), ავსტრაზიელები (ჩრდილო-აღმოსავლეთი გალია) და ბურგუნდიელები. ძალაუფლება აღმოჩნდა მაჟორდომების ხელში, რომლებიც სამნი იყვნენ - თითო ყოველ სამეფოში. საბოლოოდ ავსტრაზიის მაჟორდომმა მოახერხა ფრანკების სახელმწიფოს გაერთიანება.

VIII საუკუნის დასაწყისში შინაომები გახშირდა და კვლავ დაიწყო ფრანკების სამეფოს რღვევის პროცესი. ამით ისარგებლეს მეზობლებმა და რეინისპირეთში საქსონები შეიჭრნენ, ბავარიაში - ავარელები, სამხრეთიდან მდინარე ლუარას მიმართულებით კი არაბები მოიწევდნენ. შეიქმნა დაძაბული საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა.

გააფთრებული შინაომების შემდეგ ფრანკების მეფის მაჟორდომი პიპინ კარლოსი გახდა. მან მეფეების საკუთარი ნება-სურვილით ცვლა დაიწყო, 737 წლიდან კი მათი დანიშვნა საერთოდაც შეწყვიტა. ძალაუფლების ხელში ჩაგდების შემდეგ კარლოსმა ბავარიის, ფრიზიის, ალემანიისა და აკვიტანიის წინააღმდეგ ლაშქრობები დაიწყო და ფრანკების სამეფოს საგარეო მდგომარეობა საკმაოდ განამტკიცა. იგი იმავდროულად შინაპოლიტიკური მდგომარეობის მოწესრიგებაზეც ზრუნავდა. მისი საყრდენი ავსტრაზიის მრავალრიცხოვანი გლეხობა და საშუალო მიწათმფლობელები იყვნენ, რომლებიც თავისი სამხედრო ბელადის ირგვლივ გაერთიანდნენ.

სურ. 30 კარლოს მარტელი, ფრანკთა
სამეფოს მაჟორდომი 717-741 წლებში

კერძო საკუთრებაში დამკვიდრებული ადრინდელი მიწის ნაჩუქრობის ნაცვლად კარლოსმა მიწის პირობით სარგებლობისათვის ბოძება - სამხედრო ბენეფიციები შემოიღო. პირი, რომელიც ბენეფიციით მიიღებდა მიწას, ვალდებული იყო გამოძახებისთანავე სრული აღჭურვილობით ცხენზე ამხედრებული გამოცხადებულიყო და მებრძოლთა გარკვეული რაოდენობაც გამოეყვანა.

ამ საშუალო მიწათმფლობელთა ფენამ დაიწყო ფრანკების ცხენოსანი ჯარის დაკომპლექტება, რომლის რიგები განუწყვეტლივ იზრდებოდა. თუმცა ქვეითი ლაშქარი ჯერ კიდევ ფრანკების ჯარის მთავარ სახეობად რჩებოდა.

არაბებთან ბრძოლა და 732 წლის ბრძოლა პუატიესთან. კარლოსი იძულებული გახდა გალიის სამხრეთში ახალ ძლევამოსილ მტერს - არაბებს შერკინებოდა.

VII საუკუნის პირველ ნახევარში აზიაში მომთაბარე არაბების მძლავრი სახელმწიფო შეიქმნა. არაბებმა ერთი საუკუნის განმავლობაში აზიის ნახევარი, მთელი ჩრდილოეთ აფრიკა და ესპანეთი დაიპყრეს. VIII საუკუნის დასასრულს არაბთა ხალიფებმა თავისთან მიიზიდეს იმდროინდელი მეცნიერული ძალები. მათი არმია მძლავრ სამხედრო ტექნიკას იყენებდა და კარგად ორგანიზებულიც იყო.

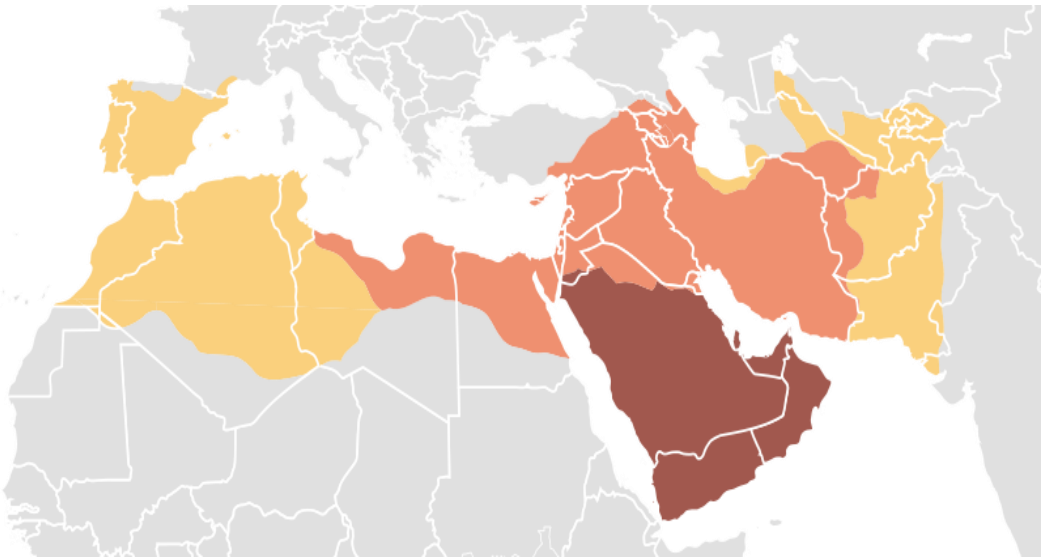

სურ. 31 არაბთა სახალიფო VIII ს-ში

მომთაბარე არაბებმა საუცხოო ჯარი შექმნეს. იგი ძირითადად მრავალრიცხოვანი მსუბუქი ცხენოსნებისგან შედგებოდა. ეს ჯარის ძირითადი სახეობა იყო, ამიტომ არაბები უპირატესად დაბლობებში იბრძოდნენ. არაბებს ჰყავდათ ქვეითი ჯარიც, რომელიც სიღრმისეული საბრძოლო წყობით იბრძოდა.

არაბთა მთავარი საბრძოლო იარაღი მშვილდი და არბალეტი იყო. მათ შუბები და მახვილებიც ჰქონდათ. მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებასთან ერთად არაბთა შეიარაღებაში გაჩნდა ცეცხლგამჩენი ჭურვები (გვარჯილა, გოგირდი, ნახშირი), რომლებსაც ისინი ხელით ან სატყორცნი მანქანებით ისროდნენ.

არაბთა საბრძოლო წყობა დანაწევრებული იყო ფრონტის ხაზზე და სიღრმეში. ყოველ ხაზს ალეგორიული სახეწოდება ჰქონდა: 1-ლი ხაზი („განთიადი ძაღლთა ყეფისა“) მხედართა დაფანტულ წყობას წარმოადგენდა; მე-2 („შუადღე შემწეობისა“) და მე-3 („მწუხრი ძრწოლისა“) ხაზები ძირითად ძალას წარმოადგენდნენ და შეიცავდნენ კავალერიის კოლონებს ან ქვეითთა ფალანგებს, რომლებიც ჭადრაკულად იყვნენ განლაგებული. მე-4 ხაზი საყოველთაო რეზერვი იყო. იგი შედგებოდა რჩეული რაზმებისაგან, რომლებიც მთავარ დროშას იცავდნენ. საყოველთაო რეზერვი ბრძოლაში მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში ებმებოდა.

სურ. 32 არაბი მეომარი

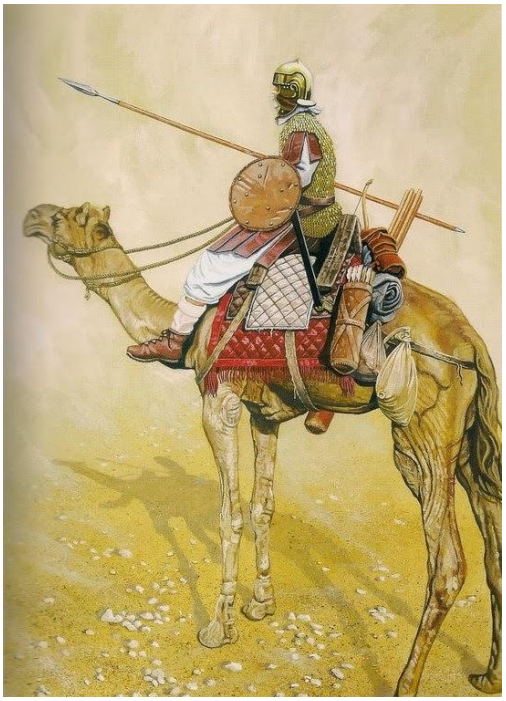

სურ. 33 აქლემზე ამხედრებული არაბი

არაბთა ჯარის ზურგში მეომართა ოჯახებისა და საქონლის აღალი იდგა. ამდენად არაბებს ზურგი და ფლანგები დაუცველი ჰქონდათ, მაგრამ ჯარის მაღალი მანევრულობა საჭიროების შემთხვევაში ძალების სათანადოდ გადაჯგუფების საშუალებას იძლეოდა. ზოგჯერ ბრძოლაში ქალებიც ერთვებოდნენ აღალიდან და ყოფილა შემთხვევები, რომ მათ ბრძოლის ბედიც გადაუწყვეტიათ.

ბრძოლას იწყებდა 1-ლი ხაზი, რომელიც ცდილობდა დაეშალა და წელში გაეტეხა მოწინააღმდეგე. მტერს შემდგომ დარტყმას მე-2 ხაზი აყენებდა და წარუმატებლობის შემთხვევაში იერიშზე მე-3 ხაზიც გადადიოდა. ბრძოლა დღის განმავლობაში რამდენჯერმე ახლდებოდა და ზოგჯერ რამდენიმე დღეც გრძელდებოდა, ამასთან არაბების ბრძოლის ჟინი და შეუპოვრობა ყოველ იერიშთან ერთად იზრდებოდა.

არაბები ცდილობდნენ მტრისთვის ფლანგებიდან შემოევლოთ და რიცხობრივი უპირატესობით დაეჯაბნათ, დამარცხებული მოწინააღმდეგის არმიის გადარჩენილ ნაწილებს კი ბოლომდე მისდევდნენ და ანადგურებდნენ.

ასეთ კარგად ორგანიზებულ და ბრძოლისუნარიან არმიას შეხვდა კარლოსი პუატიესთან (დღ. საფრანგეთი) 732 წელს. იმდროისათვის ფრანკებს დიდი, კარგად შეიარაღებული, კარგად მომზადებული და გამოწრთობილი არმია ჰყავდათ.

ფრანკების შეიარაღება იმდროისათვის უფრო რთული, მძიმე და მრავალფეროვანი გახდა. განსაკუთრებით გაუმჯობესდა თავდაცვის საშუალებები: გაჩნდა მაღალი ფარები, მუზარადები, ჯაჭვის პერანგები. ეროვნულ იარაღს დიდი მშვილდები და არბალეტები შეემატა. გაიზარდა ცხენოსანთა შემადგენლობა, რომელიც მხოლოდ ოროლებით იყო შეიარაღებული და არ ჰქონდა თავდაცვის საშუალებები. ქვეითები ჯერ კიდევ ჯარის მთავარ სახეობას წარმოადგენდნენ.

ესპანეთის დაპყრობის შემდეგ არაბები 720 წელს გალიისკენ დაიძრნენ. იქ მათ სამხრეთ გალელი მაგნატები და ბურგუნდიელი დიდებულები ეპატიჟებოდნენ ფრანკების წინააღმდეგ საომრად.

732 წელს არაბთა მრავალრიცხოვანმა არმიამ (ჟამთააღმწერლების გაზვიადებული გადმოცემით 400 ათასი მეომარი) პირენეის მთები გადალახა, შეიჭრა გალიაში, აიღო პუატიე და ტურისკენ დაიძრა. არაბების წინააღმდეგ კარლოსმა 30-ათასიანი არმია გამოიყვანა. მას ჰყავდა საკმაოდ დიდი ცხენოსანთა ჯარი, მაგრამ ბრძოლაში მთავარი როლი ქვეითმა ჯარმა ითამაშა. ბრძოლა პუატიეს მისადგომებთან გაიმართა. აქ აღმოსავლეთის მსუბუქ ცხენოსანთა ჯარი ფრანკების ქვეითებს შეხვდა.

ფრანკების საბრძოლო წყობა ერთმანეთისგან მცირე ინტერვალებით დაშორებული სოლისებურად მოწყობილი ქვეითებისგან შედგებოდა.

ფრანკების ცხენოსანთა ლაშქარი ფლანგებზე განლაგდა, ფრონტის წინა ხაზზე მეისრეები იყვნენ მიმოფანტული. კარლოსი მოწინააღმდეგის მოქმედების ხასიათს იცნობდა, ამიტომ გადაწყვიტა, თავდაცვითი ბრძოლისთვის მიემართა მისთვის ხელსაყრელ ადგილმდებარეობაზე, იქ, სადაც მსუბუქ ცხენოსანთა იერიშები გაძნელდებოდა.

ექვსი დღის განმავლობაში ფრანკები და არაბები ერთმანეთის პირისპირ იდგნენ. ბოლოს იერიში არაბმა ცხენოსნებმა დაიწყეს, მაგრამ პირველი ტალღა ფრანკების მოისართა და ქვეითთა წინააღმდეგობას შეელეწა. ბრძოლა შეუპოვარი და სისხლისმღვრელი იყო. რაც უფრო დაჟინებით უტევდნენ არაბები, მით მეტი იყო მათი დანაკარგი. ბოლოს კარლოსმა იერიშზე თავისი ცხენოსნები გადაიყვანა აკვიტანელი ჰერცოგის ედის მეთაურობით. ფრანკმა რაინდებმა არაბთა რიგები გაარღვიეს და მათი ბანაკი დაიკავეს. თავის მოუღლელ, ირეგულარულ ცხენოსანთა არმიას ამოფარებულმა არაბებმა უკან, პირენეის მთებისკენ დაიხიეს. ფრანკთა მძიმე და მოუქნელი ცხენოსანი ლაშქარი უუნარო აღმოჩნდა დადევნებოდა და ბრძოლა გაემართა მსუბუქი აღმოსავლელი ცხენოსნებისათვის. კარლოსს სურდა, არაბები პირენეების მისადგომებთან საბოლოოდ გაენადგურებინა, მაგრამ ამ დროს ჩრდილოეთში ფრიზიელები და ბურგუნდიელები აჯანყდნენ და კარლოსი იძულებული გახდა, არაბებისთვის თავი დაენებებინა და მათ წინააღმდეგ თავისი მთავარი ძალები გაეგზავნა.

ფრიზიელებისა და ბურგუნდიელების დაშოშმინების შემდეგ კარლოსი კვლავ მიუბრუნდა არაბებს (მავრებს) და რამდენიმე გამარჯვების შემდეგ პირენეების იქით გადარეკა. თავისი გამარჯვებებისა და მოქმედების ხასიათიდან გამომდინარე კარლოსს მეტსახელად ,,მარტელი" (ურო) შეარქვეს.

სურ. 34 პუატიეს (ტურის) ბრძოლა, 732 წელი

დასკვნა. ფრანკების სამეფოს ძლიერება მის ქვეით ლაშქარში მდგომარეობდა, რომელიც თავისუფალი ფრანკი გლეხებით იყო დაკომპლექტებული. ქვეითები სიღრმისეული საბრძოლო წყობით მოქმედებდნენ. მათი „სოლები" შლიდა არაბთა მსუბუქი ცხენოსნების იერიშებს. გვაროვნული წყობილების გადმონაშთები და შესაბამისი ორგანიზება ქვეითი ლაშქრის ერთსულოვნებას და ბრძოლაში შეუპოვრობას უწყობდა ხელს. საბოლოოდ, არაბთა მსუბუქ ცხენოსანთა ჯარს ფრანკების ქვეითმა ჯარმა სძლია.

ფრანკების შეიარაღებული ძალების ყოველწლიური რეგულარული დათვალიერება, რომლის დროსაც ტარდებოდა მანევრები და სამხედრო თამაშები, ფრანკების არმიის მაღალორგანიზებულობასა და საბრძოლო მზადყოფნაზე მეტყველებს.

კარლოს მარტელი იყო ცხენოსანი ჯარის ფუძემდებელი, რომლის ხვედრითი წილი ფრანკების არმიაში მისი და მისი მემკვიდრეების დროს სწრაფად იზრდებოდა. ბენეფიციები

კავალერიის შექმნას უზრუნველყოფდა, მაგრამ თავისუფალი გლეხობის დაკაბალებასაც იწვევდა, რითაც მრავალრიცხოვანი ქვეითი ლაშქრის არსებობის სოციალურ საფუძველს სპობდა.

პუატიეს ბრძოლაში პირველად გამოჩნდა ახალშექმნილი რაინდთა კავალერია, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ბრძოლის ბედის გადაწყვეტაში. ამ დროიდან იწყება ომების სერია, რომლებშიც დასავლეთის მასიური და მოუქნელი რეგულარული კავალერია ცვალებადი წარმატებით უპირისპირდება მოძრავ, ირეგულარულ აღმოსავლეთის ცხენოსანთა ჯარს.

კარლოს დიდი და მისი ბრძოლა საქსონელებთან (772-804 წწ). კარლოს დიდი (768-814 წწ), კარლოს მარტელის შვილიშვილი, გაერთიანებული ფრანკების მეფე გახდა. ძველი, გამოცდილი და კარგად მოწყობილი ლაშქარი მან მემკვიდრეობით მიიღო. ლაშქარში ცხენოსნები და ქვეითები ახლა უკვე თანაბარი რაოდენობით იყვნენ წარმოდგენილი. საბრძოლო წყობა შედგებოდა დიდი, შეკრული მასებისგან, რომელთა წინ მცირერიცხოვანი მშვილდოსნები იყვნენ განლაგებული.

ფრანკების სამეფოს სამხედრო მოწყობა კარლოს დიდმა დაასრულა. მან სამხედრო სამსახურის შესახებ ყველა დადგენილება ე.წ. „კაპიტულარიებში“ (კანონთა კრებულში) შეიტანა.

სურ. 35 კარლოს I დიდი, ფრანკთა მეფე და რომის იმპერატორი 768-814 წლებში.
ნიჭიერი მხედართმთავარი და სახელმწიფო მოღვაწე

კანონის მიხედვით, სამხედრო სამსახურში მხოლოდ თავისუფალ ფრანკებს იწვევდნენ. ლაშქრობაში მონაწილეობის პირობები განისაზღვრებოდა მიწის ნადელის (ნაწყალობევი მიწის) ზომით. ყოველი თავისუფალი ფრანკი, რომელსაც სამიდან ხუთ ნადელამდე ჰქონდა, ვალდებული იყო, სალაშქროდ გამოსულიყო. ორი ნადელის მფლობელი ყოველი ორი ფრანკიდან

უკეთესი მეომარი სალაშქროდ მიდიოდა, მეორე ვალდებული იყო აღეჭურვა იგი. ერთი ნადელის მფლობელი სამი ფრანკიდან ერთი მიდიოდა სალაშქროდ, დანარჩენი ორი კი მის აღჭურვაზე ზრუნავდა, შემდეგ სამი ზრუნავდა მეოთხის აღჭურვაზე, ოთხი მეხუთის და ა.შ. მაგრამ კაპიტულარიის უპირველესი მოთხოვნა იყო ის, რომ ბენეფიციის ყოველი მფლობელი ვალდებული იყო ლაშქარში ჩარიცხულიყო. კარლოსის კაპიტულარიები ითვალისწინებდა ყველა სამხედროვალდებული თავისუფალი ფრანკის უმკაცრეს აღრიცხვას. გაწვევისათვის თავის არიდებისა და ასეთ პირთა დაფარვისათვის გათვალისწინებული იყო დიდი ჯარიმა (60 სოლდო ან 60 ძროხის ღირებულება), ვინც ამას ვერ გადაიხდიდა, კაბალაში ვარდებოდა. ხელმოკლე ფრანკები, უარესად რომ არ გაღატაკებულიყვნენ, სამხედრო სამსახურისგან თავისუფლდებოდნენ. ყოველ გაწვეულს, რომელიც შეკრების ადგილზე დაგვიანებით მივიდოდა, სასჯელი ედებოდა. ლაშქარში გაწვეული ყოველი პირი უნდა გამოცხადებულიყო სრული აღჭურვილობითა და სურსათის დაახლოებით 6 დღის მარაგით.

საზღვრები რომ დაეცვა და დაპყრობილი ტომები მორჩილებაში ჰყოლოდა, კარლოსი ქვის ციხესიმაგრეებსა და საგუშაგო კოშკებს აგებდა, ხოლო მდინარის შესართავებთან ძლიერი ფლოტი ჰყავდა ზღვიდან ნორმანების (სკანდინავიელთა) თავდასხმების მოსაგერიებლად. სასაზღვრო ზოლსა და მსხვილ ქალაქებში იდგნენ სკარები- პროფესიონალ მეომართა რაზმები, რომლებიც უმიწაწყლო ფრანკებით იყო დაკომპლექტებული.

ყველაზე დიდი სკარა კარლოსს ეკუთვნოდა. ის იმდენად დიდი იყო, რომ დამოუკიდებელი სამხედრო ექსპედიციების მოწყობის საშუალებასაც იძლეოდა. დიდ ომებში სკარა ბენეფიციების მქონე თავისუფალი გლეხებისა და საშუალო მიწათმფლობელებისაგან შემდგარი არმიის ბირთვს წარმოადგენდა.

კარლოსი, რომლის განკარგულებაში საუკეთესო არმია იყო, პირველ რიგში, იტალიაში ლანგობარდებს დაესხა თავს, შემდეგ-საქსონელებს. ლანგობარდები რომ დაამარცხა, ლანგობარდული რკინის გვირგვინი დაიდგა და ფრანკთა და ლანგობარდთა მეფის ტიტული მიიღო. რომის პაპიც კი ფრანკთა მეფეზე დამოკიდებული აღმოჩნდა.

მრავალრიცხოვან წვრილ და საშუალო ფრანკ მიწათმფლობელებს მიწა და მუშახელი ესაჭიროებოდათ, ამისთვის ფრანკების სამეფოს საზღვრების გაფართოება უნდა მომხდარიყო. ამ თვალსაზრისით ყველაზე მიმზიდველი რეინის აღმოსავლეთით გადაჭიმული დაბლობი ჩანდა, რომელიც საქსონელებით იყო დასახლებული.

მდინარე ვეზერსა და ელბას შორის მოსახლე საქსონელები გვაროვნული წყობილების დაშლის საფეხურზე იყვნენ, რომლის გადმონაშთები ჯერ კიდევ საკმაოდ ძლიერი იყო. საქსონელთა ძირითადი მასა ფრანკ დამპყრობლებს გააფთრებულ წინააღმდეგობას უწევდა, რადგან ყმად ქცევის ეშინოდა, მაგრამ მოღალატე დიდგვაროვანი საქსონელები უგულებელყოფდნენ საკუთარი ხალხის ინტერესებს და ფრანკების მხარეს გადადიოდნენ, რითაც კარლოსის მიერ საქსონიის დაპყრობას მნიშვნელოვნად აადვილებდნენ.

772 წელს კარლოსმა გადალახა რეინი და საქსონიაში შეიჭრა. ფრანკების ისტორიაში ყველაზე დაუნდობელი, მძიმე და ხანგრძლივი ომი დაიწყო. კარლოსის პირველი ლაშქრობები წარმატებული იყო. მან რამდენიმე ბრძოლაში დაამარცხა საქსონელები და აიძულა კაბალური ზავი დაედოთ, რომელიც არც ისე ხანგრძლივი გამოდგა. როდესაც კარლოსი თავისი ძირითადი ძალებით ესპანეთში არაბებს ებრძოდა, საქსონელები აჯანყდნენ და საქსონია კვლავ მათ ხელში გადავიდა. აჯანყებას სათავეში საქსონელი დიდგვაროვანი ვიდუკინდი ედგა.

კარლოსი კვლავ დაიძრა საქსონელთა წინააღმდეგ. ომი 6 წელიწადს გაგრძელდა. მთელი რიგი მსხვილი შეტაკებების შემდეგ საქსონელთა წინააღმდეგობა გატყდა, ვიდუკინდმა

უღალატა ხალხს და კარლოსს მიემხრო, რომელმაც იგი უხვად დაასაჩუქრა. ვიდუკინდმა თავისი და თავის მემკვიდრეთა ბრწყინვალე მდგომარეობა სამშობლოს ღალატის ფასად იყიდა.

ვიდუკინდის ღალატმა საქსონელთა საბოლოო მორჩილება მაინც ვერ უზრუნველყო. როდესაც კარლოსი სლავებს, შემდეგ კი ავარებს ეომებოდა დუნაიზე, საქსონელები ისევ აჯანყდნენ, ოღონდ ამჯერად არა მხოლოდ ფრანკების, არამედ საკუთარი დიდგვაროვნების წინააღმდეგაც.

კარლოსი საქსონიაში ბავარიიდან, ტიურინგიის გავლით შევიდა, მისმა ვაჟმა კი რეინი გადალახა და საქსონიაში დასავლეთიდან შეიჭრა. საქსონელთა ხელახალი დამარცხება იმით დასრულდა, რომ მოსახლეობის მესამედი ფლანდრიაში გაასახლეს, ნაწილი კი ფრანკების მიწაზე მიმოფანტეს, გადასახლებულთა მიწები კი ფრანკებს და მათ მოკავშირე ბოდრიჩების ტომის სლავებს დაურიგეს. უნდა ვივარაუდოთ, რომ საქსონიის დაპყრობა საბოლოოდ 804 წელს დასრულდა.

საქსონიაში ყველა ლაშქრობას კარლოსი დიდი მონდომებით ამზადებდა: ის აგებდა სიმაგრეებს, გაჰყავდა გზები, თავის მხარეს იბირებდა ადგილობრივ დიდგვაროვნებს, დაწვრილებით სწავლობდა მოწინააღმდეგის თვისებებს, ძალებს, ბრძოლის ხერხებსა და საშუალებებს.

კარლოსი ყოველთვის იყენებდა საკუთარი ძალებისა და საშუალებების უპირატესობას. მას ბრძოლის ველი მოწინააღმდეგის ტერიტორიაზე გადაჰქონდა, ილაშქრებდა რამდენიმე არმიით სხვადასხვა მიმართულებიდან და კონცენტრირებულად მიიწევდა მთავარი პუნქტისკენ. იგი თავისი სისწრაფითა და გაბედულებით ასწრებდა და მოხერხებულად თრგუნავდა მტრის წინააღმდეგობას.

კარლოსის ჯარი ძალიან მოძრავი იყო. იგი სწრაფად გადადიოდა რეინიდან იტალიაში და კვლავ რეინში, შემდეგ ესპანეთში არაბების წინააღმდეგ, საქსონიაში, დუნაისა და ისევ საქსონიაში და ა.შ. ასეთი მანევრულობით არც ერთი ფეოდალური არმია არ გამოირჩეოდა.

საქსონიის სიღრმეში გადაადგილების უზრუნველსაყოფად კარლოსმა რეინიდან ვეზერამდე სპეციალური გზა („კომუნიკაცია“) გაიყვანა, რომელზეც არსებობდა საგანგებო დანიშნულების მქონე პუნქტები, „ეტაპები“, რომელთა საშუალებითაც ხდებოდა ფრანკების არმიის მომარაგება. მომარაგების ორგანიზებამ კარლოსის სტრატეგიაში უდიდეს როლი ითამაშა. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ გრძელი „კომუნიკაცია“ არმიას მოძრაობისა და მანევრირების საშუალებას ხელს სულაც არ უშლიდა.

კარლოსი მტერს თავისი არმიის მთელი მასით ატყდებოდა თავს და სასტიკად ანადგურებდა. სამწუხაროდ, ამ ლაშქრობათა ტაქტიკის ნიუანსების შესახებ სარწმუნო ცნობები არ არსებობს.

კარლოსი დიდ ყურადღებას უთმობდა საკუთარი მონაპოვრის მოვლა-განმტკიცებას. ციხე-კოშკები, საგუშაგოები, ფლოტი მდინარეთა შესართავებში, სკარები, ლაშქრის სწრაფი შეკრების მექანიზმი - ეს ყოველივე უზარმაზარი სამეფოს საზღვრებს საიმედოდ იცავდა.

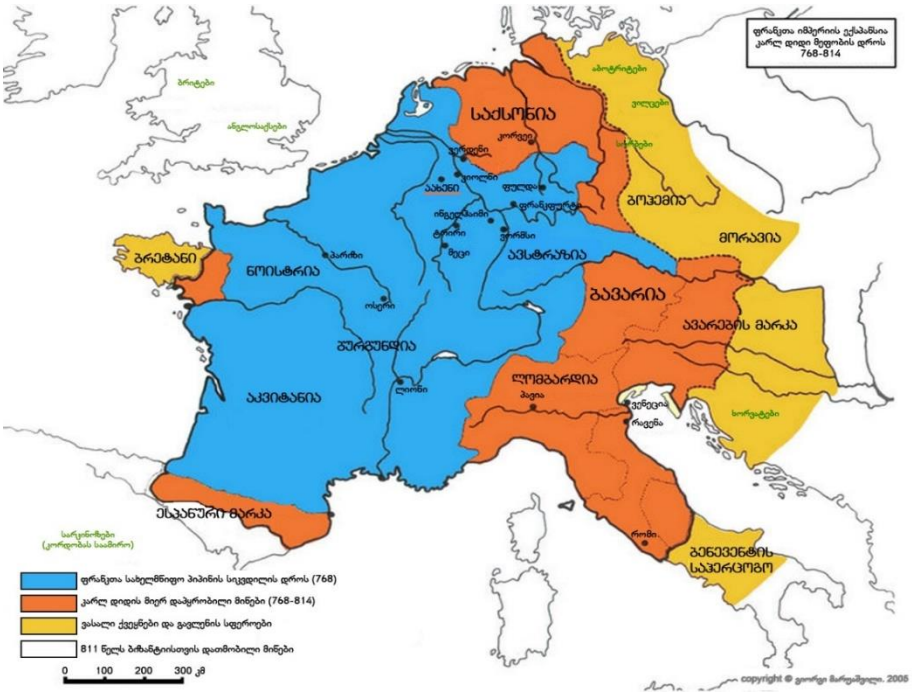

სურ. 36 კარლოს დიდის იპერია

კარლოს დიდის იმპერიის დაშლა. კაროლინგების დაპყრობითმა ომებმა და კარლოს დიდის დაპყრობებმა ფრანკების არც ისე დიდი სამეფო, როგორიც ის კარლოს მარტელის დროს იყო, უზარმაზარ იმპერიად აქცია, რომელმაც თითქმის მთელი დასავლეთ ევროპა მოიცვა. კარლოს დიდის იმპერიამ სათავე დაუდო თანამედროვე საფრანგეთის, გერმანიისა და იტალიის წარმოშობას, რომლებიც მისი დაშლის შედეგად წარმოიშვნენ. დასავლეთ ევროპაში სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნებს სწორედ ფრანკებმა ჩაუყარეს საფუძველი.

VI-IX საუკუნეების ყველაზე მნიშვნელოვან ისტორიული შედეგს დასავლეთევროპელ ხალხთა ახლებური გადაჯგუფება წარმოადგენდა.

კარლოს დიდის იმპერიის შინაპოლიტიკური მდგომარეობა მყარი არ იყო. 811 წელს მეფეს უკვე მოსდიოდა ცნობები, რომ მის დესპანებს აღარ ემორჩილებიან, მისი ბრძანებები საგრაფოებში აღარ სრულდება. ამის მიზეზი კი იმაში მდგომარეობდა, რომ დაწყებული იყო ახალი ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბების პროცესი.

კარლოსის სიკვდილის შემდეგ 30 წელიც არ იყო გასული, რომ მისი უზარმაზარი იმპერია დაიშალა. 843 წელს ის 3 ნაწილად გაიყო: საფრანგეთად (ფრანკების იმპერიის მთელი დასავლეთი ნაწილი), გერმანიად (აღმოსავლეთი ნაწილი) და იტალიად (სამხრეთი ნაწილი). სახელი გერმანია ამ პერიოდში ჯერ კიდევ არ იხმარებოდა. ამ მიწების სახელწოდება იყო „აღმოსავლეთ საფრანგეთი“.

ფრანკების სამხედრო ძლიერებაც დაეცა. ამ დროს ჩრდილოეთიდან სკანდინავიელმა ნორმანებმა შემოუტიეს, აღმოსავლეთიდან - სლავებმა და უნგრელებმა, სამხრეთიდან - არაბებმა. გალიაში მიმდინარეობდა ახალდაპყრობილი ტომების აჯანყებები. 880-887 წლებში იმპერიის დროებითი გაერთიანების ბოლო მცდელობა იყო. მაგრამ საბოლოოდ ფრანკთა იმპერია შვიდ სახელმწიფოდ დაიშალა, ყოველ მათგანში მეფის არჩევითი ხელისუფლებით. ესენი იყო: საფრანგეთი, გერმანია, იტალია, პროვანსი, ბურგუნდია, ლოტარინგია, ნავარა (პირენეების იქით). მიმდინარეობდა ფრანკების იმპერიის პოლიტიკური დანაწევრების პროცესი, რის შედეგადაც მის ადგილას მრავალრიცხოვანი მსხვილ და წვრილ ფეოდალთა სამფლობელოები გაჩნდა.

ფრანკების ომების მნიშვნელობა სამხედრო ხელოვნების განვითარებისათვის. ფრანკების ბარბაროსულმა სამეფომ განსხვავებული, ახლებური არმია შექმნა. დაცემის ხანის რომის იმპერიის არმია ნაკლებად ბრძოლისუნარიანი დაქირავებული მეომრებისგან შედგებოდა. ფრანკების არმია კი თავისუფალი გლეხებით კომპლექტდებოდა, რამაც მისი მრავალრიცხოვნობა და ბრძოლისუნარიანობა განაპირობა.

პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს ცვლილებები არმიის დაკომპლექტებაში.

ფრანკების არმიაში სამსახური მხოლოდ თავისუფალ მიწათმფლობელს შეეძლო. მონები და დაკაბალებული პირები არმიაში სამსახურისთვის არ დაიშვებოდნენ. ხელმოკლე გლეხები ან სულ თავისუფლდებოდნენ სამსახურისგან, ან ერთიანდებოდნენ ერთი მეომრის აღსაჭურვად. აქედან გამომდინარე, იმ ეტაპზე ფრანკებში საყოველთაო სამხედრო ბეგარის არსებობის შესახებ ლაპარაკი არ შეიძლება, ეს შედარებით გვიანდელი ხერხია.

არმიაში გაწვევის საფუძველი მიწის ნადელის ზომა იყო. არმიის კომპლექტაციის ადრეფეოდალური ურთიერთობებისათვის დამახასიათებელმა ამ ხერხმა სრულყოფა კარლოს დიდის კაპიტულარიებში ჰპოვა. ის სამხედრო, მაგრამ არა საყოველთაო, ბეგარას წარმოადგენდა.

ამ სისტემის შედეგი ის იყო, რომ ფრანკების არმიის ძირითად სახეობას ქვეითი ჯარი წარმოადგენდა, რომელმაც გერმანული ტომების, რომის ლეგიონებისა და აღმოსავლეთის ცხენოსანთა წინააღმდეგ ბრძოლებში უამრავი გამარჯვება მოიპოვა. ქვეითები სიმტკიცესა და შეუპოვრობას იჩენდნენ ბრძოლებში, რასაც მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს გვაროვნული გადმონაშთები. საბოლოო ჯამში, კარლოს დიდის უზარმაზარი იმპერიის შექმნას ფრანკების ქვეითმა ჯარმა შეუწყო ხელი.

ფეოდალური ურთიერთობების განვითარების კვალდაკვალ ფრანკების ძველმა სამხედრო სისტემამ ახალ, ფეოდალურ, სისტემას დაუთმო ადგილი. გლეხობის გაღატაკებისა და დაკაბალების პროცესმა დააკნინა ქვეითი ლაშქარი, რომლის ადგილი კავალერიამ დაიკავა. არმიაში უკვე მსხვილი მიწათმფლობელების უპირატესობა იგრძნობოდა, რომლებიც ვალდებულნი იყვნენ სალაშქროდ ძვირფასი აღჭურვილობით, კარგად შეიარაღებულნი და ცხენზე ამხედრებულნი გამოსულიყვნენ. ბრძოლის ველზე კავალერიის უპირატესობა ამ პერიოდში ფრანკების ქვეითი ჯარის თვისებების გაუარესებამ განაპირობა. უკვე კარლოს დიდის ლაშქარში ცხენოსნები ქვეითებს რაოდენობით გაუტოლდნენ, შემდეგ კი გადააჭარბეს კიდეც. ასეთია ჯარების სახეობათა თანაფარდობის ცვლილების პროცესი და მისი სოციალური საფუძველი.

აღნიშნული პერიოდის ფრანკთა ომები მიზანმიმართულ ხასიათს ატარებდა. ამ ომების შედეგად ვეებერთელა იმპერია ჩამოყალიბდა. ფრანკების მრავალრიცხოვანი არმია იცავდა და აფართოებდა საკუთარი ქვეყნის საზღვრებს. თავდაცვა, როგორც წესი, აქტიური იყო: ფრანკები ცდილობდნენ ომი მოწინააღმდეგის ტერიტორიაზე გადაეტანათ.

ყურადღების ღირსია კარლოს დიდის სტრატეგია. მისი ოპერაციების ფორმა მიზნად ისახავდა მოწინააღმდეგის დაშლას, სტრატეგიულ გარშემორტყმასა და ნაწილ-ნაწილ განადგურებას. მისი გეგმები სითამამითა და რისკით გამოირჩეოდა, რის გამოც ზოგჯერ ფრანკთა დიდი რაზმებიც ნადგურდებოდა, თუმცა ამგვარი ტაქტიკური მარცხის გამოსყიდვა შემდეგ მსხვილი სტრატეგიული წარმატებებით ხდებოდა. ფრანკების ბრძოლებში სტრატეგიისა და ტაქტიკის რთული ურთიერთდამოკიდებულება გამომჟღავნდა.

მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა ტაქტიკაშიც. პუატიესთან ბრძოლის მაგალითზე ვხედავთ, რომ ფრანკების ქვეითი ჯარი სოლის ფორმის მიჯრილ მასებად იბრძოდა. ამ წყობის მეშვეობით ის თავდაცვის დროს მტრის იერიშებს შლიდა, შეტევის დროს კი მოწინააღმდეგის საბრძოლო წყობაში ესობოდა.

მძიმე ცხენოსან რაინდთა წარმოშობამ ბრძოლის დროს ქვეით ლაშქართან მათი შეთანხმებული მოქმედების პრობლემა წამოჭრა. მტერს ჯერ ქვეითი ჯარი აუძლურებდა, ამის შემდეგ კი გადამწყვეტ დარტყმას მას ცხენოსანი რაინდები აყენებდნენ, მაგრამ რაინდთა მძიმე კავალერია უუნარო იყო ბრძოლა საკუთარი ძალებით დაესრულებინა: დადევნებოდა მტერს და საბოლოოდ გაენადგურებინა იგი.

და ბოლოს, ფრანკების ომებმა ზურგის მოწყობის აუცილებლობა აჩვენა. სპეციალური გზების („კომუნიკაციების“) მშენებლობა და მათზე შუალედური ბაზების მოწყობა ფრანკების მრავალრიცხოვანი არმიის მომარაგებას უზრუნველყოფდა. ზურგის მოწყობამ გაზარდა ფრანკების არმიის მანევრულობა, სტრატეგიული მოქნილობა და მისცა მას საშუალება დიდი ხნის განმავლობაში ემოქმედა მტრის ტერიტორიის სიღრმეში.

ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბება დასავლეთ ევროპაში და ფეოდალიზმის პერიოდის შეიარაღებული ძალები

ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბება დასავლეთ ევროპაში. ადრეფეოდალური პერიოდი ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბების პერიოდიც არის. ეს გარემოება ხშირად იწვევს იმას, რომ ზოგიერთი ისტორიკოსი ფეოდალურ ურთიერთობებსა და ფეოდალიზმს შეცდომით აიგივებს.

დასავლეთ ევროპაში მეროვინგებისა და კაროლინგების ეპოქის აგრარულმა გადატრიალებამ ფეოდალიზმის წარმოშობა განაპირობა. ამის მიზეზი, პირველ რიგში, ნატურალური მეურნეობის პოლიტიკურ შედეგებში უნდა ვეძებოთ. მთელი ხალხი წვრილ სასოფლო თემებში განაწილდა, რომელთა შორის ეკონომიკური კავშირი თითქმის არ არსებობდა. მარკა საკუთარ საჭიროებას თვითონ იგვარებდა. ის აწარმოებდა მისთვის აუცილებელ პროდუქტს, ზუსტად ისეთივე პროდუქტს ქმნიდა მეზობლად მცხოვრები მარკის გლეხობაც, ამდენად მათ შორის გაცვლა-გამოცვლაც კი შეუძლებელი ხდებოდა. წვრილი თემების ეკონომიკური ინტერესები ერთმანეთის იდენტური იყო და ამის გამო საერთო ვერ გახდებოდა. ხალხის ასეთმა შემადგენლობამ განაპირობა ის, რომ საზოგადოების შემდგომი განვითარება მხოლოდ სახელმწიფო ძალაუფლების ჩამოყალიბების გზით უნდა მომხდარიყო.

ამ პერიოდის მთავარ საქმიანობას მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა წარმოადგენდა. მრეწველობა და ვაჭრობა დაეცა. სოფელი ქალაქზე გაბატონდა. ამგვარ ვითარებაში მმართველი კლასი შეიძლებოდა მხოლოდ მსხვილი მიწათმფლობელებისაგან ჩამოყალიბებულიყო, რომლის მმართველობის პოლიტიკური ფორმა არისტოკრატული წყობილება იქნებოდა.

მეროვინგების პერიოდში მსხვილი მიწათმფლობელების - ფეოდალების კლასი ჩამოყალიბდა. კარლოს მარტელი ცდილობდა, ტახტის გარშემო შემოეკრიბა მსხვილი მემამულეები (მაგნატები), რამაც, საბოლოო ჯამში, აგრარულ ურთიერთობებში გადატრიალება და მეფის ხელისუფლების დასუსტება გამოიწვია.

აგრარულ გადატრიალებას საფუძვლად დაედო ორი ახალი რეალობა. ჯერ ერთი, იმისათვის, რომ მსხვილი მემამულეები მეფის ტახტზე დამოკიდებული გაეხადათ, მათ მიწას კი არ სჩუქნიდნენ, არამედ „ბენეფიციების“ სახით, გარკვეული პირობით მუდმივ მფლობელობაში გადასცემდნენ და შიში, რომ პირობის დარღვევის შემთხვევაში „ბენეფიცია“ ჩამოერთმეოდათ, მაგნატებს მეფის ახალმოსახლეებად აქცევდა. და მეორე, იმისათვის, რომ ამ თავისუფალი ახალმოსახლეების სამხედრო სამსახურში გაწვევა უზრუნველეყოთ, მათ გარკვეული ადმინისტრაციული უფლებები გადაეცათ. მაგალითად, ისინი ინიშნებოდნენ ოლქების გრაფებად ანუ საკუთარი სამფლობელოების მოსახლეობის „სენიორებად“.

„ბენეფიციები“ (მიწის ნაკვეთები) გაიცემოდა მუდმივ სარგებლობაში გარკვეული პირობით. ეს პირობა, უპირველეს ყოვლისა, სამხედრო სამსახური იყო. მუდმივი მფლობელობა თანდათან მემკვიდრეობით მფლობელობად შეიცვალა და სამხედრო ვალდებულების დატვირთვა შეიძინა. IX საუკუნის განმავლობაში ბენეფიცია ,,ლენად” ან ,,ფეოდად” იქცა, რომლის ფლობა მფლობელს ამა თუ იმ სენიორის ,,ვასალად” აქცევდა. ვასალს თავისუფალ ადამიანს ეძახდნენ, რომელიც კერძო საკუთრებით დამოკიდებული იყო სენიორზე (მაგნატზე). უმეტეს შემთხვევებში ვასალები ფეოდალის რაზმელები იყვნენ. ისინი ვალდებული იყვნენ, მისი ბრძანებით საომრად გამოსულიყვნენ (ჩვეულებრივ, ლაშქარში ყოფნა წელიწადში 40 დღით შემოიფარგლებოდა), მისი მოთხოვნით მიეღოთ თავდაცვის ზომები და ჩაეყენებინათ გარნიზონი ამა თუ იმ ციხესიმაგრეში.

სურ. 37 გლეხები ყანაში მუაშობენ

877 წელს კარლოს დიდის შვილიშვილმა, კარლოს მელოტმა, გამოსცა ბრძანებულება: „ჩვენს სახელმწიფოში ყოველმა თავისუფალმა ადამიანმა თავის სენიორად უნდა აღიაროს ის, ვინც მას სურს - ჩვენ, ან ჩვენი ვასალები“. ამრიგად, საფუძველი ჩაეყარა ფეოდალურ იერარქიულ კიბეს. ბენეფიციამ და ვასალურმა დამოკიდებულებამ მიწათმფლობელობაში გადატრიალება გამოიწვია. ეს გადატრიალება იმით იყო მნიშვნელოვანი, რომ სახელმწიფოს გაერთიანების საშუალებად დაისახა, რათა მაგნატები ერთხელ და სამუდამოდ დაემორჩილებინათ მეფის ხელისუფლებისათვის და ეს უკანასკნელი გაეძლიერებინათ. სინამდვილეში კი ამ გადატრიალებამ საბოლოოდ დაასუსტა მეფე, ხელი შეუწყო მაგნატების დამოუკიდებლობას და აქედან გამომდინარე სახელმწიფოს დაშლას.

ვასალიტეტი ფეოდალიზმის პოლიტიკური ფორმაა. ვასალი აღიარებს თავის დამოკიდებულებას სენიორზე და მის წინაშე ფიცს დებს. მსხვილი ვასალი, თავის მხრივ, ემორჩილება უფრო მსხვილ სენიორს. ყოველი ვასალი იმავე დროს ცდილობს, თავის მიწაზე დამოუკიდებელი იყოს. ამის გამო მიმდინარეობს პოლიტიკური ძალაუფლების დეცენტრალიზაცია.

ფეოდალიზმის ეპოქა ხასიათდება პოლიტიკური დაქსაქსულობით, მეფის ძალაუფლება სუსტია, ის ხშირ შემთხვევაში უძლურია ფეოდალებთან მიმართებაში.

სახელმწიფოს დაშლის პროცესთან ერთად გლეხების ყმად ქცევის პროცესი მიმდინარეობდა. IX საუკუნისათვის თავისუფალი მიწათმოქმედი გლეხები იმდენად გაღატაკდნენ, რომ მხოლოდ მეხუთედ ნაწილს შეეძლო სალაშქროდ გამოსვლა. გალიისა და შემდეგ ფრანკთა გლე-

ხობა ომებისა და ძარცვის შედეგად იმდენად გაპარტახდა, რომ იძულებული გახდა ახალგაჩენილი თავადების ან ეკლესიის მფარველობა ეძებნა. ისინი თავისი მიწის ნაკვეთის საკუთრების უფლებას მემამულეს გადასცემდნენ და თანდათან თავისუფლებასაც კარგავდნენ. რამდენიმე თაობის შემდეგ ისინი უკვე ყმებად იქცნენ. მომრავლდა ფეოდალური ციხე-დარბაზები და გამაგრებული მონასტრები.

სწორედ ბენეფიციებისა (მიწების გადაცემა პირადად დავალებული თანამებრძოლების მოსაპოვებლად) და კომენდაციებისაგან (გლეხების გადაცემა ვისიმე მფარველობაში) განვითარდა ფეოდალური სისტემა.

ფეოდალიზმის წარმოშობა 400 წელს მოიცავს: V-დან IX საუკუნემდე. გადავარდა ანტიკური მონობა, გაქრნენ ღატაკი თავისუფალი ადამიანები, რომლებსაც სძულდათ შრომა, რადგან ეს მონის საქმიანობად მიაჩნდათ. IX საუკუნეში ჩამოყალიბდა ახალი საზოგადოებრივი კლასები: ძლიერი მიწათმფლობელი-ფეოდალებისა და მათზე დამოკიდებული ყმა-გლეხებისა.

400 წლის განმავლობაში საზოგადოების განვითარების პროცესი წინ მიდიოდა.

ახალი დროის ტიპური ორგანიზაცია გახდა ფეოდალური სამემკვიდრეო მამული. ნატურალური მეურნეობა გაბატონებულ ფორმად იქცა. ქალაქმა სამუდამოდ დაკარგა უპირატესობა სოფელზე. ახლა უკვე სოფელი ბატონობდა ქალაქზე. ფეოდალური ქალაქი სენიორ-ფეოდალს დაემორჩილა.

X-XII საუკუნეებში სახელმწიფო ხელისუფლების აპარატის გარდაქმნაც მოხდა: სახელმწიფო ჩინოვნიკების მმართველობა, რომელიც კარლოს დიდის დროს იყო, შეიცვალა მემკვიდრე ფეოდალების (ლენის მფლობელების) მმართველობით, ანუ სახელმწიფო ორგანოებიც სამემკვიდრეო ლენებად, ლენის მფლობელთა კერძო საკუთრებად იქცა.

ამ პერიოდში სამხედრო საქმე გლეხებიდან ფეოდალებისა და მათი რაზმის წევრების ხელში გადავიდა, ხოლო ციხესიმაგრე გახდა ფეოდალის ძალაუფლების დასაყრდენი მის გარშემო მოსახლეებზე საბატონოდ.

სურ. 38 ფეოდალის ციხე-სიმაგრე
(თანამედროვე საფრანგეთი)

ფეოდალიზმის სამხედრო ორგანიზაცია. X საუკუნისათვის ფრანკების სამხედრო-პოლიტიკური წყობილება შეიცვალა, მაგრამ უძველესი სამხედრო წყობა გარეშე თვალისათვის იგივე რჩებოდა. ის დაფუძნებული იყო თავისუფალი ფრანკების სამხედრო სამსახურზე, რაც მათ

უფლებას და მოვალეობას წარმოადგენდა. თუმცა თავისუფალი, მებრძოლი ფრანკი გლეხები კარლოსმა იქამდე მიიყვანა, რომ მზად იყვნენ თავისუფლება დაეთმოთ, ოღონდ აღარ ეომათ. ასეთი იყო შედეგი სამხედრო წყობილებისა, რომელსაც კარლოსი ჯიუტად ატარებდა ცხოვრებაში და რომელსაც ყველა თავისუფალი მიწათმფლობელის საკუთრების გათანაბრება ედო საფუძვლად, ეს პოლიტიკა მაშინაც გრძელდებოდა, როდესაც თავისუფალი გლეხობის უმეტესობას მიწის მთელი ნაკვეთი ან უდიდესი ნაწილი უკვე დაკარგული ჰქონდა.

რეალობა კარლოსის სიჯიუტესა და პატივმოყვარეობაზე ძლიერი აღმოჩნდა. ძველი სამხედრო წყობილების შენარჩუნება უკვე შეუძლებელი ხდებოდა. სახელმწიფოს ხარჯზე ჯარის შენახვა ნატურალური მეურნეობის ეპოქაში, რომელიც საერთოდ არ იცნობდა ვაჭრობასა და ფულს, წარმოუდგენელი იყო. კარლოსი იძულებული გახდა, იმდენად შეეზღუდა სამხედრო ვალდებულთა რიცხვი, რომ მეომრების შეიარაღებისა და შენახვის საშუალება ჰქონოდა.

ამ შეზღუდვამ ასახვა პოვა კარლოს დიდის კაპიტულარიებში, რომელთა შესახებაც პირველ თავში ვისაუბრეთ.

თავისუფალი ფრანკი გლეხობა, რომელიც გალების დაპყრობების ეპოქაში ფრანკი ხალხის მთელ მასას შეადგენდა, გაქრა. მასთან ერთად დაეცა სამხედრო წყობილება და ზედ მიჰყვა მეფის ძლიერი ხელისუფლებაც.

კარლოსის მიერ თავისუფალი ფრანკებისგან შეგროვებული ლაშქრის ადგილი მსახურეულთა წოდების (ახალგაჩენილი დიდგვაროვნების) ჯარმა დაიკავა. ამის პირველი შედეგი იყო არმიის რიცხოვნობის მკვეთრი შემცირება. IX-X საუკუნეების დასავლეთ ევროპის საბრძოლო ასპარეზზე აღარ ჩანს დიდი ლაშქრები. ათი და ასიათასიანი არმიების ნაცვლად უკეთეს შემთხვევაში ათასიანი არმია შეიძლებოდა გამოჩენილიყო. დიდ ბრძოლებში მხოლოდ ასეულობით რაინდი იღებდა მონაწილეობას. ბრძოლის ველიდან ქვეითი ჯარის გაქრობა საზოგადოებრივი და პოლიტიკური გადატრიალების მეორე მნიშვნელოვანი შედეგი იყო.

X საუკუნის დასასრულისათვის კავალერია მთელ ევროპაში ჯარების ერთადერთი სახეობა გახდა. ეს გამოწვეული იყო არა იმდენად კავალერიის ღირსებებით, რამდენადაც ქვეითი ჯარის უხარისხობით.

შუა საუკუნეების განმავლობაში ყველა ქვეყნის არმიაში კავალერია ჯარების მთავარ სახეობად რჩებოდა. აღმოსავლეთის ქვეყნების ლაშქარში ის მსუბუქი ირეგულარული ცხენოსანი ჯარით არის წარმოდგენილი, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში კი რაინდებისაგან შემდგარი, მძიმედ შეიარაღებული რეგულარული კავალერია გვხვდება. ასეთი იყო იმ პერიოდის ჯარის სახეობა, რომელიც ომის ბედს წყვეტდა. ცხენოსანი ჯარის უპირატესობა მისი ღირსებებით სულაც არ იყო განპირობებული, რადგან აღმოსავლელ ირეგულარულ ცხენოსანთა ჯარს, მაგალითად, ომის არავითარი წესი არ გააჩნდა, მძიმედ შეიარაღებული დასავლეთევროპელი რაინდები კი ერთობ მოუქნელები იყვნენ. მათი უპირატესობა ქვეითი ჯარის უვარგისობის ფონზე გამოჩნდა.

გლეხების ყმად ქცევის კვალობაზე ქვეითი ჯარი კარგავდა თავის საბრძოლო თვისებებს და ბრძოლის დროს მნიშვნელოვანს ვეღარაფერს აკეთებდა. ქვეით ჯარში სამსახური სამარცხვინო გახდა, რადგან მონებისა და ყმების საკადრის საქმედ ჩაითვალა. ქვეითი იმ პერიოდის აზროვნებაში უკვე მეომარი კი არა, მსახურია, სიტყვა ,,მეომარი" კი რაინდის, ცხენოსნის სინონიმი გახდა. ამგვარი თვალსაზრისის გაჩენაში გარკვეული როლი შეასრულა აღმოსავლელ არარეგულარულ ცხენოსან ჯართან შეხებამაც. ამან გააცამტვერა ქვეითი ჯარის ღირსება და მნიშვნელობა. ქვეითების ნაცვლად მალე ცხენოსანი მშვილდოსნები გაჩნდნენ.

ფეოდალების რაზმები მრავალრიცხოვნობით არ გამოირჩეოდნენ. ისინი ვასალი რაინდების, მათი საჭურველმტვირთველებისა და მსახურებისაგან შედგებოდნენ. რკინის დამუშავების განვითარებამ და სრულყოფამ ფეოდალი რაინდი ისრის, შუბისა და მახვილისათვის

მიუღწეველი გახადა, მაგრამ რკინაში ჩასმულ რაინდთა კავალერია მოუქნელი იყო. ეს იყო მძიმედ, ნელა მოძრავი ჯარის სახეობა. იერიშზე რაინდი ნაბიჯით გადადიოდა, უკეთეს შემთხვევაში - ჩორთით. რკინის სიმძიმე ბოჭავდა მეომარსაც და ცხენსაც.

პოლიტიკური დაქუცმაცებულობა სამხედრო დაქუცმაცებულობაზეც აისახა. არმიამ, თავისი მკაცრი სამხედრო დისციპლინითა და ორგანიზაციით, არსებობა შეწყვიტა. ვასალიტეტის რაზმებისაგან შემდგარი სამხედრო სისტემა გამორიცხავდა მხედრულ დისციპლინას. თავისი წარმოშობით ფეოდალური სისტემა სამხედრო ორგანიზაცია იყო, მაგრამ ეს ორგანიზაცია ყოველგვარი დისციპლინისადმი მტრულად განწყობილი აღმოჩნდა.

რით გამოიხატებოდა ეს? პირველ რიგში, ცალკეული მსხვილი ვასალების განუწყვეტელი დაუმორჩილებლობით. მეორე, ბრძანების გაცემა ხმაურიან სამხედრო თათბირზე კამათის პროცესს დაემსგავსა, რაც, ჩვეულებრივ, მისი შეუსრულებლობით მთავრდებოდა. და მესამე, ბრძოლისთვის წინასწარ არ ემზადებოდნენ, ის არაორგანიზებულად იწყებოდა და ასევე მიმდინარეობდა.

საწარმოო ძალების განვითარებამ გამოიწვია მებრძოლის შეიარაღების ხარისხის გაუმჯობესება. ამ პერიოდში შეიქმნა ცივი იარაღის მტკიცე და მოქნილი (დრეკადი) პირები. მახვილი დაგრძელდა და საჩეხი იარაღიდან საჩხვლეტ იარაღად (შპაგად) გადაიქცა. ცხენოსანი მეომრის შუბი დამძიმდა. ვითარდებოდა, სრულყოფილი ხდებოდა და ამავე დროს მძიმდებოდა თავდაცვის საშუალებებიც.

რაინდის მთავარი იარაღი მახვილი და მძიმე შუბი იყო. ამათ გარდა, რაინდს ჰქონდა ხანჯალი და ჩუგლუგი. თავდაცვის შეიარაღება შედგებოდა ჯაჭვკურტაკის (ადრინდელი მოუხერხებელი ჯავშნისგან განსხვავებით), მუზარადის (ლითონის ფირფიტით, რომელიც ცხვირს იცავდა), ლითონის თათმანებისა და ფოლადის წვივსაკრავებისაგან. დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა რაინდის ფარს, რომელიც თავიდან მრგვალი იყო, შემდეგ მოგრძო ფორმა მიიღო. ის რაინდს თავიდან ფეხებამდე ფარავდა. რაინდის ცხენიც რკინით იყო დაფარული.

სურ. 39 ვასალები ერთგულების ფიცს დებენ სენიორის წინაშე

დამცავი აღჭურვილობით შემოსილი რაინდი იმდენად მოუქნელი იყო, რომ ცხენიდან გადმოვარდნის შემთხვევაში სხვის დაუხმარებლად ფეხზე ვეღარ დგებოდა. ეს იყო რაინდის სუსტი წერტილი.

სურ. 40 რაინდის ციხე-დარბაზი (გერმანია)

მთელი ეს შეიარაღება და აღჭურვილობა ძალიან ძვირად ფასობდა და მასზე მხოლოდ ფეოდალს მიუწვდებოდა ხელი. ერთი რაინდის შეიარაღება და აღჭურვილობა ცხენიანად 45 ძროხა ან 15 ფაშატი ღირდა.

რაინდი შეადგენდა საომარ ერთეულს, რომელიც გარშემორტყმული იყო მისი მომსახურე პირებით: საჭურველმტვირთველით, მშვილდოსანი ცხენოსნით, ქვეითი მშვილდოსნით, ქვეითი შუბოსნით, ცხენოსანი და ქვეითი მსახურებით. რაინდის ეს 4-7 კაცისგან შემდგარი ამალა წარმოადგენდა „შუბს“ - ორგანიზაციულ-ტაქტიკურ ჯგუფს. უმაღლეს ადმინისტრაციულ და ტაქტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა „სადროშო“, რომელიც 25-80 „შუბისაგან“ შედგებოდა. ეს ორგანიზაცია არ იყო მუდმივი. მისი შემადგენლობა ფეოდალი რაინდის სიმდიდრეზე იყო დამოკიდებული. მდიდარი ფეოდალის „შუბში“ რამდენიმე ათეული ადამიანი იყო, მასში რამდენიმე რაინდიც კი შედიოდა. ფეოდალურ იერარქიაში ყველაზე დაბალი ერთეული „ცალფარიანი რაინდი“ იყო.

სურ. 41 რაინდი ერთგულებას უცხადებს სატრფოს

ბრძოლის წინ რაინდები ეწყობოდნენ ერთ ხაზზე ან სოლისებურად. რაინდის უკან მისი საჭურველმტვირთველები ეწყობოდნენ. თავისი არსით ეს არ იყო საბრძოლო წყობა, რადგან ბრძოლა ერთი-ერთზე მიმდინარეობდა. ბრძოლა იწყებოდა რაინდების შეკრული წყობის შეტევაზე გადასვლით და შემდეგ მოწინააღმდეგე რაინდების ორთაბრძოლებად იყოფოდა, ან მტრის ქვეითი ჯარის ხოცვად იქცეოდა. შეტევა გაშლილი ფრონტით ან ღრმა, კოლონის წყობით მიმდინარეობდა. ბრძოლის დროს რაინდები ჩამოქვეითდებოდნენ ხოლმე და კიდევ უფრო მოუქნელ ფალანგას ქმნიდნენ, ვიდრე თავის დროზე ალექსანდრე მაკედონელის ფალანგა იყო.

შუა საუკუნეების ქვეითი ჯარი ფეოდალის შინაყმებისა და ნაწილობრივ გლეხებისაგან იქმნებოდა. ის შედგებოდა პიკინერებისაგან (შუბოსნებისაგან) და ცუდი ბრძოლისუნარიანობით ხასიათდებოდა. შუბისა და მახვილის გარდა ქვეითს მშვილდისარიც ჰქონდა, რაც შორ მანძილზე ბრძოლის საშუალებას აძლევდა. ქვეითთა ნაწილი შეიარაღებული იყო არბალეტებით (კონდახიანი მშვილდებით).

ინგლისში გლეხების ეროვნული იარაღი გრძელი მშვილდი გახდა, რომლის ისრები 185 მეტრზე შორს სწვდებოდა, 2,5 სმ სისქის ფიცარს აპობდა და რკინის ჯავშანში ატანდა. მშვილდოსნები დაფანტული ან ხაზოვანი წყობით იბრძოდნენ. XIV საუკუნისათვის შეიქმნა მსუბუქი კავალერია, ანუ მანევრულობის გასაუმჯობესებლად მშვილდოსანთა ნაწილი ცხენებზე შესვეს.

ფეოდალ-რაინდს მარტო ჯავშანი არ იცავდა. თავისი ყმა-გლეხებისა და „მეზობლებისაგან“ მას ციხესიმაგრის კედლები იფარავდა, რომელიც თავიდან წყლიანი თხრილითა და მესრით გარშემოვლებულ ხის კოშკს წარმოადგენდა. შემდგომში ციხესიმაგრეებს ქვით აშენებდნენ და ისინი მიუწვდომელი იყო იმდროინდელი ტექნიკისთვის.

რაინდთა ჯარები XI საუკუნეში უკვე საკმაოდ მძლავრ სამხედრო ტექნიკას ფლობდნენ, რომელიც ბერძნებისა და რომაელებისაგან მემკვიდრეობით ერგოთ. ეს იყო შუბების, მძიმე ისრების, ქვებისა და ცეცხლგამჩენი ჭურვების სატყორცნი მანქანები. ციხის კედლებში შესაღწევად გამოიყენებოდა ფალაკავანები (ტარანები), მოძრავი საალყო კოშკები და იმ დროის სხვა სამხედრო ტექნიკა. ასეთი რთული და ძვირი ტექნიკა შეიძლებოდა მხოლოდ მსხვილ ფეოდალს ჰქონოდა.

შუა საუკუნეების რაინდის შეიარაღება და აღჭურვილობა, აგრეთვე საომარი ხერხები მეომრისაგან ფიზიკური ძალის, ამტანობის, გამბედაობისა და მოხერხებულობის განვითარებას მოითხოვდა. თვისებები, რომლებიც რაინდს უნდა ჰქონოდა ჩამოთვლილია „რაინდის სარკეში“. უმთავრესი მოთხოვნები ასეთი იყო: რაინდს უნდა შეეძლოს ცხენზე ჯირითი ყველა ალურით (ცხენის სვლა) და ჭენების დროს მიწაზე მდებარე ტვირთის აღება; უნდა შეეძლოს აბჯრით მუცელზე და ზურგზე ცურვა; დახელოვნებული უნდა იყოს მშვილდითა და კონდახიანი მშვილდით სროლაში, შეეძლოს მტრისთვის მახვილის ძგერება, ცხენიდან ჩამოგდება და თავდაცვა; ფარიკაობა ორივე ხელით; მარჯვედ ხტომა; მოხდენილად ცეკვა, თავის დაჭერა სუფრასთან და ზრდილობა.

მომავალი ბრძოლებისათვის რაინდი ბავშვობიდან ემზადებოდა და საჭირო თვისებებს იძენდა. მომავალი რაინდის სკოლა 10-12 წლის განმავლობაში სენიორის პაჟად (დამხმარედ) სამსახური იყო. როდესაც ამ პრაქტიკულ სკოლას გაივლიდა, დგებოდა რაინდად კურთხევის დღე. რაინდის თვისებების სრულყოფა შემდგომ მრავალრიცხოვან ომებში ხდებოდა. თავის საკადრის საქმედ რაინდი ომის შემდეგ მხოლოდ ნადირობასა და ასპარეზობას მიიჩნევდა.

სურ.42 რაინდთა ტურნირი

ტურნირები რაინდთა ასპარეზობა იყო, რომლებიც იმართებოდა სხვადასხვა დღესასწაულის აღსანიშნავად. ტურნირების სამშობლოდ საფრანგეთი ითვლება, სიტყვა „ტურნე“ ფრანგულად გადაბრუნებას ნიშნავს. ტურნირების ადრეული სახეობა ცხენებით შეჯიბრებები იყო. მხედარი აჩვენებდა ჯირითისა და ცხენის გახედნის ხელოვნებას. დიდ მოწონებას იმსახურებდა ჯგუფური შეჯიბრის სახეობები. შემდეგ პერიოდში ტურნირი ბლაგვი იარაღით რაინდთა ორთაბრძოლად იქცა. დამარცხებულად ცხენიდან ჩამოგდებული რაინდი ითვლებოდა. ფეოდალური ეპოქის დასასრულს ორთაბრძოლები საბრძოლო იარაღით მიმდინარეობდა და ხშირად მოასპარეზეთა სიკვდილითაც მთავრდებოდა. ტურნირზე გამარჯვებულთა სახელები საკუთარი ფეოდის ფარგლებს გარეთაც ხდებოდა ცნობილი.

ფიზიკურ განვითარებაზე მეომრის განუწყვეტელმა ზრუნვამ იმ პერიოდის რაინდის განსაკუთრებული ტიპი ჩამოაყალიბა. მაგალითად, კარლოს დიდს ისეთი ფიზიკური მონაცემები ჰქონდა, რომ გვერდიგვერდ მდგარ ორ ცხენს თავისუფლად ახტებოდა, ინგლისის მეფე რიჩარდ ლომგულს კი შეეძლო შუბის წვერით ზრდასრული კაცი აეწია.

რაინდთა ნებაყოფლობითი ორგანიზაციები „ორდენები“ მიზნად ისახავდნენ ფიზიკური ძალისა და ამტანობის განვითარებას. „ტაძრის რაინდთა“ ორდენი თავის წევრებს აბჯრის გახდას საერთოდ უკრძალავდა. ასე უვითარდებოდათ რაინდებს ის ფიზიკური თვისებები, რომლებიც საჭირო იყო ხელჩართულ ბრძოლაში გამარჯვებისათვის.

ფეოდალიზმის ეპოქის ომები და მძიმე კავალერისტების ორთაბრძოლის ტაქტიკის შემუშავება

ფეოდალიზმის ეპოქის ომის ხასიათი. ფეოდალიზმის პოლიტიკური დაქუცმაცებულობა იწვევდა იმას, რომ ვასალები თავიანთ სენიორებთან მუდმივ დაუმორჩილებელ მდგომარეობაში იყვნენ, ფეოდალებს კი ერთმანეთში დაუსრულებელი ომი ჰქონდათ. დასავლეთ ევროპაში ფეოდალური ანარქია ბატონობდა.

თავისი მასშტაბითა და ხასიათით ფეოდალური ომები მტაცებლურ და მძარცველურ ომებს წარმოადგენდა. ფეოდალი მოულოდნელი თავდასხმით ცდილობდა ხელში ჩაეგდო სხვისი ციხესიმაგრე. თუ ამ მიზანს ვერ მიაღწევდა, ძარცვავდა თავისი მოწინააღმდეგის ველმინდვრებს, იტაცებდა გლეხებსა და საქონელს. ამ მძარცველური ომებისგან პირველ რიგში გლეხობა ზარალდებოდა.

რაინდები არც იმის წინააღმდეგი იყვნენ, რომ საეკლესიო ქონებაზე მოეთბოთ ხელი, რომლის დასაცავად „საღვთო მშვიდობა“ იყო გამოცხადებული. მისი არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ ომის დროს სასულიერო პირები და საეკლესიო ყმები ხელშეუხებლობით სარგებლობდნენ. XI საუკუნის მეორე მეოთხედში ეკლესია გამოდიოდა „საღვთო ზავის“ მოთხოვნით, რომლის მიხედვითაც არ შეიძლებოდა ბრძოლა კვირა დღეს. XI საუკუნის შუა ხანებში ეკლესია კრძალავდა ომს ოთხშაბათ საღამოდან ორშაბათ დილამდე, შემდეგ კი ყველა ქრისტიანული მარხვის განმავლობაში და დღესასწაულებზე. ეკლესიები, მონასტრები და გზაჯვარედინებზე აღმართული ჯვრები „მუდმივი მშვიდობით“ დაცულად ცხადდებოდნენ. მაგრამ ეს ღონისძიებები ვერ ერეოდა ფეოდალურ ანარქიას. ფეოდალური ყაჩაღური ომები სულ უფრი აჩანაგებდა დასავლეთ ევროპას.

სურ. 43 ფეოდალური საზოგადოების წევრები-ბერი, რაინდი და გლეხი

ფეოდალური ომები არ იყო მიმართული გადამწყვეტი მიზნის მისაღწევად. მთელი კამპანია მიმართული იყო ერთი რომელიმე პუნქტის დასაკავებლად.

ბრძოლები დიდი სისხლისღვრით არ ხასიათდებოდა. 1119 წელს ინგლისსა და საფრანგეთს შორის „გააფთრებული“ ბრძოლა გაიმართა, რომელშიც 900 რაინდი მონაწილეობდა, დაიღუპა 3 კაცი და 140 ტყვედ ჩავარდა. თუმცა ამ ომებს უსისხლოს ვერ ვუწოდებთ, რადგან წვრილი ყაჩაღური თავდასხმების მსხვერპლი უზარმაზარი იყო.

ფეოდალერი დაქუცმაცებულობის პირობებში ომები მასშტაბურობით არ გამოირჩეოდა. მთელი ამ ხნის განმავლობაში ერთადერთი მსხვილმასშტაბიანი ოპერაცია იყო გერმანელი იმპერატორების ექსპედიცია იტალიის წინააღმდეგ და ჯვაროსნული ომები, რომელთაგან ყველა ერთნაირად უშედეგო აღმოჩნდა.

გერმანელი იმპერატორების ლაშქრობები იტალიაში. IX საუკუნის დასასრულს ფრანკების იმპერიას გამოეყო გერმანია. ის არ წარმოადგენდა ერთიან სახელმწიფოს, არამედ ოთხი საჰერცოგოსაგან შედგებოდა, ფეოდალიზაციის პროცესი კი სულ უფრო აძლიერებდა პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სამხედრო დანაწევრებას.

911 წლამდე გერმანიაში კაროლინგების მმართველობა იყო, შემდეგ ძალაუფლება საქსონელმა ჰერცოგებმა ჩაიგდეს ხელში.

ერთ-ერთმა მათგანმა, ჰენრიხ I-მა (919-936 წწ), სამხედრო რეფორმა გაატარა. რეფორმის მიხედვით, ყველა, ვისაც ცხენზე ამხედრებულს ბრძოლა შეეძლო, სამხედრო წოდებაში ირიცხებოდა, ყველა დანარჩენი საგამოსაღებო (გადამხდელთა) წოდებას მიაკუთვნეს. საზოგადოება ორ ფეოდალურ წოდებად: სამხედრო (ფეოდალ-რაინდთა) და საგამოსაღებო (ყმა-გლეხობა) წოდებებად გაიყო. მისმა მემკვიდრემ ოტონ I-მა (936-973 წწ) ნაწილობრივ შეძლო ფეოდალების დამორჩილება. მას სურდა თავისი გავლენის ქვეშ საეკლესიო იერარქიაც მოექცია. ამისათვის საჭირო იყო დაემორჩილებინა მისი მეთაური - რომის პაპი.

მდიდარი, მაგრამ სუსტი იტალია, რომელიც შინაომებისგან იტანჯებოდა, არა მარტო ოტონს, არამედ იოლი ნადავლის მოყვარულ გერმანელ რაინდებსაც იზიდავდა. ასე გაჩნდა იტალიის დაპყრობის გეგმა.

951 წელს ოტონ I-მა დაიპყრო ლომბარდია და, ისარგებლა რა პაპის უძლურებით ფეოდალ ბარონებთან ბრძოლაში, 962 წელს ჩავიდა რომში, სადაც იმპერატორად ეკურთხა. ასე აღდგა რომის იმპერია, რომელშიც ახლა გერმანია და იტალიის ნაწილი შედიოდა. „საღვთო რომის იმპერიის“, როგორც მას ახლა უწოდებდნენ, სათავეში იმპერატორი და პაპი იდგნენ, რეალური მმართველი კი იმპერატორი იყო.

სურ. 44 ჰენრიხ I, გერმანიის მეფე
919-936 წლებში

სურ. 45 ოტონ I დიდი, გერმანიის მეფე 936 წლიდან და საღვთო რომის იმპერატორი 962-973 წლებში. ნიჭიერი მხედართმთავარი და სახელმწიფო მოღვაწე

ამის კვალდაკვალ დაიწყო „იტალიური ლაშქრობები“, რომლებიც სისტემატურად ანგრევდნენ მდიდარ იტალიას. გერმანელი რაინდები არაერთხელ უკუაგდეს, მაგალითად, არაბებმა სასტიკად გაანადგურეს ოტონ II, რომელიც იტალიის სამხრეთის ხელში ჩაგდებას ცდილობდა.

სურ. 46 ფრიდრიხ I ბარბაროსა, საღვთო რომის იმპერატორი 1152-1190 წლებში

ფრიდრიხ I ბარბაროსას (1152-1190წ.წ.) ლაშქრობები ყველაზე მასშტაბური იყო „იტალიური ლაშქრობებიდან“. პირველი ლაშქრობის მიზანი იყო რომის იმპერატორის ტახტის ხელში ჩაგდება. 1154 წელს ფრიდრიხი შევიდა რომში, მაგრამ რომის მოსახლეობის აჯანყებამ აიძულა შერცხვენილი უკან გაბრუნებულიყო. 1158 წელს მან მეორე ლაშქრობა მოაწყო და ორი წლის განმავლობაში მილანისათვის ალყა ჰქონდა შემორტყმული. ალყა ქალაქის კაპიტულაციითა და მისი გაძარცვით დასრულდა.

1174 წელს ფრიდრიხი 8-ათასიანი არმიით იტალიაში შეიჭრა. 1176 წელს ლენიანოსთან (მილანის ახლოს) მოხდა ბრძოლა გერმანელ რაინდებსა და ჩრდილოეთ იტალიის ქალაქების გაერთიანებულ ლაშქარს შორის. გერმანელები სასტიკად დამარცხდნენ, თვითონ ფრიდრიხი ცხენიდან ჩამოაგდეს, მან გაქცევით ძლივს უშველა თავს. ეს იყო დიდი დამარცხება, რომელსაც მნიშვნელოვანი პოლიტიკური შედეგები მოჰყვა. 1183 წლის შეთანხმების თანახმად, გერმანე-

ლი იმპერატორი იტალიის ქალაქებში თავისი ჩინოვნიკების დანიშვნაზე უარს ამბობდა, ქალაქებს საკუთარი მმართველობის არჩევის უფლება ეძლეოდათ. მსხვილი იტალიური ქალაქები ახლა თავისთვის შეიარაღებულ რაზმებსაც ქირაობდნენ, ომის შემთხვევაში კი კრებდნენ საერთო ლაშქარს, რომელიც ძირითადად ქვეითებისაგან შედგებოდა.

XIII საუკუნის მეორე ნახევარში გერმანიაში იმპერატორის ძალაუფლება ფაქტობრივად გაქრა. ქვეყანა რამდენიმე დამოუკიდებელ სამთავროდ დაიშალა. დაშლის პროცესი განუწყვეტლივ გრძელდებოდა.

დასკვნა. გერმანელი იმპერატორების იტალიური ლაშქრობები უშედეგოდ დამთავრდა. ისინი სამხედრო ხელოვნებაში შეტანილი წვლილის მიხედვითაც უნაყოფო აღმოჩნდა. მნიშვნელოვანი მხოლოდ ერთი ფაქტი იყო: ქალაქის ლაშქრის რაინდებზე გამარჯვება. იმ პერიოდში საბრძოლო ღირებულების მქონე ქვეითი ჯარი მხოლოდ ქალაქებმა შეინარჩუნეს.

გერმანელთა ლაშქრობებმა ფეოდალური ჯარის ზურგის სისუსტე გამოავლინეს. ჯარის ხელმძღვანელობას არც შეიძლებოდა მაგარი ზურგის იმედი ჰქონოდა. ფეოდალების გაუთავებელი გამოსვლები მათ იძულებულს ხდიდა, ზოგჯერ წარმატებით დაწყებული ოპერაციებიც კი შეეწყვიტათ.

ჯვაროსნული ომები. ჯვაროსნული ომები თავისი არსით იყო ფეოდალური დასავლეთის სამხედრო-კოლონიური მოძრაობა აღმოსავლეთში.

ჯვაროსნულ ომებში დასავლეთ ევროპის ფეოდალური საზოგადოების ყველა კლასი იყო ჩართული, მაგრამ განსხვავებული იყო მიზეზები, რის გამოც ისინი ამ ლაშქრობებში მონაწილეობდნენ. ფეოდალებს სურდათ ახალი მიწებისა და ყმების ხელში ჩადგება. ეს იყო ბრძოლა მუშახელისა და საკუთარი ეკონომიკური მდგომარეობის განმტკიცებისათვის. გაღარიბებული რაინდები ლაშქრობაში წასვლით თავს იხსნიდნენ თავისი მევალეებისაგან და იმედი ჰქონდათ, რომ მდიდარი სამხედრო ნადავლით დაბრუნდებოდნენ სახლში. ქალაქელი ვაჭრებისათვის, განსაკუთრებით იტალიელებისათვის (ვენეციელებისა და გენუელებისათვის) ჯვაროსნული ლაშქრობები სარფიანი სავაჭრო ექსპედიციები იყო აღმოსავლეთში. ყმა-გლეხები ფეოდალურ კაბალას ემალებოდნენ და ოცნებობდნენ, რაიმე მიწა ეშოვათ და თავისუფლება მოეპოვებინათ, ეკლესიისათვის კი ჯვაროსნული ომები ავტორიტეტის განმტკიცების საშუალება იყო.

ფეოდალურმა ანარქიამ დასავლეთ ევროპა დააძაბუნა. შიმშილი და ეპიდემიები სისტემატურ მოვლენებად იქცა. გლეხები გაჩანაგებული და მოუსავლიანი მიწებიდან გარბოდნენ. ჯვაროსნულმა ომებმა ამ სტიქიურ მოძრაობას აღმოსავლეთისკენ მისცა მიმართულება. ეს გზა წმინდა ადგილების მომლოცველებმა (პილიგრიმებმა) გაკვალეს, რომლებიც იერუსალიმში ქრისტიანული სიწმინდეების თაყვანისსაცემად მოგზაურობდნენ. მომლოცველობა განსაკუთრებით გაძლიერდა XI საუკუნეში, როდესაც პილიგრიმთა ჯგუფები 3-დან 13 ათასამდე მორწმუნეს აერთიანებდა. რელიგიური მიზნები ხშირად ემთხვეოდა სავაჭრო ინტერესებს. მოგზაურებს ჩამოჰქონდათ ამბავი ზღაპრული, მდიდარი აღმოსავლეთის შესახებ, მისი პოლიტიკური და სამხედრო სისუსტის შესახებ, მაგრამ გზა საოცნებო აღმოსავლეთისაკენ ევროპისათვის დაკეტილი იყო არაბების მიერ.

სურ. 47 ჯვაროსნული ლაშქრობა (XII საუკუნის მინიატურა)

აღმოსავლეთში ამ დროს ორი ხალიფატი (არაბული სახელმწიფო) იყო: ეგვიპტე და ბაღდადი. 1055 წელს ბაღდადის ხალიფატი თურქ-სელჯუკებმა დაიპყრეს, მათ სულ მალე სირია და პალესტინაც დაიკავეს.

პირველი ჯვაროსნული ომი (1096-1099 წწ). 1095 წელს საფრანგეთში, კლერმონის საეკლესიო კრებაზე პაპი „უფლის საფლავის გამოხსნის“ მოწოდებით გამოვიდა და ახსენა მდიდარი ალაფი, რომელიც „საფლავის გამათავისუფლებლებს“ აღმოსავლეთში ელოდათ. ლაშქრობაში მონაწილეობის მსურველებმა ტანსაცმელზე წითელი ჯვრის დაკერება დაიწყეს. აქედან წარმოიშვა სახელწოდება „ჯვაროსანი“. აღმოსავლეთის დამორჩილების მიზნით წამოწყებულ, მძარცველურ ომებს რელიგიური, „გამათავისუფლებელი“ ომის სახე მიეცა. ჯვაროსნული ომების ჭეშმარიტი მიზანი სწორედ ამ იდეოლოგიური სარჩულით ინიღბებოდა.

უკვე 1096 წელს სალაშქროდ არაორგანიზებულად და სტიქიურად დაიძრა ღატაკი ყმაგლეხობა. ჯვაროსნები რეინსა და დუნაის მიუყვებოდნენ კონსტანტინეპოლისკენ. მათ კვალდაკვალ დაიძრნენ რაინდებიც. იმავე 1096 წელს საფრანგეთიდან და იტალიიდან უკეთ შეიარაღებული და ორგანიზებული ფეოდალთა ჯარები გამოვიდნენ. მათ მიჰყვებოდა უიარაღო გლეხების ბრბო და უზარმაზარი აღალი. 1097 წელს ჯვაროსნებმა კონსტანტინეპოლს მიაღწიეს. განუწყვეტელმა ძარცვამ ბიზანტიის იმპერატორი აიძულა, დაეჩქარებინა ამ „ქრისტეს მხედრობის“ მცირე აზიაში გადასვლა. რომის პაპის ცნობით, სალაშქროდ 300 ათასი ადამიანი გამოვიდა, მაგრამ ეს ციფრი ძალზე გაბერილი ჩანს.

სურ. 48 კლერმონის საეკლესიო კრება-1095 წ.

თურქები ჯვაროსნებს განუწყვეტელი თავდასხმებით ასუსტებდნენ. რაინდთა მძიმე საჭურველი მზისგან იყო გავარვარებული. მზის დარტყმისგან ცვიოდა ხალხი და ცხენები. ჯვაროსნებმა ანტიოქიის ალყაზე ერთ წელიწადზე მეტი დაკარგეს და მხოლოდ 1099 წლის გაზაფხულზე გამოჩნდნენ იერუსალიმის კედლებთან შეთხელებული რიგებით. ქალაქი მათ იერიშით აიღეს, დაარბიეს და ხოცვა-ჟლეტა მოაწყვეს.

საბოლოოდ ხმელთაშუა ზღვის მთელი აღმოსავლეთი სანაპირო ჯვაროსანთა ხელში აღმოჩნდა, რომლებმაც აღმოსავლეთში თავისი ფეოდალური სახელმწიფოები დააარსეს. დაპყრობილი კოლონიების დასაცავად შეიქმნა რაინდთა სასულიერო ორდენები, რომლებიც სამხედრო ორგანიზაციებს წარმოადგენდნენ. თავდაპირველად ჩამოყალიბდა ტამპლიერთა (ტაძრის რაინდთა) ორდენი, შემდეგ - იოანიტთა (სამედიცინო) ორდენი, XII საუკუნის ბოლოს კი - ტევტონთა ორდენი, რომელმაც გერმანელი რაინდები გააერთიანა. რაინდთა ორდენები მხოლოდ პაპს ემორჩილებოდნენ.

სურ. 49 ჯვაროსანი მხედარი

სურ. 50 ჯვაროსნები ბრძოლაში

შემდგომი ჯვაროსნული ომები. ჯვაროსანთა დაპყრობები არ იყო მტკიცედ ორგანიზებული და 1130 წლიდან მათ დასუსტება დაიწყეს. 1144 წელს მუსლიმებმა დაიპყრეს ედესი - ჯვაროსანთა მნიშვნელოვანი სამთავრო. ამის პასუხად 1147 წელს მოეწყო მეორე ჯვაროსნული ლაშქრობა, რომელშიც დიდ როლს თამაშობდნენ საფრანგეთის მეფე და გერმანიის იმპერატორი. დამასკოს აღების მცდელობას წარმატება არ მოჰყოლია. მეფე და იმპერატორი ხელმოცარულები დაბრუნდნენ ევროპაში.

ამ დროს აღმოსავლეთში სალადინმა შექმნა ძლიერი თურქული სახელმწიფო, რომელმაც მიზნად დაისახა ჯვაროსნები სირიიდან და პალესტინიდან გაეძევებინა. რამდენიმე კვირის განმავლობაში თურქებმა დაიკავეს ყველა მნიშვნელოვანი ქალაქი, 1187 წელს კი - იერუსალიმიც.

სურ. 51 სალაჰ ად-დინი (სალადინი), ეგვიპტის სულთანი 1171-1193 წლებში. ნიჭიერი მხედართმთავარი, სახელმწიფო მოღვაწე და ღირსეული მეომარი

1189 წელს დაიწყო მესამე ჯვაროსნული ლაშქრობა, რომელშიც მონაწილეობდნენ გერმანიის იმპერატორი ფრიდრიხ I ბარბაროსა, საფრანგეთის მეფე ფილიპე II ავგუსტუსი, ინგლისის მეფე რიჩარდ ლომგული. ხალხის ფართო მასები სალაშქროდ არ დაუშვეს. ეს ლაშქრობაც წარუმატებლად დასრულდა. ჯვაროსნები იბრძოდნენ არა მხოლოდ სალადინის, არამედ ბიზანტიის წინააღმდეგაც. მეთაურები ერთიმეორის მიყოლებით უსახელოდ დაბრუნდნენ თავიანთ ქვეყნებში.

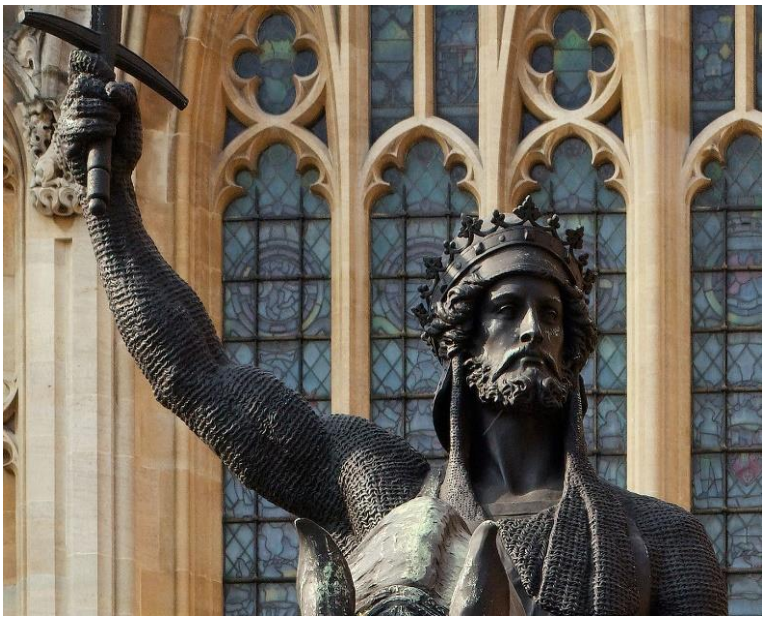

სურ. 52 რიჩარდ I ლომგული, ინგლისის მეფე 1189-1199 წლებში.
ნიჭიერი მხედართმთავარი და მამაცი მეომარი

მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობა (1200-1204 წწ) ჯვაროსნების მიერ კონსტანტინეპოლის აღებითა და გაძარცვით დასრულდა. თავისი სახელმწიფო ჯვაროსნებმა ამჯერად ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე დააარსეს. ამის შემდეგ, მიუხედავად იმისა, რომ კიდევ ოთხი ლაშქრობა მოეწყო, ჯვაროსანთა მოძრაობის დასუსტება დაიწყო. აღმოსავლეთში სამხედრო-კოლონიური მოძრაობის დასუსტების უმთავრესი მიზეზი დასავლეთ ევროპაში საქალაქო ცხოვრებისა და სოფლის მეურნეობის განვითარება იყო, რის გამოც სულ უფრო იკლებდა ხანგრძლივ სამხედრო ავანტიურებში მონაწილეობის მსურველთა რიცხვი. ამაში მნიშვნელოვანი როლი აღმოსავლეთის პოლიტიკურმა გაერთიანებამ და ჯვაროსნებისთვის საკადრისი პასუხის გაცემამაც შეასრულა.

სურ. 53 ჯვაროსანთა
კავალერია შეტევაში

სურ. 54 ედუარდ III, ინგლისის მეფე 1327-1377 წლებში

რაინდთა ეპოქის დასასრული. რაინდთა ეპოქა საბოლოოდ დამთავრდა ასწლიანი ომის პერიოდში (1337-1453 წწ). ამ ომმა ძირეულად შეცვალა ბრძოლის წარმოების მეთოდები; კერძოდ, მძიმედ შეჭურვილმა კავალერიამ საბოლოოდ დაკარგა უპირატესობა ბრძოლის ველზე. ამის ნათელი მაგალითებია კრესისა და აზენკურის ბრძოლები. კრესის ბრძოლაში (1346 წლის 26 აგვისტო) ინგლისელებმა პირველად გამოიყენეს ე.წ. ,,დიდი ინგლისური მშვილდი,“ რითაც გაანადგურეს და ფაქტიურად უმოქმედო გახადეს ფრანგული მძიმე კავალერია. აღნიშნული ბრძოლა ჩატარდა ჩრდილო-აღმოსავლეთ საფრანგეთში, დასახლებულ პუნქტ კრესისთან, ქალაქ კალესთან ახლოს. ბრძოლა დაიწყო გამთენიისას. ინგლისელთა ჯარი მეფე ედუარდ III-ემ მაღლობზე განალაგა, რითაც სტრატეგიული უპირატესობა მოიპოვა. წინ ფრონტალურად გაშალა მშვილდოსნები, ხოლო მათ უკან ჩამოქვეითებული ცხენოსანი რაინდები და ქვეითები. ბრძოლა ფრანგებმა დაიწყეს. შეტევაზე პირველად ფრანგი მეარბალეტეები დაიძრნენ. უეცრად წამოსულმა წვიმამ ბრძოლის ველი აატალახა, არბალეტები დაასველა და ფაქტობრივად გამოუსადეგარი გახადა. ამასობაში ინგლისელმა მშვილდოსნებმა ფრანგ მეარბალეტეებს ისრების წვიმა დაატეხეს თავს. მეარბალეტეებმა უკან დაიხიეს. ამით აღშფოთებულმა ფრანგმა რაინდებმა მათი დახოცვა დაიწყეს, რაც დიდი უგუნურება იყო საფრანგეთის მეფის ფილიპე VI-ის მხრიდან. ამის შემდეგ შეტევაზე გადავიდა ფრანგული მძიმე კავალერია, რომელსაც ინგლისელმა მშვილდოსნებმა კვლავ დაატეხეს ისრების წვიმა. ფრანგების რიგები აირია, ცხენოსნების გარკვეულმა ნაწილმა მაინც მიაღწია ინგლისელთა დაცვის ხაზამდე, სადაც მათ ჩამოქვეითებული რაინდები დახვდნენ და ყველანი აჩეხეს.

სურ. 55 კრესის ბრძოლა - 1346 წ.

სურ. 56 ფრანგული კავალერია და ინგლისელი
მშვილდოსნები კრესის ბრძოლაში

დაიწყო ფრანგების მეორე შეტევა. მათ მოახერხეს ინგლისელთა მარჯვენა ფლანგის ალყაში მოქცევა. ამ ფლანგს მეთაურობდა ინგლისის მეფის თექვსმეტი წლის ვაჟი ედუარდი (ე.წ. ,,შავი პრინცი“), რომელმაც თავისი სიცოცხლის რისკის ფასად მოახერხა ალყის გარღვევა და ინგლისელთა უკუგდება.

ფრანგებმა გადაწყობა მოახერხეს და ბოჰემიის ბრმა მეფის იან ლუქსემბურგელის მეთაურობოთ ახალი მძლავრი შეტევა წამოიწყეს, რომელმაც ინგლისელი მშვილდოსნების რიგები კვლავ გაარღვია მარჯვენა ფლანგზე, მაგრამ ფრანგ ცხენოსან რაინდებს აქ შავმა პრინცმა დაახვედრა მომზადებული ინგლისელი ქვეითები, რომლებმაც ცხენებიდან ჩამოყარეს ისინი და ამოჟლიტეს.

საფრანგეთის მეფე ფილიპე VI ჯიუტად ცდილობდა ინგლისელთა პოზიციების გარღვევას. მთლიანობაში ფრანგულმა კავალერიამ ბრძოლის განმავლობაში თხუთმეტჯერ შეუტია ინგლისელთა პოზიციებს, მაგრამ ყველა შეტევა მარცხით დამთავრდა. ერთ-ერთ შეტევას სარდლობდა თვითონ ფილიპე VI, რომელიც ისრით დაიჭრა. საბოლოოდ ფრანგული არმიის ნაშთებმა უწესრიგოდ დაიხიეს უკან. ეს იყო ინგლისელთა ბრწყინვალე გამარჯვება.

სურ. 57 სოფელ კრესის მაჩვენებელი
თანამედროვე აბრა

სურ. 58 ჰენრიხ V (მარცხნიდან პირველი) სარდლებთან ერთად

შემდეგი ბრძოლა, რომელშიც ფრანგმა რაინდებმა კვლავ სასტიკი მარცხი განიცადეს ინგლისელებთან, მოხდა ასევე ჩრდილოეთ საფრანგეთში, ქალაქ კალეს სამხრეთით დასახლებულ პუნქტ აზენკურთან(1415 წლის 25 ოქტომბერი). ბრძოლის წინა საღამოს ხშირი წვიმა წამოვიდა. წვიმდა დილითაც და ბრძოლის ველი სასტიკად ატალახდა. ბრძოლა ფრანგებმა დაიწყეს. შეტევაზე მძიმედ შეჭურვილი კავალერია გადავიდა, რომელსაც ინგლისელი მშვილდოსნების ისრების სეტყვა დაატყდა თავს. ფრანგი ცხენოსნები ტალახში ჩაეფლნენ და შეტევაც შეფერხდა. ისრების წვიმა არ წყდებოდა. ინგლისელთა ისრები უმოწყალოდ ხოცავდნენ ფრანგ რაინდებს ცხენებთან ერთად. ამის შემდეგ, ყიჟინით შეტევაზე გადავიდნენ ცენტრიდან და ორივე ფლანგიდან ინგლისელი ქვეითები მშვილდოსნებთან ერთად. ცენტრიდან შეტევაზე გადასულ ქვეითებს წინ გაუძღვა ინგლისის ახალგაზრდა მეფე ჰენრიხ V. ინგლისელმა ქვეითებმა ხელჩართულ ბრძოლაში სასტიკად ამოჟლიტეს ერთმანეთში არეული ფრანგები. მძიმედ შეჭურვილ რაინდებს და მათ ცხენებს ტალახში ფეხი უსრიალდებოდათ, ძირს ეცემოდნენ და მძიმე აბჯარის გამო წამოდგომა უჭირდათ, შესაბამისად მათ ადვილად უსწორდებოდნენ ინგლისელები. საბოლოოდ ბრძოლა ფრანგების საშინელი მარცხით დამთავრდა.

სურ. 59 აზენკურის ბრძოლის ერთი ეპიზოდი

სურ. 60 აზენკურის ბრძოლის შემდეგ

თურქების მიერ ჯვაროსანთა დამარცხება ნიკოპოლთან 1396 წელს. 1300 წლიდან მცირე აზიაში ოსმანთა სამხედრო ყაიდის სახელმწიფო წარმოიშვა, რომელმაც თურქული ტომები გააერთიანა. 1356 წლიდან თურქებმა ფეხი მოიკიდეს ევროპაში, მაგრამ კონსტანტინეპოლის დაპყრობა მათ მხოლოდ 1453 წელს მოახერხეს.

თურქ-ოსმანებმა ჩამოაყალიბეს მუდმივი ჯარი, რომელსაც „იანიჩარებს“ (ახალ ჯარს) ეძახდნენ. იანიჩარები თურქთა შეიარაღებული ძალების ბირთვს შეადგენდნენ. მათ ბავშვობიდან განსაკუთრებულ პირობებში და განსაკუთრებული მეთვალყურეობით ზრდიდნენ, რაც მათში ფანატიზმის, სიმამაცის, ძალისა და მოხერხებულობის გამომუშავებას ისახავდა მიზნად. იანიჩარებად თურქებს დაპყრობილი ქვეყნებიდან მოჰყავდათ ყმაწვილები. იანიჩართა ჯარი გამოირჩეოდა დისციპლინით, დიდი ყურადღება ექცეოდა საკვებით მის უწყვეტ მომარაგებას. იანიჩარებს თავისი ორგანიზაცია ჰქონდათ. ყველაზე მცირე ქვედანაყოფი („განყოფილება“) 10 კაცისაგან შედგებოდა, რომელსაც საერთო კარავი, კარდალა (ქვაბი) და საპალნე ცხენი ეკუთვნოდა. 8-12 „განყოფილება“ „ოდას“ (ასეულს) შეადგენდა. XIV საუკუნეში იანიჩარების ჯარი 66 „ოდას“ (5 ათას ადამიანს) ითვლიდა, შემდეგ ხანებში კი „ოდების“ რიცხვმა 200-ს მოაღწია. იანიჩარების იარაღი მშვილდი იყო. ისინი ქვეითი მშვილდოსნები იყვნენ, ჩინებული მსროლელები. იმ პერიოდში იანიჩარები უპირატესობას გამაგრებული პოზიციებიდან, უმთავრესად თხრილით ან მსუბუქი დაბრკოლებებით გამაგრებული ადგილმდებარეობიდან ბრძოლას ანიჭებდნენ. იერიშზე მიდიოდნენ ქვეითი შუბოსნები და „სიფახები“ (რაინდები) - მძიმედ შეიარაღებული ცხენოსნები.

სურ. 61 იანიჩარები

თურქ-ოსმანთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩაებნენ დასავლეთევროპელი რაინდებიც, რომელთა მიზანი იყო თურქების ევროპიდან განდევნა. 1396 წელს უნგრეთის მეფე სიგიზმუნდმა რომის პაპის, ბონიფაციუს IX-ის დახმარებით ამ მიზნით ჯვაროსნული ლაშქრობა მოაწყო. ლაშქრის მნიშვნელოვან ნაწილს ფრანგები შეადგენდნენ (ათასი რაინდი და პაჟი, დამხმარეებთან ერთად კი 2 ათას ხუთასი კაცი). უნგრეთის მეფის მეთაურობით გაერთიანდნენ უნგრელები, ინგლისელები, პოლონელები, გერმანელები, ვალახები, იტალიელები, სულ 10 ათასი კაცი.

ჯვაროსნები დაიძრნენ ქვემოთ, მდინარე დუნაის გასწვრივ, საბარგო ფლოტილიას მდინარით მათი პროდუქტი მიჰქონდა. ქალაქი ვიდინი წინააღმდეგობის გაუწევლად დანებდა, ქალაქი რახოვი კი ხუთდღიანი ალყის შემდეგ აიღეს. მხოლოდ ნიკოპოლისმა გაწია გააფთრებული წინააღმდეგობა. ჯვაროსნები 16 დღის განმავლობაში იდგნენ ალყაშემორტყმული ნიკოპოლისის კედლებთან, რომლის დასახმარებლად თურქები მოიჩქაროდნენ.

ამ დროს სულთან ბაიაზეთის ჯარი კონსტანტინეპოლს იყო შემოწყობილი. შეიტყო რა ჯვაროსანთა გადაადგილების შესახებ, სულთანმა კონსტანტინეპოლს ალყა მოხსნა და ადრიანოპოლისის, შიპკისა და ტირნოვოს გავლით რაინდებთან შესახვედრად დაიძრა.

24 სექტემბერს ბაიაზეთმა გორაკიან ადგილას, ჯვაროსნების ბანაკის სამხრეთით 5-6 კილომეტრის მოშორებით დასცა თავისი ბანაკი. თურქთა ძალები 11-12.000 კაცს შეადგენდა. ჯვაროსნებს 7.500 მხედარი ჰყავდათ.

სურ, 62 სიგიზმუნდ I, უნგრეთის მეფე და საღვთო რომის იმპერატორი 1387-1437 წლებში

სურ. 63 ბაიაზეთ I, ოსმალეთის სულთანი 1389-1402 წლებში

ღამით სიგიზმუნდმა სამხედრო საბჭო შეკრიბა, რომელზეც დიდხანს კამათობდნენ, ვის უნდა დაეწყო ბრძოლა. პირველობას ფრანგები იჩემებდნენ, რადგან გამარჯვებულთა დიდების მოხვეჭა უნდოდათ. რაინდები ისე დაიშალნენ, რომ ვერაფერზე შეთანხმდნენ. სისხამ დილას ფრანგები თვითნებურად გავიდნენ ბანაკიდან.

თურქებმა ნიკოპოლისის სამხრეთ გორაკზე დაიკავეს პოზიცია. იანიჩარები თხრილითა და მარგილის მესრით გამაგრებულ სიმაღლეზე განლაგდნენ. წინ გაბნეული იყვნენ ცხენოსანი მშვილდოსნები, გორაკის უკან კი ბაიაზეთის მეთაურობით „სიფახები“ იყვნენ ჩასაფრებული. ფრანგებმა ცხენოსან მშვილდოსნებს შეუტიეს და მათი დევნით გართულები იანიჩართა ისრების ქვეშ მოყვნენ. ამ დროს ბაიაზეთი სამალავიდან გამოვიდა, ფრანგ რაინდებს ფლანგებიდან შემოუარა და გაანადგურა ისინი. ამის შემდეგ ბრძოლის ველზე გამოჩნდა სიგიზმუნდი დანარჩენი ლაშქრით. მისი დამარცხება თურქებს აღარ გასჭირვებიათ. ჯვაროსანთა არმია განადგურებულ იქნა. თვითონ სიგიზმუნდმა ძლივს უშველა თავს.

თურქებმა ვერ გამოიყენეს გამარჯვება და თავისი წარმატება ვერ განავითარეს. ისინი კვლავ კონსტანტინეპოლს დაესხნენ თავს, მაგრამ უკვე ამ დროიდან თურქების ევროპაზე თავდასხმის საფრთხე ნაწილობრივ მოიხსნა.

ჯვაროსნულ ომებში ნაწვნევი წარუმეტებლობის შემდეგ გერმანელებმა თავისი მძარცველური ომები ბალტიისპირეთისკენ მიმართეს, სადაც სლავები, ლიტველები და სხვა ტომები სახლობდნენ.

სურ. 64 ნიკოპოლის ბრძოლოს ერთი ეპიზოდი

დასკვნა. ჯვაროსნული ომები წარუმატებლად დასრულდა. აღმოსავლეთი კვლავ გადმოვიდა შეტევაზე ფეოდალური ევროპის წინააღმდეგ და პირველ რიგში ბალკანეთის ნახევარკუნძული დაიკავა.

ჯვაროსნულმა ომებმა, მიუხედავად ყველაფრისა, მნიშვნელოვანი კვალი დატოვეს ევროპის განვითარებაში. მათ დაუსვეს წერტილი არაბებისა და ბიზანტიელების ბატონობას

ევროპასა და ბალკანეთში. ხმელთაშუა ზღვაზე ვაჭრობა ვენეციელთა და გენუელთა ხელში გადავიდა, რამაც ჩრდილოეთ იტალიის ქალაქების განვითარება დააჩქარა. ჯვაროსნულმა ომებმა ხელი შეუწყო ევროპელებს აღმოსავლეთის კულტურასა და ტექნიკას გასცნობოდნენ.

სამხედრო თვალსაზრისით ჯვაროსნული ომები უშედეგო იყო, თუ არ ჩავთვლით აღმოსავლეთიდან იარაღის სახეობათა უმნიშვნელო სესხებას: ევროპელთა შეიარაღებაში გაჩნდა არბალეტი, დაიწყეს ბუკისა და დაფდაფის გამოყენება. რეგულარულ მძიმე ევროპულ კავალერიას ბრძოლა მოუხდა მსუბუქ არარეგულარულ აღმოსავლეთის ცხენოსან ჯართან, რომელიც სარგებლობდა თავისი სისხარტით, სიქას აცლიდა მოუქნელ რაინდებს და საბოლოო ჯამში იმარჯვებდა მათზე.

ნიკოპოლისთან ბრძოლაში ერთმანეთს შეეჯახა ორი არმია: ფეოდალური და ჩასახვის პროცესში მყოფი რეგულარული არმია, ცხენოსანი და ქვეითი ჯარი. თურქი ქვეითები (იანიჩარები) საბრძოლო წყობის საყრდენს წარმოადგენდნენ. რაინდებს არ ჰყავდათ ქვეითები. ბრძოლის ველზე გამოჩნდა სიახლე საველე სიმაგრეების სახით, რაც მოულოდნელი იყო დასავლეთ-ევროპელი რაინდებისათვის.

თურქ-ოსმანებს ცენტრალიზებული, კარგად დისციპლინირებული, საერთო ხელმძღვანელობას დამორჩილებული არმია ჰყავდათ, რაც უზრუნველყოფდა ტაქტიკური ხელმძღვანელობის შესაძლებლობას და ჯარის სახეობათა შეთანხმებულ მოქმედებას. რაინდებს ცენტრალიზებული ხელმძღვანელობა არ გააჩნდათ. თითოეული მეთაური საკუთარი შეხედულებისამებრ მოქმედებდა, რამაც ჯვაროსანთა ნაწილ-ნაწილ განადგურება გამოიწვია.

ნეტარი ავგუსტინე და სამართლიანი ომის თეორია

პოლკოვნიკი კახაბერ ჭაფოძე

ავგუსტინე ავრელიუსი, ლათ. აურელიუს აუგუსტინუს (354 – 430 წწ) – იყო ქრისტიანი თეოლოგი და ფილოსოფოსი, დასავლეთის ეკლესიის უდიდესი მასწავლებელი, პატრისტიკის წარმომადგენელი, რომელმაც არსებითი ზეგავლენა მოახდინა ქრისტიანული ღვთისმეტყველური კანონიკის განვითარებასა და, მთლიანად, დასავლური ტიპის კულტურის ევოლუციაზე.

ნეტარი ავგუსტინეს მოძღვრების მიხედვით, ქრისტიანი შეიძლება არ იყოს პაციფისტი (ადამიანი, რომელიც ყველანაირი ძალადობის და ომის წინააღმდეგია). ნეტარი ავგუსტინეს, რომის იმპერიის ჩრდილოაფრიკულ ქალაქ ჰიპოს ეპისკოპოსს მიაჩნდა, რომ ქრისტიანული სახელმწიფოს მიერ ძალის გამოყენება სამართლიანად ჩაითვლება სამ შემთხვევაში: როდესაც თავდაცვაა საჭირო, როდესაც ბოროტმოქმედის დასჯაა საჭირო და როდესაც წართმეულის უკან დაბრუნებაა საჭირო.

ამ შეხედულებების ჩამოყალიბება ავგუსტინეს დასჭირდა, ვინაიდან დაადგინა, რომ ომი რომსა და მეზობელ სახელმწიფო ერთეულებს შორის გარდაუვალი იყო.

პირველი; ომი უნდა დაიწყოს კარგი და სამართლიანი მიზეზით და არა მომხვეჭელობის ან ძალაუფლების მოპოვების მიზნით.

მიზეზი უნდა იყოს სამართლიანი. ეს ნიშნავს საჭიროებას, რომ თავდასხმული იმსახურებდეს შეცდომის გამო თავდასხმას. ჩვეულებისამებრ, სამართლიანი ეწოდება ომს, რომლის მიზანიც უსამართლობის დასჯაა, როცა საქმე გვაქვს ერთან თუ ქალაქთან, რომელსაც არ მოუსურვებია თავის ბოროტმოქმედთა დასჯა ან არ დაუბრუნებია ის, რაც უსამართლოდ იქნა მიტაცებული.

სურ. 65 ნეტარი ავგუსტინე, (ჩვ. წთ. აღ.-ის 354-430წწ.)

მეორე; სამართლიანი ომი უნდა აწარმოოს შესაბამისად ჩამოყალიბებულმა უფლებამოსილების მატარებელმა ისეთმა ელემენტმა, როგორიც არის სახელმწიფო.

კერძო პირს არა აქვს უფლება მრავალთა მოხმობისა, რაც საჭიროა ომის საწარმოებლად. რადგან სახელმწიფოს მზრუნველობა მთავართ აქვთ მინდობილი, ეს მათი ვალია დაიცვან ქალაქი, სამეფო თუ მამული, რომელიც მათი ხელმწიფების ქვეშ იმყოფება. ეს მათ აქვთ უფლება, დაიცვან ისინი მახვილით შიდა შემაწუხებლებისაგან, რაც დამნაშავეთა დასჯაში გამოიხატება, მოციქულის სიტყვისაებრ: ,,ტყუილად როდი არტყია ხმალი…" (რომ. III,4). ასევე, მთავარს აქვს უფლება, აღმართოს მახვილი ბრძოლაში სახელმწიფოს დასაცავად გარეშე მტერთაგან. აგრეთვე, დავით მეფსალმუნე ამბობს: ,,განარინეთ გლახაკი და დავრდომილი და ხელთაგან ცოდვილისათა იხსენით იგი" (ფს. 81,4). და დასკვნა: ბუნებითი წესრიგი, რომელსაც კაცთაშორის მშვიდობა ესათნოება, ითხოვს, რომ გადაწყვეტილებისა და ომის გამოცხადების ძალაუფლება ეკუთვნოდეს მხოლოდ მთავარს.

მესამე, მშვიდობა უნდა წარმოადგენდეს ცენტრალურ მოტივს, თუნდაც ნებისმიერი ესკალირებული აგრესიის პირობებში. საჭიროა, ასევე, რომ ის, ვინც იბრძვის, იყოს პირდაპირი, ანუ იყოს აშკარა, რომ ის იბრძვის ან სიკეთისათვის, ან ბოროტების თავიდან ასაცილებლად.

სურ. 66 ციხის შტურმი (XIII ს-ის მინიატურა)

„სამართლიანი ომი" თანამედროვე გაგებით

სამართლიანი ომის თეორია წარმოადგენს სამხედრო ეთიკის დოქტრინას, რომლის წარმოშობა რომაულ ფილოსოფიასა და კათოლიციზმს უკავშირდება. მას თეოლოგები, ეთიკის შემსწავლელი მეცნიერები და პოლიტიკოსები იკვლევენ. აღნიშნული თეორიის თანახმად, კონფლიქტს აქვს შესაძლებობა და ვალდებულება, დაიცვას ფილოსოფიური, რელიგიური და პოლი-

ტიკური სამართლიანობის კრიტერიუმები, იმ შემთხვევაში, თუ იგი გარკვეულ პირობებს დაკმაყოფილებს.

საკითხის ისტორია. აზრი იმის შესახებ, რომ ომის დაწყება მხოლოდ გარკვეულ პირობებშია სამართლიანი, სულ მცირე ციცერონის დროს წარმოიშვა. თუმცა მისი მნიშვნელობა უკავშირდება შუასაუკუნოვან ქრისტიანულ თეორიას, რომელსაც ავგუსტინ ჰიპოელმა და თომა აქვინელმა ჩაუყარეს საფუძველი. აღნიშნული საკითხისადმი მიძღვნილი პირველი ნაშრომი იყო სტანისლავ სკარბიმირცის ,,დე ბელლის ჯუსტის," რომელიც ამართლებდა პოლონეთის სამეფოს ომს ტევტონელი რაინდების წინააღმდეგ. ფრანცისკო დე ვიტორია ესპანეთის სამეფოს მიერ ამერიკის დაპყრობას ამართლებდა. ალბერიკო გენტილისა და ჰიუგო გროციუსის დროს სამართლიანი ომის თეორია საერთაშორისო სამართლით შეიცვალა, რომელიც გარკვეული წესებით იყო კოდირებული. აღნიშნული წესები რამოდენიმე, დღემდე სადავო საკითხს მოიცავს, რამდენიმე სახეცვლილების ჩათვლით. თავისი აღორძინების სტადიაში სამართლიანი ომის თეორიის მნიშვნელობა კლასიკურმა რესპუბლიკანიზმმა ჩაანაცვლა, რომელიც თომას ჰობსის ნაშრომებით დაიწყო.

იესო ნაზარეველი როგორც სამართლიანი, ისე უსამართლო ომის აშკარა მოწინააღმდეგე იყო. იესოს დიდი ქადაგება მთაზე (მათე, 5:38-44) ნათელი დადასტურებაა იმისა, რომ იგი ნებისმიერ ვითარებაში ძალადობასა და ძალის გამოყენებას გმობდა. მიუხედავად ამისა, სამართლიანი ომის თეორია კათოლიკური ეკლესიის გავლენიანი სწავლებაა. ,,კათოლიკური ეკლესიის კატეხიზმოს" 2.309-ე პარაგრაფში ,,სამხედრო ძალის მეშვეობით კანონიერი თავდაცვისათვის" ოთხი მკაცრი პირობაა მოცემული:

- აგრესორის მიერ სახელმწიფოსა თუ სახელმწიფოთა თანამეგობრობისთვის მიყენებული ზარალი უნდა იყოს განგრძობადი, მნიშვნელოვანი და დადასტურებული;
- ნათელი უნდა იყოს ის, რომ აგრესიის შეჩერების ყველა სხვა საშუალება არაპრაქტიკული ან არაეფექტურია;
- უნდა არსებობდეს წარმატების მნიშვნელოვანი პერსპექტივა;
- იარაღის გამოყენება არ უნდა იყოს მეტი ბოროტებისა და არეულობის მომტანი, ვიდრე ამას საკუთარი განადგურება მოიტანდა. აღნიშნული ვითარების შეფასებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს განადგურების თანამედროვე საშუალებებს.

მიუხედავად იმისა, რომ ამგვარ შეხედულებებს ხანგრძლივი ტრადიცია აქვთ, კრიტიკოსებს მიაჩნიათ, რომ სამართლიანი ომის წარმოება ფარდობითი ცნებაა და უშუალოდ ეწინააღმდეგება უნივერსალურ ფილოსოფიურ ტრადიციებს, როგორიცაა მაგალითად თანაზიარობის ეთიკა. საერო ჰუმანისტებმა შეიძლება მიიღონ სამართლიანი ომის თეორია, რომელიც უნივერსალურ ეთიკას ეყრდნობა და ქრისტიანულ მორალთან არანაირი კავშირი არ აქვს.

სამართლიანი ომის თეორეტიკოსები ერთი მხრივ, ომისადმი ზიზღს გამოხატავენ, ხოლო მეორე მხრივ, მზად არიან შეეგუონ იმ ფაქტს, რომ ომი ზოგჯერ შეიძლება საჭირო გახდეს. სამართლიანი ომის ტრადიციის კრიტერიუმები გვეხმარება იმის განსაზღვრაში, არის თუ არა იარაღის გამოყენება მორალურად გამართლებული. სამართლიანი ომის თეორიები არის ,,ორგანიზებული შეიარაღებული ძალების მართებული და გაუმართლებელი გამოყენების განსაზღვრის" მცდელობა. აღნიშნული თეორიებით ვცდილობთ იმის გააზრებას, თუ როგორ შევზღუდოთ და უფრო ჰუმანური გავხადოთ იარაღის გამოყენება, და საბოლოოდ, როგორ დავამყაროთ ხანგრძლივი მშვიდობა და სამართლიანობა.

სამართლიანი ომის ტრადიცია ძალის გამოყენების მორალურ მხარეს ორ ნაწილად ჰყოფს: თუ როდის არის მართებული შეიარაღებული ძალის გამოყენება (ეხება **,,ჯუს ად ბელლუმ" "Jus ad bellum"**– ომის წარმოების უფლებას) და რა არის მისაღები ამგვარი ძალის

გამოყენებისას (ეხება **„ჯუს ინ ბელლო“ "Jus in Bello"**- ომის წარმოების წესებს). შედარებით მოგვიანებით წინა ორ კატეგორიას მესამე - **„ჯუს პოსტ ბელლუმ“ "Jus Post Bellum"** (ომის შემდგომი სამართლიანობა) დაემატა, რომელიც ომის შეწყვეტისა და სამშვიდობო შეთანხმებების სამართლიანობას, ასევე სამხედრო დამნაშავეების გასამართლებას არეგულირებს.

თავისუფლების მოძღვრების მიმდევარი მეცნიერის, მიურეი როთბარდის განცხადებით, „ომი სამართლიანია, თუ ერთი ერი მეორის მიერ თავსმოხვეული ბატონობის თავიდან აცილებას, ან უკვე არსებული ბატონობისგან თავის დაღწევას ცდილობს. მეორეს მხრივ, ომი უსამართლოა, როცა ერთი ერი მეორეზე გაბატონებას, ან მასზე უკვე არსებული, თავსმოხვეული ბატონობის შენარჩუნებას ცდილობს.“

სურ. 67 ქალაქის ალყა საფრანგეთში (მე - 14 ს.)

სამართლიანი ომის კრიტერიუმები

სამართლიანი ომის თეორია კრიტერიუმების ორი ჯგუფისგან შედგება. პირველი **„ჯუს ად ბელლუმ“** – ომში ჩაბმის უფლებას, ხოლო მეორე **„ჯუს ინ ბელლო“** – ომში მართებულ ქმედებებს მოიცავს.

ომის დაწყების უფლება

(ჯუს ად ბელლუმ)

სამართლიანი მიზეზი

ომში ჩაბმის მიზეზი სამართლიანი უნდა იყოს – შესაბამისად, იგი არ უნდა ემსახურებოდეს უბრალოდ წართმეული ნივთების დაბრუნებას ან იმ ხალხის დასჯას, რომლებმაც არამართებული საქციელი ჩაიდინეს. თუ უდანაშაულო ადამიანთა სიცოცხლეს მოახლოებული საფრთხე ემუქრება, სამხედრო ჩარევა უნდა მოხდეს მათ დასაცავად. 1993 წელს აშშ კათოლიკეთა კონფერენციაზე სამართლიანი ომის თანამედროვე ხედვა ამგვარად გაჟღერდა: „ძალის გამოყენება მისაღებია მხოლოდ სახიფათო ბოროტების აღმოსაფხვრელად, რომელიც საზოგადოებას ემუქრება, როგორიცაა აგრესია ან მთელი მოსახლეობის ადამიანის უფლებათა მასობრივი დარღვევა”.

შედარებითი სამართალი

ვინაიდან კონფლიქტის ორივე მხარეს შეიძლება იყოს მართალი და მტყუანი მხარეები, ძალის გამოყენების საწინააღმდეგო პრეზუმფციის გადასაწონად ერთი მხარის მიერ გან-

ცდილი უსამართლობა მეორე მხარის მიერ განცდილ უსამართლობას მნიშვნელოვნად უნდა აჭარბებდეს. ზოგიერთი თეორეტიკოსი, როგორიცაა ბრაიან ორენდი, ზემოაღნიშნულ ტერმინს უგულვებელყოფს, მიიჩნევს რა, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში მეომარი რეჟიმების მიერ მისი გამოყენებისთვის შეიძლება ნაყოფიერი ნიადაგი მომზადდეს.

კანონიერი ხელისუფლება

ომის წარმოების უფლება მხოლოდ და მხოლოდ სათანადო ხელისუფლების ორგანოებს აქვთ.

მართებული განზრახვა

ძალის გამოყენება შესაძლებელია მხოლოდ ჭეშმარიტად სამართლიანი საქმისთვის და მხოლოდ და მხოლოდ ამ მოტივით – განცდილი უსამართლობის განეიტრალება მართებულ განზრახვად ითვლება, ხოლო მატერიალური მოგებისთვის ან ეკონომიკის გასაძლიერებლად – არა.

პროპორციულობა

ომის წარმოების მოსალოდნელი უპირატესობები ომით შექმნილი ბოროტებისა და ზარალის პროპორციული უნდა იყოს. აღნიშნული პრინციპი აგრეთვე მაკრო-პროპორციულობის პრინციპის სახელითაა ცნობილი, რათა ,,ჯუს ინ ბელლო“-ის (ომში მართებული ქმედებები) პროპორციულობის პრინციპისგან განვასხვავოთ.

წარმატების ალბათობა

იარაღი არ უნდა გამოიყენებოდეს ზერელე მიზნებისთვის ან იმ შემთხვევაში, როცა წარმატების მისაღწევად საჭიროა არაპროპორციული ქმედებები.

უკანასკნელი გამოსავალი

ძალის გამოყენება შეიძლება მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ყველა მშვიდობიანი და განხორციელებადი ალტერნატივა ნაცადი და ამოწურული იქნება, ან თუკი ასეთი ალტერნატივა აშკარად არაპრაქტიკულია. შეიძლება ნათელი გახდეს, რომ მეორე მხარე მოლაპარაკებას დროის მოგების მიზნით იყენებს და არსებით დათმობებზე არ წავა.

თანამედროვე ტერმინებით თუ ვიმსჯელებთ, სამართლიანი ომი საკმარისი პროვოკაციის შედეგად საკუთარი თავდაცვის მიზნით, ან სხვისი დაცვის მიზნით იწარმოება.

სწორი მოქცევა ომში

(ჯუს ინ ბელლო)

კერძოდ, ომის დაწყების შემდეგ სამართლიანი ომის თეორია მებრძოლ მხარეებს მართებული ქმედებების **(ჯუს ინ ბელლო)** პირობებს კარნახობს.

გარჩევა/განსხვავება

სამართლიანი ომი განსხვავების პრინციპით უნდა წარმოებდეს. საომარი მოქმედებები მოწინააღმდეგე მებრძოლი მხარის და არა მშვიდობიანი მოქალაქეებისადმი უნდა იყოს მიმართული, რომლებიც მათგან დამოუკიდებელ ვითარებაში აღმოჩნდნენ. აკრძალულია ისეთი ქმედებები, როგორიცაა მშვიდობიანი საცხოვრებელი რაიონების დაბომბვა, რომლებიც სამხედრო ობიექტებს არ შეიცავს, და სამოქალაქო პირების მიმართ ტერორისტული აქტებისა და დამსჯელი ზომების განხოციელება.

პროპორციულობა

სამართლიანი ომი პროპორციულობის პრინციპის დაცვით უნდა წარმოებდეს. სამხედრო ობიექტზე იერიშის მიტანა დაუშვებელია, თუ ცნობილია, რომ შემთხვევითი მსხვერპლი სამოქალაქო მოსახლეობაში მოსალოდნელ სამხედრო უპირატესობას აშკარად აღემატება (პროპორციულობის პრინციპი)

სამხედრო აუცილებლობა

სამართლიანი ომი მინიმალური ძალის პრინციპით უნდა წარმოებდეს. იერიშის ან ქმედების მიზანი უნდა იყოს მოწინააღმდეგის სამხედრო ძალის დამარცხება. ასეთი იერიში სამხედრო ობიექტზე უნდა იქნას მიტანილი, ხოლო სამოქალაქო პირებისა თუ მათი საკუთრებისთვის მიყენებული ზარალი პროპორციულობის პრონციპის შესაბამისი უნდა იყოს და მოსალოდნელ კონკრეტულ, უშუალო სამხედრო უპირატესობას არ უნდა აღემატებოდეს. აღნიშნული პრინციპი ასევე გადაჭარბებული და არასაჭირო მსხვერპლისა და განადგურების თავიდან აცილებას მოიცავს.

სამართლიანობა ომის შემდგომ

(ჯუს პოსტ ბელლუმ)

ბოლო წლებში რამდენიმე თეორეტიკოსმა, მათ შორის გერი ბასმა, ლუის იაზიელომ და ბრაიან ორენდმა სამართლიანი ომის თეორიაში მესამე კატეგორია შემოიტანეს. ესაა **„ჯუს პოსტ ბელლო,“** რომელიც ომის შემდგომ სამართლიანობას, მათ შორის სამშვიდობო ხელშეკრულებებს, რეკონსტრუქციას, სამხედრო დანაშაულის სასამართლოებსა და ომით მიყენებული ზარალის ანაზღაურებას ეხება. ორენდი, მაგალითად, შემდეგ პრინციპებს გვთავაზობს:

ომის შეწყვეტის სამართლიანი მიზეზი

სახელმწიფოს შეუძლია ომის შეწყვეტა, იმ შემთხვევაში თუ არსებობს იმ უფლებების გონივრული გამართლება, რომელიც უპირველეს ყოვლისა დაირღვა, და იმ შემთხვევაში, თუ აგრესორს სურს დანებების პირობებზე მოლაპარაკების დაწყება. დანებების პირობები მოიცავს დამარცხებული მხარის მიერ ოფიციალურ მობოდიშებას, კომპენსაციების გაცემას, ომის დამნაშავეების გასამართლებას და, შესაძლოა, დანგრეული შენობების რესტავრაციასაც. ამას გარდა, სახელმწიფოს შეუძლია ომის დასრულება, თუკი ცხადი გახდება, რომ ომის მიზეზების მიღწევა ყველანაირად შეუძლებელია, ან გადაჭარბებული ძალის გამოყენების გარეშე შეუძლებელია.

მართებული განზრახვა

სახელმწიფომ ომი უნდა დაასრულოს მხოლოდ ზემოაღნიშნული კრიტერიუმების თანახმად. შურისძიება დაუშვებელია. გამარჯვებულმა სახელმწიფომ უნდა გამოიჩინოს ობიექტურობა და გამოიძიოს ასევე საკუთარი შეიარაღებული ძალების მიერ ჩადენილი ნებისმიერი სახის სამხედრო დანაშაული.

საჯაროობა და ხელისუფლება

ზავის პირობები ერთის მხრივ, კანონიერმა ხელისუფებამ უნდა ჩამოაყალიბოს, ხოლო მეორეს მხრივ - ასევე კანონიერმა ხელისუფლებამ მიიღოს.

დისკრიმინაცია

გამარჯვებულმა სახელმწიფომ ერთმანეთისგან უნდა განასხვავოს პოლიტიკური და სამხედრო ლიდერები, ასევე მებრძოლი მხარეები და მშვიდობიანი მოსახლეობა. სადამსჯელო ზომები გამოყენებული უნდა იქნას მხოლოდ იმ პირების მიმართ, რომლებიც კონფლიქტზე უშუალოდ იყვნენ პასუხისმგებელი. სიმართლე და შერიგება რიგ შემთხვევებში უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე სამხედრო დამნაშავეების დასჯა.

პროპორციულობა

დანებების პირობები პროპორციული უნდა იყოს იმ უფლებებისა, რომლებიც უპირველეს ყოვლისა დაირღვა. ურჩხულისებრი ზომები, დესპოტური ლაშქრობები და დანებებული ქვეყნისთვის მსოფლიო თანამეგობრობის ცხოვრებაში მონაწილეობის უფლების წართმევის ნებისმიერი მცდელობა დაუშვებელია.

თავი III
დავით IV აღმაშენებლის ეპოქა, დიდგორის ბრძოლა

1. **თემის მოკლე შინაარსი:**

მოცემულ თემაში განხილულია დავით აღმაშენებლის სტრატეგია და ტაქტიკა.

XI საუკუნის შუა წლებში ამიერკავკასიასა და წინა აზიაში ახალი დამპყრობლები- სელჩუკები გამოჩნდნენ. სელჩუკები შუა აზიის თურქმანული წარმოშობის ტომობრივი დინასტია იყო, რომლებმაც X საუკუნეში მიიღეს ისლამი და XI საუკუნის დასაწყისისათვის ხორასანში ჩამოაყალიბეს თავისი სახელმწიფო. 1040-1055 წლებში მათ დაიპყრეს ირანისა და ერაყის მნიშვნელოვანი ტერიტორიები, სირია, პალესტინა და ანატოლიის დიდი ნაწილი. მანასკერტთან გამართულ ბრძოლაში კი, 1071 წელს, დაამარცხეს ბიზანტიის არმია და თვით ბიზანტიის იმპერატორი რომანოზ IV დიოგენი დაატყვევეს.

თურქ-სელჩუკები საქართველოშიც შემოვიდნენ, ხოლო 1080 წლიდან იწყება ,,დიდი თურქობა"... 1089 წელს საქართველოს ტახტზე დავითი ადის, შთამომავლების მიერ ,,აღმაშენებლად" წოდებული. ახალგაზრდა მეფე ენერგიულად შეუდგა სახელმწიფოს მართვას. მან რამდენიმე წელი მოანდომა ქვეყანაში მიმოფანტული თურქთა მოთარეშე რაზმების განადგურებას. საშუალო და წვრილი აზნაურებისაგან შეკრებილი მცირერიცხოვანი, მაგრამ კარგად გაწვრთნილი და აღჭურვილი რაზმებით იგი თავს ესხმოდა მტერს იქ, სადაც გამარჯვება უეჭველი იყო. ხალხში თურქთა უძლეველობის რწმენა თანდათანობით გაქარწყლდა.

დავით აღმაშენებლის მიერ გატარებული სამხედრო რეფორმები იყო:

- სამხედრო-სტრატეგიული დაზვერვისა და შეტყობინების სისტემის დამკვიდრება;
- კარგად ორგანიზებული ჯარების სამობილიზაციო სამსახურის შემოღება;
- მკაცრი სამხედრო და სახელმწიფოებრივი დისციპლინის შემოღება;

- სამხედრო და სახელმწიფოებრივი დაწინაურება დამსახურების მიხედვით;
- რეგულარული ჯარისა და მართვის სტრუქტურის შექმნა;
- საბრძოლო წყობის დამკვიდრება;
- ძლიერი საგარნიზონო სამსახურის შექმნა.

რაც შეეხება აღმაშენებლის სამხედრო სტრატეგიისა და ტაქტიკის ელემენტებს, ესენია:

- მოწინააღმდეგისა და მისი ქვეყნის ყოველმხრივი სტრატეგიული შესწავლა;
- საომარ მოქმედებათა თეატრის საგულდაგულოდ მომზადება;
- საომარი გეგმის დეტალური განხილვა;
- აქტიური თავდაცვითი ბრძოლების წარმოება;
- ჯარების არნახული მანევრულობა - წელიწადში 4000 კმ. დისტანციებზე;
- მოქმედებებისა და საომარი კამპანიების თანმიმდევრულობა;
- მოწინააღმდეგის ძალების სრულად განადგურება;
- საბრძოლო წყობის ტერიტორიული და ნათესაური პრინციპით აგება;
- მთავარი დარტყმის მიმართულების სწორად შერჩევა;
- ძალების არათანაბარი დაწყობა - პრინციპით ,,დიდი ტაქტიკური მანევრი";
- დადევნების მანევრი დიდ მანძილებზე.

დავითის ეპოქიდან განვიხილავთ დიდგორის ბრძოლას, ჩავატრებთ მის ტაქტიკურ ანალიზს.

2. სწავლების საბოლოო მიზანი

მოქმედება: შესწავლილ და გაანალიზებულ იქნას მოცემული პერიოდის ჩვენს მიერ განხილული ბრძოლები და სამხედრო ხელოვნება.

პირობა:

- აქტიური, სააუდიტორიო დისკუსია.
- წაიკითხეთ მითითებული ლიტერატურა, შეისწავლეთ და გაიაზრეთ მოცემული პერიოდის ქართული სამხედრო ხელოვნების ძირითადი მომენტები.

სტანდარტი:

1. არსებული სამხედრო-პოლიტიკური ვითარების ანალიზი.
2. სიახლე სამხედრო ხელოვნებაში.

სწავლების დონე:

შემეცნებითი: ცოდნა, ანალიზი.

3. იუნკერის დავალებები:

წაიკითხეთ:

1. საქართველოს სამხედრო ისტორია. ტ.I, 2014.
2. კ. კაციტაძე. სტრატეგიის საფუძვლები. თბილისი, 2007. გვ. 340-363.
3. ი. შაიშმელაშვილი, ქველი ჩხატარაიშვილი. დიდგორის ომი. თბილისი, 1981.

მზად იყავით სააუდიტორიო დისკუსიისა და შემდეგი საკითხების განსახილველად:

1. დავით აღმაშენებლის მიერ გატარებული რეფორმებიდან რომელი მიგაჩნიათ სამხედრო თვალსაზრისით ყველაზე მნიშვნელოვნად?
2. რამდენად მნიშვნელოვანი იყო ჯვაროსნული ლაშქრობების ფაქტორი მეფე დავითის სტრატეგიისათვის?

3. დიდგორის ბრძოლა - ტაქტიკა, დინამიკა.
4. დიდგორის ბრძოლის სამხედრო-პოლიტიკური შედეგები
5. მუშაობს თუ არა XII საუკუნეში ქართველთა მიერ წარმოებული ბრძოლების ტაქტიკა დღეს? მოიყვანეთ მაგალითები ახალი და უახლესი ისტორიიდან.

მეფე დავით IV აღმაშენებელი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი ანდრო გოგოლაძე[2]

საგარეო-პოლიტიკური ვითარება XI საუკუნის მეორე ნახევარში (თურქ-სელჩუკთა ექსპანსიის პერიოდი)

XI საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა გართულდა. ბიზანტიასთან ბრძოლებითა და შიდა დაპირისპირებებით დასუსტებულ ქვეყანას ახალი საფრთხე გამოუჩნდა თურქ-სელჩუკების სახით. ბაგრატ IV-მ მეტ-ნაკლები წარმატებით მოახერხა მათი შემოტევების დროებით შეჩერება, მაგრამ მისი მემკვიდრის - გიორგი II-ის მეფობის დროს, XI საუკუნის 80-იანი წლებიდან, თურქ-სელჩუკთა რეგულარული არმიების თავდასხმებმა და მომთაბარე თურქმანების ურდოების საქართველოს მიწა-წყალზე ჩამოსახლებამ („დიდი თურქობა“) ინტენსიური ხასიათი მიიღო. გიორგი II ვეღარ უმკლავდებოდა პრობლემებს. ქვეყნის გადასარჩენად ახალი ენერგია იყო საჭირო. იგი იძულებული გახდა ტახტიდან გადამდგარიყო და მეფობა 16 წლის ვაჟის - დავითისათვის დაეთმო.

სურ. 68 სელჩუკთა მთავარი სიმბოლო-ორთავიანი არწივი

სურ. 69 მალიქ შაჰი, სელჩუკთა დიდი სულთანი 1072-1092 წლებში

დავით IV-ს მძიმე მემკვიდრეობა ერგო. დიდებულები მეფეს არ ემორჩილებოდნენ. გიორგი II-ის დროს ისიც კი გაბედეს, რომ ქალაქიდან სამეფო ქონება გაიტაცეს. ზოგიერთი მათგანი მიზნების მისაღწევად მტერს იშველიებდა. ივანე ლიპარიტის ძე ბაღვაში გიორგი II-ის მეფობის დროს მალიქ-შაჰს ეახლა, როცა ის საქართველოსკენ სალაშქროდ მოემართებოდა. ქვეყნის საგარეო ვითარებაც მძიმე იყო. თურქ-სელჩუკებმა სამხრეთ კავკასიის ტერიტორია

[2] *საქართველოს სამხედრო ისტორია*, ტ. I, თბ., 2013 წ.

დალაშქრეს. მათ ხელში აღმოჩნდა განძის საამირო, ნახჭევანისა და შირვანის ქვეყანა, ანისი, ყარსი, დვინი. 1071 წელს მანასკერტთან ბრძოლაში გამარჯვების შემდეგ მათ ბიზანტიელებს დაატოვებინეს თითქმის მთელი მცირე აზია. არსებული ვითარების პირობებში მოიშალა იმპერიის აღმოსავლეთ მხარეების თავდაცვის სისტემა. ადგილობრივი არისტოკრატიის მხარდაჭერით, გაძლიერდა სეპარატისტული ტენდენციები. საქართველო მარტოდმარტო აღმოჩნდა მრისხანე ძალის წინაშე, რომლის უზენაესობა თვით მაჰმადიანთა სულიერმა ლიდერმა და წინამძღოლმა - ბაღდადის ხალიფამაც აღიარა.

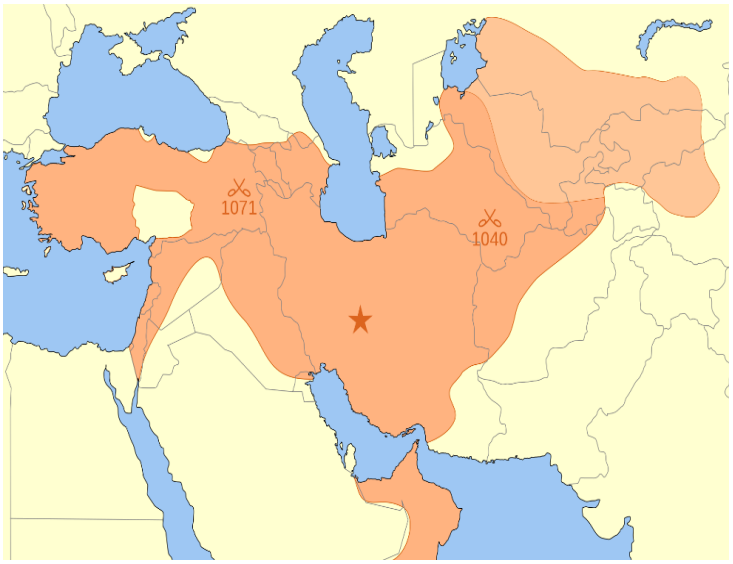

სურ. 70 თურქ-სელჩუკთა სახელმწიფო თავისი ძლიერების მწვერვალზე-1092 წელი

სურ. 71 სელჩუკი ამირა

1092 წლიდან ვითარება შეიცვალა. გარდაიცვალა თურქ-სელჩუკთა სახელმწიფოს დიდი სულთანი მალიქ-შაჰი. იმპერიის რღვევა, რომელიც მისსავე სიცოცხლეში დაიწყო, სწრაფად განვითარდა. საქართველოს სამხრეთით, დაშლილი იმპერიის ადგილას, გაჩნდა მრავალი წვრილი სელჩუკური საემირო. უზარმაზარ მემკვიდრეობაზე კონტროლის მოსაპოვებლად მათ შორის დაიწყო დინასტიური და პოლიტიკური ქიშპი. 1096 წლიდან ამას დაერთო ახლო აღმოსავლეთში დასავლეთიდან ჯვაროსანთა გამოჩენა. თურქ-სელჩუკებმა რამდენიმე მძიმე მარცხი განიცადეს მათთან ბრძოლებში. სწრაფი მანევრებით ჯვაროსნებმა ერთმანეთის მიყოლებით აიღეს ნიკეა, ანტიოქია, იერუსალიმი, მახლობელი აღმოსავლეთისა და ხმელთაშუა ზღვისპირეთის სანაპირო ზოლში კი ჯვაროსნული სამეფო-საგრაფოები დააარსეს. ჯვაროსანთა გამოჩენას ბიზანტიელთა გააქტიურება მოჰყვა. მათ მცირე აზიის რიგი ქალაქები გამოსტაცეს სელჩუკებს. ამ პროცესებს არ შეიძლება გავლენა არ მოეხდინათ საქართველოს საგარეო ვითარებაზე. დავით აღმაშენებელმა კარგად ისარგებლა შექმნილი ვითარებით და 1099 წელს ხარკის გადახდა შეუწყვიტა თურქ-სელჩუკთა სულთანს. დავითის ისტორიკოსი სწორედ ჯვაროსნების მიერ ანტიოქიისა და იერუსალიმის აღებას უკავშირებს ამ ფაქტს: „ამას ჟამსა გამოვიდეს ფრანგნი, აღიღეს იერუსალიმი და ანტიოქია... და განძლიერდა დავით და განამრავლა სპანი და არღარა მისცა სულთანსა ხარაჯა.“ მაგრამ მარტო ხარკის შეწყვეტა არ იყო საკმარისი. საჭირო იყო აქტიურ სამხედრო მოქმედებებზე გადასვლა, პერმანენტული და მარბიელი დარტყმებით მომთაბარეთა ურდოების თარეშის ალაგმვა და მიტაცებული მიწების დაბრუნება.

სურ. 72 სელჩუკი მხედარი

სურ.73 სელჩუკი ქვეითი

სამხედრო რეფორმები. თურქმან მომთაბარეებთან საბრძოლველად საჭირო იყო ლაშქრის რეორგანიზაცია და მობილური რაზმების შექმნა, რომლებსაც შეეძლებოდათ სწრაფი რეაგირება ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონში გამოჩენილ მომთაბარე ურდოებსა და თურქთა მარბიელ რაზმებზე. გარდა საბრძოლო წვრთნისა, აუცილებელი იყო ჯარის სულიერად და მორალურად გამობრძმედა. დავითის მემატიანის გადმოცემით, თურქ-სელჩუკებთან მრავალი მარცხის გამო მტრის მიმართ გაჩნდა შიში და დავითის გამეფების დროს ლაშქარი იყო „მცირე გუნდი მხედრობისა“. ხელისუფლებაში მოსვლისთანავე დავითმა დაიწყო ჯარის სათანადოდ გაწვრთნა და აღჭურვა. მეფემ მკაცრი დისციპლინა დაამყარა. აკრძალა „საეშმაკონი სიმღერანი, სახიობანი და განცხრომანი“. მემატიანის ცნობით, დავითი მამაც და ერთგულ მეომრებს აწინაურებდა, ხოლო ჯაბანთ და მხდალთ საჯაროდ კიცხავდა და მოლაშქრეების წინაშე არცხვენდა. მაგრამ მარტო წვრთნა არაფერს უშველიდა, თუ მეფე რეალურ საბრძოლო მოქმედებებში არ გამოცდიდა თავის რაზმებს. ამიტომ დავითმა დროდადრო დაიწყო ჩამოსახლებულ მომთაბარეებზე წვრილ-წვრილი, მაგრამ ინტენსიური თავდასხმები. ამ სამხედრო ხერხს კი სჭირდებოდა მუდმივად მზადმყოფი სწრაფი რეაგირების ცხენოსანი რაზმები, მტრის რიგებში მოულოდნელობის ეფექტით არეულობის შესატანად. ისტორიკოსის გადმოცემით, „აქუნდის ჩვეულებად ესე მეფესა, რამეთუ განზრახვით გადავიდის აფხაზეთით და ჩამოიტყუვნნის თურქმანნი საზამთრო ადგილთა მტკვრის პირისათა“. როგორც მემატიანის სიტყვებიდან ჩანს, მეფე ხშირად მოულოდნელად დაადგებოდა ხოლმე თავს მომთაბარეებს, როცა ისინი არ ელოდნენ. დავითი სასტიკად უსწორდებოდა, დაუნდობლად და დედაბუდიანად სპობდა მათ, რადგანAკარგად ესმოდა საფრთხე, რომელიც მათ ჩამოსახლებას მოსდევდა ქვეყნისათვის.

სახელმწიფოს დიდი ნაწილის მტრისგან განთავისუფლების, ასევე, პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული განვითარების მიზნით, დავით IV აღმაშენებელმა გაატარა სამ-

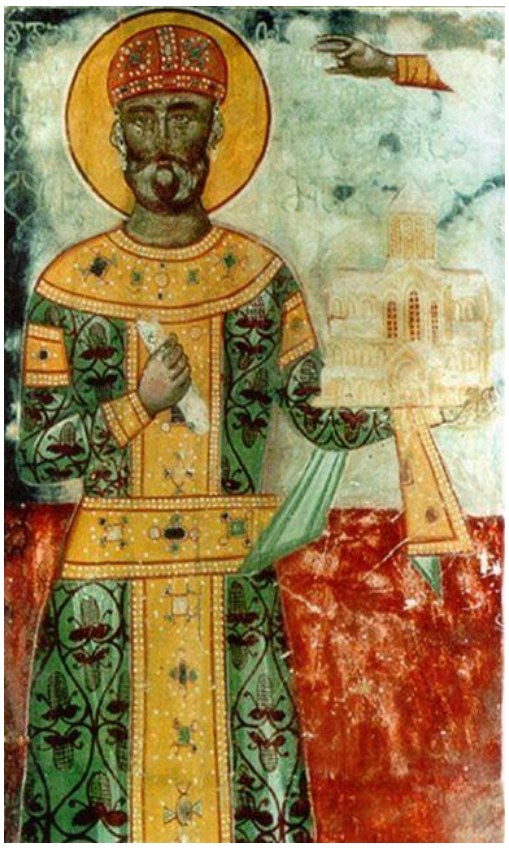

სურ. 74 დავით IVაღმაშენებელი,
საქართველოს მეფე 1089-1125 წლებში.
გამოჩენილი სამხედრო და
სახელმწიფო მოღვაწე,
შერაცხულია წმინდანად

ხედრო, საეკლესიო და სახელმწიფოს მართვის აპარატის რეფორმები. პირველი, გარდა ზემოაღნიშნულისა, გამოიხატა მუდმივი, თვისობრივად ახალი ჯარის შექმნით, რომლის ძირითადი მიზანი სახელმწიფოს მთელი ტერიტორიიდან თურქ-სელჩუკთა განდევნა და ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცება იყო. სამხედრო ძალის კიდევ უფრო გაძლიერება დავითმა ყივჩაღთა 40 000 ოჯახის ჩამოსახლებით შეძლო. ყოველი მათგანი ვალდებული იყო თითო მხედარი მიეცა მეფისათვის, ამით მას 40 000 მებრძოლი უგროვდებოდა. საჭიროების შემთხვევაში, დავითს შეეძლო დაქირავებული ჯარის (როქის სპა) გამოყენებაც. ასე რომ, მეფემ შექმნა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი მუდმივი ჯარი (შიდა სპა), რომელსაც შეეძლო მომხვდურისათვის საკადრისი პასუხის გაცემა.

1103 წელს რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებაზე რეფორმის განხორციელებით დავითმა უძლიერესი იდეოლოგიური ორგანიზაცია - ეკლესია მეფის ხელისუფლების ერთგულ დასაყრდენად გადააქცია. იგი, თავის მხრივ, უდიდეს როლს ასრულებდა ჯარის მორალურ-ფსიქოლოგიური და საბრძოლო სულისკვეთების ამაღლებაში.

სახელმწიფო ადმინისტრაციულმა რეფორმამ უფრო მოქნილი გახადა ქვეყნის ყველა სტრუქტურისა და უწყების მართვა, რაც მნიშვნელოვნად ზემოქმედებდა ქვეყნის მომავალზე.

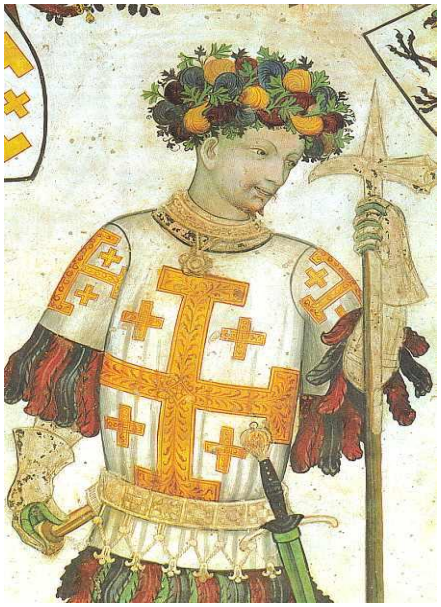

სურ. 75 გოდფრუა ბუიონელი, იერუსალიმის პირველი
მეფე 1099-1100 წლებში

სურ. 76 გიორგი მწიგნობართუხუცესი-ჭყონდიდელი, გამოჩენილი სასულიერო და სახელმწიფო მოღვაწე. შერაცხულია წმინდანად

დავითმა ტაქტიკურად შეცვალა ჯარის განლაგება. მან ლაშქარი ერთეულებად, გუნდებად დაყო. ბრძოლის ხასიათიდან გამომდინარე, ისინი ტაქტიკური მომზადების პრინციპით მოქმედებდნენ. ეს ფაქტორი კარგად ჩანს დავითის მიერ წარმართულ ომებში, რომლებსაც სხვადასხვა ხასიათი ჰქონდა: ა) მარბიელი, თურქმანი მომთაბარეების ურდოების გასანადგურებლად;

ბ) ციხე-ქალაქების აღების დროს საალყო წესით მოქმედების შესაბამისად;

გ) გენერალური, ფართომასშტაბიანი ოპერაციების, ომების ჩასატარებლად.

მეფემ განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია მობილური, მუდმივად მზადმყოფი რაზმების შექმნას. ისინი მონასპის სახით ყველა ეპოქის არმიაში არსებობდა, როგორც რჩეული ნაწილები. დავითის მონასპაში 5000 მებრძოლი შედიოდა. საზღვრის დაცვა და მარბიელი ფუნქცია ეკისრებოდათ მონაპირე ერისთავებს. ისინი პირველნი რეაგირებდნენ ქვეყნის საზღვრებთან მტრის ურდოებისა და რაზმების გამოჩენაზე. ძირითად ლაშქარს დავითი საერისთავოებიდან გამომავალი ჯარებიდან კრებდა. ეს იყო სამეფო (შიდა) სპა, რომელსაც მეთაურობდა მეფე, ამირსპასალარ-სპასალარებთან ერთად. მონასპის, მონაპირეების, სამეფო ლაშქრის სამხედრო-ტაქტიკური ბუნებიდან გამომდინარე, საჭიროების შემთხვევაში, მეფე ამ ძალებს მტრის წინააღმდეგ იყენებდა.[3]

სწრაფი მობილიზაციისათვის საჭირო იყო სასიგნალო კოშკები და ლაშქრის წვევის წიგნების სწრაფად გავრცელება, რასაც შიკრიკები შეასრულებდნენ ესტაფეტის წესით. ეს სისტემა სამეფო კარს საკმაოდ კარგად ჰქონდა აწყობილი. დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ლაშქრის ზურგის სამსახურსაც. საჭირო იყო რაზმების უზრუნველყოფა საომარი და საფურაჟე ცხენებით, ჯორებით, გამწევი საქონლით, რომელთა საშუალებითაც დროულად მომარაგდებოდა ჯარი საომარი იარაღით, ტექნიკითა და სალაშქრო საგზალ-საკვებით.

[3] ნ. ურბნელის აზრით, ადრე ომის დროს ქართული ლაშქრის ნაწილები, რომაულის მსგავსად, ორ მწკრივად ეწყობოდა ჭადრაკის ფიგურებისებრ. ბრძოლის დროს პირველი მწკრივი იერიშით მიდიოდა და თუ მტერს აღემატებოდა სიგრძეზე დაწყობილი, ფრთებს შლიდა, მოწინააღმდეგეს ორმხრივ შემოეხვეოდა და ალყაში აქცევდა. დავითმა სამი მწკრივის ტაქტიკა შემოიღო. ბრძოლის დროს თითოეულ ამ მწკრივს გარკვეული ფუნქცია ჰქონდა. პირველი წინამძღოლი ჯარი იყო, მეორე -ყოლბი ჯარი, მესამე კი - როქის სპა, რომელსაც თვით მეფე მეთაურობდა. რ. მეტრეველი აღნიშნავს, რომ პირდაპირი ცნობები არ გვაქვს დავითის შემოღებული ტაქტიკური სიახლეების შესახებ, თუმცა, მკვლევრის აზრით, დავითის დროინდელი ლაშქრისათვის დამახასიათებელია ბრძოლის დროს მონასპისა და მეფის წინა ხაზზე ყოფნა. დავითის ისტორიკოსი არაერთხელ აღნიშნავს მეფის „წინამბრძოლობის“ ამბავს და „უმსგავსო სპასპეტსა და წინამძღოლს“ უწოდებს. დავითის ისტორიკოსი ასევე გამოყოფს „შიდა სპას“, როგორც ცალკე სამხედრო შენაერთს. კ. გრიგოლია ფიქრობს, რომ ეს უნდა ყოფილიყო შიდა ქართლის ლაშქარი; რ. მეტრეველის აზრით, შიდა სპის სახელწოდება მისმა ფუნქციამ განსაზღვრა. ის უნდა ყოფილიყო ლაშქრის სიღრმეში მყოფი შენაერთი, ალბათ, მონასპა და როქის სპა, რომელსაც მეფე ხელმძღვანელობდა.

სურ. 77 ურბნისის ტაძრის შიდა ხედი

ეს თავდასხმები მარტო ველად გაშლილ მომთაბარეებზე არ ხორციელდებოდა. მეფეს ხშირად უწევდა მტრის მიერ გამაგრებული ადგილების, ციხესიმაგრეების, ხანდაკებისა და ბუნებრივი სიმაგრეების აღება. ამისათვის საჭირო იყო სპეციალური სატყორცნი იარაღი, საალყო ტექნიკა, რომელსაც მომსახურე პერსონალი ჰყავდა.

გარდა მობილური და სწრაფად მანევრირებადი რაზმებისა, საჭირო იყო სადაზვერვო ქსელის შექმნა. სამეფო ხელისუფლებამ მსტოვართა დისციპლინებული სამსახური შექმნა. სწორედ მათი მეშვეობით დროულად იყო ინფორმირებული სამეფო კარი იმის თაობაზე, თუ რა ხდებოდა როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის გარეთ. ისტორიკოსის თქმით, დავითს არაფერი დაემალებოდა, თუ ვინმე ღალატს განიზრახავდა. ასეთებს კი მეფე სასტიკად უსწორდებოდა. სწორედ მსტოვრების საშუალებით იგებდა დავითი თურქმანთა მოძრაობის მარშრუტს. ამიტომ, წინასწარ დათქმულ დროსა და ადგილზე ხვდებოდა მეფეს სალაშქროდ გამზადებული რაზმები.

სურ. 78 დავით აღმაშენებლის
საწინამძღვრო ჯვარი

სურ. 79 ბიზანტიური ჯავშნები (XI-XII ს.ს)

კარგად ორგანიზებული დაზვერვის ქსელის გვერდით სამეფო ხელისუფლებამ საპოლიციო სამსახურის ძლიერი აპარატი შექმნა, რომელსაც სათავეში მანდატურთუხუცესი ჩაუყენა. ეს სამსახური ქვეყნის შიგნით არსებულ წესრიგზე იყო პასუხისმგებელი. მეფეს მსტოვართა ორგანიზებული სამსახური ჰყავდა. ამაზე მიუთითებს დავითის თურქ-სელჩუკთა სულთნისათვის ხარკის გადახდაზე უარის თქმა. მათი მეშვეობით სამეფო კარს ჰქონდა ინფორმაცია ჯვაროსნების სირია-პალესტინაში გამოჩენისა და სელჩუკთა დიდი სულთნის პრობლემების შესახებ ქვეყნის შიგნით. მალიქ შაჰის გარდაცვალების შემდეგ დიდი სულთანი გახდა ბარქიარუკი. იგი ირან-ერაყის მმართველი იყო. თუმცა, მიუხედავად თურქ-სელჩუკთა შორის მისი თანამდებობრივი აღმატებულობისა, იგი ვეღარ აკონტროლებდა მალიქ-შაჰის დანატოვარ ვრცელ სახელმწიფოს. ბარქიარუკს აუჯანყდა არან-აზერბაიჯანის გამგებელი, უმცროსი ძმა მუჰამედ ტაფარის ძე. ეს ამბები 1099 წელს დაიწყო. სწორედ ამ აჯანყების და ევროპელთა მიერ ანტიოქიისა და იერუსალიმის აღების პერიოდი შეარჩია დავითმა ამ აქტის განსახორციელებლად. ხარკის შეწყვეტა კი ომის გამოცხადებას ნიშნავდა. ის, რომ სელჩუკთა სულთანმა ამ გამოწვევაზე რეაგირება არ მოახდინა, სწორედ მის რთულ საშინაო და საგარეო მდგომარეობაზე მიუთითებს.

სურ. 80 ანტიოქიის აღება ჯვაროსნების მიერ-1098წ.

ერწუხის ბრძოლა

ხარკის შეწყვეტის შემდეგ დავით აღმაშენებელი გადამწყვეტ მოქმედებებზე გადავიდა. საქართველოს მეფე კარგად აცნობიერებდა, რომ სულთნის პასიურობა ქართველთა გამოწვევაზე დიდხანს არ გაგრძელდებოდა, მაგრამ მეფის მრავალწლიანმა შრომამ ნაყოფი გამოიღო. ქართველთა სამხედრო ნაწილები უკვე ბრძოლისუნარიან ძალებს წარმოადგენდნენ და არა იმ „მცირე გუნდს მხედრობისა“, რომელიც დავითს დახვდა გამეფების ჟამს. მომთაბარეთა სადგომების განადგურების გარდა, საჭირო იყო თურქ-სელჩუკთა პოლიტიკური გავლენის მოსპობა საქართველოს იმ რეგიონებში, სადაც მათი ძალაუფლება ვრცელდებოდა. აუცილებელი იყო კახეთ-ჰერეთის შემოერთება. ეს სამეფო ვრცელ ტერიტორიას მოიცავდა. დასავლეთით მისი საზღვარი მდინარე ქსანზე გადიოდა, ჩრდილო-აღმოსავლეთით დიდოეთ-ხუნძახი ესაზღვრებოდა, აღმოსავლეთის მხარეებს ჰერეთის მიწები, დღევანდელი ბელაქნის, ზაქათალას, კახისა და შაქის რაიონები შედგენდა. ამ რეგიონის დაკავებით სამეფო ხელისუფლება სტრატეგიულ ფორპოსტს იღებდა თბილისზე და განძის საათაბაგოზე პერმანენტული დარტყმებისათვის. ჯერ კიდევ გიორგი II-ის მეფობის დროს იყო შანსი კახეთ-ჰერეთის შემოერთებისა, მაგრამ მალიქ-შაჰის ნაწყალობევი ქვეყნის დაკავება მტრის ძალებით მეფემ არ ისურვა და გაეცალა ამ მხარეს. ამის შემდეგ, თურქ-სელჩუკებმა თვითონ დაიკავეს კახეთ-ჰერეთი და განძის ათაბაგს ჩააბარეს სამმართველოდ. 1103 წელს დავითმა ზედაზნის ციხე დაიკავა, რომელიც კახეთის, თბილისის და სამეფოს საზღვრების მომიჯნავე სტრატეგიულ ადგილზე მდებარეობდა. 1104 წელს მეფემ ჰერეთის დიდებულების არიშიანის, ბარამის და ქავთარ ბარამის ძის დახმარებით შეიპყრო მეფე აღსართანი და კახეთ-ჰერეთის სამეფო საქართველოს შემოუერთა. ასე დაასრულა დავითმა საქართველოს მეფეების საუკუნოვანი ბრძოლა ამ მიწა-წყლის შემოსაერთებლად. მაგრამ, ეს მარცხი უპასუხოდ არ დატოვა განძის ათაბაგმა და მალე დიდი ჯარი შეჰყარა ამ რეგიონში თავისი გავლენის აღსადგენად. საერთოდ, კახეთი საქართველოს მეფეებისა და განძის საამიროს მუდმივი დავის საგანი იყო. განძის მმართველები მტკივნეულად რეაგირებდნენ ამ პროცესებზე, რადგან საფრთხე უკვე მათი ქვეყნის საზღვრებთან იზრდებოდა.

ბრძოლა მოხდა ერწუხთან (ბრძოლის ადგილის ზუსტი ლოკალიზაცია არ ხერხდება), ზოგადად ვარაუდობენ ჰერეთის მხარეს. განძის ათაბაგს მხარში ამოუდგა არან-აზერბაიჯანის სულთანი მუჰამედ ტაფარის ძე, რომლის მონაწილეობას ბრძოლაში აღნიშნავს დავითის მემატიანე. ამ დროს მას ზავი ჰქონდა დადებული ირან-ერაყის დიდ სულთან ბარქიარუკთან. ბრძოლაში მონაწილეობდნენ კახეთ-ჰერეთის ის დიდებულებიც, რომლებიც უკმაყოფილო იყვნენ დავითის პოლიტიკით. წყაროების სიმცირის გამო, ერწუხის ომის სრული სურათის წარმოდგენა ძნელია. დავითის ისტორიკოსი ზოგადად აღწერს ამ ბრძოლის მიმდინარეობას და აღნიშნავს მოწინააღმდეგეთა ძალების შეტაკების სიმძაფრეს. ის არც მებრძოლ მხარეთა რაოდენობის შესახებ გვაწვდის ცნობებს. მხოლოდ იმას გადმოგვცემს, რომ დავით აღმაშენებელმა „ქმნნა წყობანი დიდნი და ხმა-გასმენილი იგი დიდი ძლევა, რომელ მცირედითა ლაშქრითა და განწირული ერთა დახოცა სულტანისა იგი ურიცხვი სპანი, ათაბაგი განძისა და უმრავლესი კახთა და ქვეყნისა ერი“. ამ აღწერიდან ვგებულობთ, რომ დავითს მცირე ჯარით დაუმარცხებია მოწინააღმდეგის ურიცხვი ლაშქარი. მიუხედავად ბრძოლის ზოგადი სურათისა, ჩანს, რომ შეტაკება სისხლისმღვრელი ყოფილა და მეფე წინა რიგებში იბრძოდა. ისტორიკოსი გადმოგვცემს: „მეფე არა თუ ვითარცა სხუა ვინმე ზურგით უდგა ოდენ სპათა თვისთა, ანუ შორით უზახებდა, არამედ უპირატეს ყოველთასა თვით წინა უვიდოდა და ვითა ლომი შეუზახებდა ხმითა მაღლითა... სრვიდა და დასცემდა წინა დამთხვეულთა“. მემატიანის გადმოცემით, იმ ბრძოლაში დავითს სამი ცხენი მოუკლეს და მეოთხეთი დაასრულა ომი. ბრძოლის შემდეგ, როცა მეფე კარავში დაბრუნდა, სისხლში იმდენად იყო მოთხვრილი, რომ მსახურებს დაჩეხილი ეგონათ. მაგ-

რამ როდესაც აბჯარი და სარტყელი შეიხსნა, მიხვდნენ თანამებრძოლნი, რომ ეს მტრის სისხლი იყო გამხმარი იარაღზე და ტანსაცმელზე. ბრძოლაში დაიღუპა თვით განძის ათაბაგი. მარცხი ძალიან მტკივნეული იყო მუჰამად ტაფარის ძისათვის. ამ ბრძოლის შემდეგ მას კარგახანი აღარც უცდია ქართველებთან დაპირისპირება.

ეს იყო პირველი დიდი გამარჯვება თურქ-სელჩუკებზე. მანამდე დავითი წარმატებით ახორციელებდა თავდასხმებს მომთაბარეთა სადგომებზე და რაზმებზე, მაგრამ ერწუხის ბრძოლა იყო პირველი დიდი შეტაკება მოწინააღმდეგის კოალიციასთან. ერწუხის ბრძოლაში გამარჯვებამ საქართველოს სამეფო კარს საშუალება მისცა, მტკიცედ დაეჭირა კახეთ-ჰერეთი. დავითმა უზრუნველყო სამეფოს აღმოსავლეთ საზღვრების უშიშროება და კახეთ-ჰერეთის ტერიტორია ერთიანი სამეფოს განუყოფელ ნაწილად აქცია.

ომი თურქ-სელჩუკთა იმპერიასთან

კახეთის შემოერთების შემდეგ დავით აღმაშენებელმა ინტენსიური თავდასხმები გააგრძელა მომთაბარეთა სადგომებზე და სელჩუკთა მიერ დაკავებულ ციხე-ქალაქებზე. 1106-1107 წლებში თურქმანებმა რუმის სულთან ყილიჩ-არსლანს დახმარება სთხოვეს ქართველებთან საბრძოლველად. იქმნებოდა წინაპირობა რუმის სელჩუკებთან დაპირისპირებისა, მაგრამ ყილიჩ-არსლანმა მათ მხოლოდ მცირე რაზმი გამოუგზავნა, თვითონ კი თავი აარიდა ქართველებთან მასშტაბურ ომში ჩართვას. ეს, ერთი მხრივ, გამოწვეული იყო იმ პერიოდში ყილიჩ-არსლანის მოუცლელობით სირიაში ლაშქრობის გამო, მეორე მხრივ, მომთაბარეების თხოვნაზე რეაგირება მისთვის ორ ფრონტზე ბრძოლას ნიშნავდა: ჯვაროსნებსა და ქართველებთან. მართალია, დავით აღმაშენებელს ქვეყნის შიგნით ჯერ კიდევ ბევრი პრობლემა ჰქონდა გადასაჭრელი, მაგრამ რუმის სულთნის გამოწვევა ქართველებს უბიძგებდა სამხედრო კავშირი შეეკრათ ანტიოქიასა და ედესაში მყოფ ჯვაროსნებთან საერთო მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ჩრდილოეთიდან ახალი საფრთხის გაჩენა ქართველების სახით, რუმის სულთანს პრობლემებს უქმნიდა. ალბათ, ეს იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ ყილიჩ-არსლანმა თურქმანების თხოვნა ფაქტობრივად უპასუხოდ დატოვა.

1110 წელს დავითმა თურქ-სელჩუკებს ქვემო ქართლის ციხესიმაგრე - სამშვილდე წაართვა. დავითის ისტორიკოსს ასე აქვს ეს ამბავი გადმოცემული: „შეკრბეს გიორგი ჭყონდიდელსა და მწიგნობართუხუცესსა წინაშე თევდორე, აბულეთი და ივანე ორბელი და სიმარჯვით მოიპარეს სამშვილდე“. როგორც მემატიანის სიტყვებიდან ჩანს, დავითს ციხის ასაღებად მოულოდნელობის ფაქტორი გამოუყენებია. სამშვილდის აღების წინ მეფე დასავლეთ საქართველოში გადასულა და მტრის ყურადღება მოუდუნებია, თავდამსხმელი რაზმი კი გიორგი ჭყონდიდელს შეუკრებია და აუღია კიდეც ეს ციხე-ქალაქი მისი წინამძღოლობით. „სიმარჯვით მოპარვა“, ალბათ, გულისხმობდა მასზე მოულოდნელ თავდასხმას ღამით, გალავნის სუსტად დაცულ მონაკვეთზე, ან ციხის გარნიზონის ყურადღების მოდუნებას, რაც თავდამსხმელ მხარეს ციხის სიახლოვეს რაზმების კონცენტრაციის საშუალებას მისცემდა. სამშვილდის ციხე ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული პუნქტი იყო და მისი დაკარგვა სელჩუკებისათვის მტკივნეული დარტყმა გამოდგა. ამიტომაც, ქართველების მიერ სამშვილდის დაკავების შემდეგ, მათ იმ მხარის სხვა ციხეები უბრძოლველად მიატოვეს. სელჩუკების ეს საქციელი იმაზე მიუთითებს, თუ რა მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ისინი სამშვილდის ფლობას და მისი დაკარგვა, ფაქტობრივად, მთელი რეგიონის დათმობას ნიშნავდა. საძოვრების მოსპობით დავით IV სასურსათო ბაზებს უსპობდა თურქ-სელჩუკებს, რომელთა მთავარი სამეურნეო საქმიანობა მომთაბარე მეცხოველეობა იყო.

სურ. 81 სამშვილდის ციხე

სამშვილდის აღების შემდეგ ქართველებმა სელჩუკებს ძერნას ციხე-ქალაქიც წაართვეს. სამშვილდის დაკარგვას თურქ-სელჩუკები ვერ შეეგუვნენ და სულ მალე, 1110 წელს, დიდი ძალებით თრიალეთში შემოვიდნენ. როგორც ჩანს, ეს იყო მუჰამად ტაფარის ძის მიერ გამოგზავნილი ლაშქარი. ბარქიარუკის გარდაცვალების შემდეგ იგი გახდა ირან-ერაყის დიდი სულთანი. შემდგომში მისი ინიციატივით ტარდებოდა თურქ-სელჩუკთა საომარი ოპერაციები საქართველოსა და ჯვაროსნების წინააღმდეგ. დავითის ისტორიკოსი თურქთა ლაშქარს 100 000 მეომრით საზღვრავს, ხოლო ქართველთა ჯარს-1500 მებრძოლით. ქართველთა ჯარის ამ სიმცირეს მემატიანე თურქთა მოულოდნელი შემოსვლით ხსნის, რადგან მეფეს დრო არ ჰქონდა ძალების სრული მობილიზაციისთვის. მტრის თრიალეთში შემოსვლის დროს დავითი ნაჭარმაგევში იყო გადასული და მხოლოდ ტაძრეულის რაზმი ახლდა. ისტორიკოსის მონათხრობიდან ჩანს, რომ ქართველთა სწრაფი რეაქცია თვით მტრისათვის კი მოულოდნელი აღმოჩნდა. სავარაუდოა, რომ ეს ცნობა რეალურია. ასეთ ვითარებაში განუზომელი იყო მსტოვრებისა და სწრაფი რეაგირების ცხენოსანი რაზმების როლი. მეფე ინფორმირებული იყო ყველაფერზე, რაც სამეფოს თუნდაც შორეულ კუთხეებში ხდებოდა. თურქ-სელჩუკების სარდლობას სურდა თრიალეთის ქედის სწრაფად გადალახვით შიდა ქართლის ვაკეზე შემოსვლა, სადაც, გაშლილ სანახებში, უპირატესობას მოიპოვებდნენ თავიანთი მრავალრიცხოვნებით. სწორედ ამ გეგმის განხორციელება არ აცალა მათ დავითმა. მეფე მიხვდა მტრის ჩანაფიქრს. დავითის ისტორიკოსი აღნიშნავს, რომ მან არ დაუცადა ჯარის შეკრებას და ვინც ახლდა, ის იახლა ლაშქრობაში. მეფის ეს ნაბიჯიც დიდად სარისკო იყო. მთავარი მისთვის იყო ის, რომ არ დაეშვა თურქების შემოჭრა ქვეყნის შუაგულში. ამ გაბედულმა ნაბიჯმა გაამართლა. ქართველთა მხედრობა სელჩუკების ბანაკს მაშინ წაადგა თავს, როცა თენდებოდა და მტერი საბრძოლველად მოუმზადებელი იყო. ეს შეტაკება თრიალეთის ქედის მთის რელიეფზე, სავარაუდოდ, ტყიან და ვიწრო ხეობაში მოხდა, სადაც სელჩუკებმა თავიანთი რიცხობრივი უპირატესობის გამოყენება ვერ შეძლეს. მოულოდნელი თავდასხმის შედეგად, ისინი აირივნენ, მიატოვეს ბანაკი და გაიქცნენ. დავითის ისტორიკოსი აღფრთოვანებას ვერ მალავს ქართველთა ამ სიმამაცის გამო, რადგან მათ მრავალრიცხოვანი

მტერი უკუაქციეს. დავითმა მოულოდნელობის ფაქტორზე ააგო ეს ოპერაცია, რითაც გაანეიტ-რალა მტრის უპირატესობა. თუმცა ასეთი სწრაფი უკუქცევა ქართველთა სარდლებისათვის მა-ინც დაუჯერებელი იყო. ამიტომ აღარ მისდიეს მათ გაქცეულებს. დავითის ისტორიკოსი ქართ-ველთა საქციელს იმით ხსნის, რომ სარდლობას ეშინოდა, სელჩუკები სადმე არ ჩასაფრე-ბულიყვნენ. ამიტომაც აცალეს მტერს უკუქცევა.

თრიალეთში გამარჯვება დავით აღმაშენებლის ბრძოლების ერთ-ერთი შესანიშნავი ფურცელია. ამის შემდეგ სამეფო კარმა განიმტკიცა პოზიციები ქვემო ქართლში და თურქ-სელ-ჩუკებს ქართველთა წინააღმდეგ კარგა ხანს არ მოუწყვიათ სერიოზული საპასუხო ლაშქრობა.

1115 წელს ქართველებმა რუსთავის ციხე-ქალაქი წაართვეს თურქ-სელჩუკებს. ამ ოპე-რაციაში თავისი წვლილი მიუძღვის გიორგი ჭყონდიდელს, რომლის მეთაურობითაც ჯარმა დაიკავა რუსთავი. გიორგი ჭყონდიდელი აქტიურად მონაწილეობდა დავითის ოპერაციებში. მიუხედავად იმისა, რომ სასულიერო პირი იყო, იგი მხარში ედგა მეფეს არა მარტო სამოქალაქო და საეკლესიო საქმეების მოგვარებაში, არამედ სამხედრო ოპერაციებშიც.

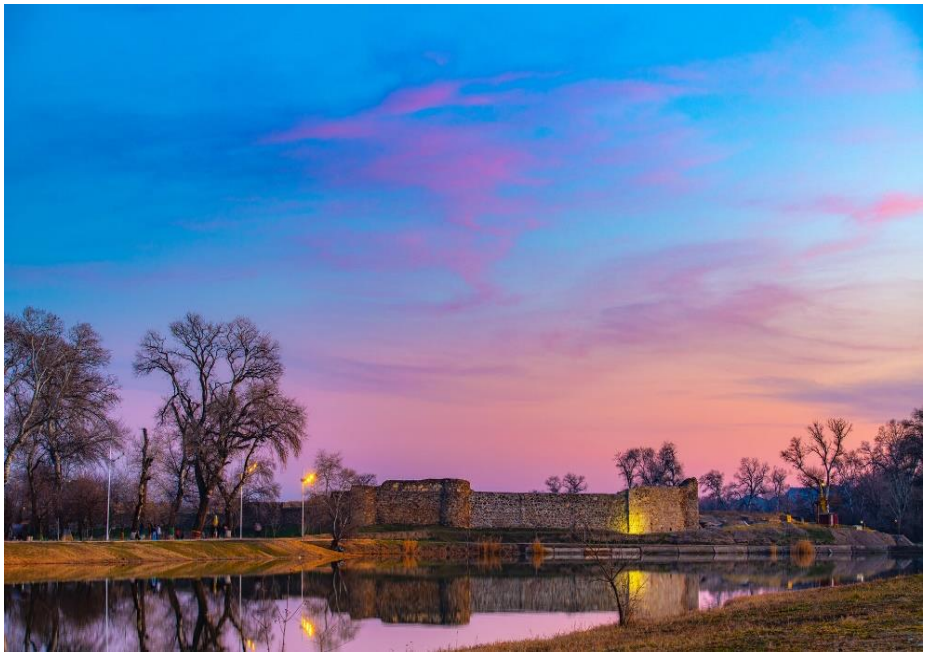

სურ. 82 რუსთავის ციხე

მიუხედავად ოუსთავის სტოატეგიული ძხიძვხელოგიისა (ფაქტოგოივად, თბილისი ალ-ყაში ექცეოდა), ქართველთა წინააღმდეგ საპასუხო ლაშქრობა აღარ მოუწყვიათ სელჩუკებს, კერ-ძოდ მუჰამედ ტაფარის ძეს. 1110 წლიდან იგი ჯვაროსნების წინააღმდეგ ბრძოლებში აქტიურად ჩაება სირიის მიმართულებით. ეს არ შეიძლებოდა არ ასახულიყო ქართველთა წარმატებებზე სელჩუკებისა თუ მომთაბარეების წინააღმდეგ ბრძოლებში. დავითის ინტენსიური დარტყმები თურქ-სელჩუკებზე ჯვაროსანთა წისქვილზეც ასხამდა წყალს. სელჩუკებს არ შეეძლოთ გაეშიშ-ვლებინათ ჩრდილოეთის მიმართულება, რადგან ეს კიდევ უფრო დააჩქარებდა ქართველების გამოჩენას ვანის ტბისა და ჩრდილოეთ სომხეთის მიმართულებით. ასე რომ, ორივე მხარემ, ჯვა-როსნებმა და ქართველებმა, თავიანთ ფრონტზე დააკავეს მაჰმადიანთა მნიშვნელოვანი ძალები, ეს ფაქტი კი ბადებს ეჭვს - ხომ არ იყო რაიმე საერთო გეგმა თურქ-სელჩუკთა წინააღმდეგ.

ჯვაროსანთა და ქართველთა შეთანხმების პირდაპირი მონაცემები არ გვაქვს, მაგრამ არ შეიძლება არ გავითვალისწინოთ ის მცირე მასალა, წყაროები რომ გვაწვდის ამ კონტაქტებთან დაკავშირებით. კერძოდ, ესაა დავითის შესახებ გავრცელებული რეალური თუ ლეგენდარული

ამბები ლათინურ წყაროებში, რომლებშიც ქართველთა მეფე ჯვაროსანთა მოკავშირედ არის მიჩნეული. ასევე, საინტერესოა იოანე ბატონიშვილის ცნობა დაახლოებით 1118-1119 წლებში დავით აღმაშენებელთან იერუსალიმის ჯვაროსანი მეფის - ბოლდუინ II-ის საიდუმლო მიმოსვლის შესახებ. ჩვენ არ ვიცით, საიდან აქვს ეს ინფორმაცია ავტორს, მაგრამ აღნიშნული ისტორია სწორედ ამ მეფეთა საერთო გეგმასა და კონტაქტებზე მიუთითებს.

სურ. 83 ბოლდუინ II, იერუსალიმის ჯვაროსანი მეფე 1118-1131 წლებში. 1118 წლს საიდუმლოდ სტუმრობდა დავითს საქართველოში

მაჰმადიან ისტორიკოსთა ცნობები განძაზე ქართველთა ლაშქრობის შესახებ იმის მანიშნებელი იყო, რომ დავითს სამხედრო ოპერაციები ქვეყნის ფარგლებს გარეთ გადაჰქონდა. 1115-1117 წლებში მან გაანადგურა თურქ-სელჩუკები და თურქმანი მომთაბარეები ქვეყნის უკიდურეს საზღვრებთან ახლოს, ტაოში და ჰერეთის უკიდურეს აღმოსავლეთში. 1117 წელს მეფემ აიღო ციხე-ქალაქი გიში, რომელიც წუქეთის საერისთავოს ცენტრი იყო და შეიპყრო მისი ერისთავები - გრიგოლისძეები.

1117 წელს დავითმა თავისი ვაჟი, დემეტრე, შირვანში გაგზავნა. აღმაშენებლის ისტორიკოსი გადმოგვცემს, რომ დემეტრემ „ქმნნა ომნი საკვირველნი“, აიღო ქალაქი ქალაძორი და დიდძალი ალაფით დაბრუნდა უკან. ეს ლაშქრობა დემეტრეს დამოუკიდებელი საბრძოლო ნათლობა იყო, რადგან მამამ ჯარის სარდლობა ანდო ასეთ საპასუხისმგებლო სამხედრო კამპანიაში. უფლისწულმა გამოცდა წარმატებით ჩააბარა.

სურ. 84 კოჯრის ციხე

1118 წელს დავითმა მომთაბარეებზე განაახლა ინტენსიური თავდასხმები, არაქსის პირას დაბანაკებულებს თავს დაესხა და დაარბია. იმავე წელს მეფემ აიღო აგარანი (კოჯრის ციხე). უფრო მძიმე დარტყმა მეფემ მტერს მანამდეც მიაყენა, როცა ციხე-ქალაქი ლორე წაართვა. ის ერთხანს ტაშირ-ძორაკეტის სომხური სამეფოს ცენტრი იყო, რომელსაც კვირიკიანთა დინასტია მართავდა, მაგრამ XI საუკუნის ბოლოს მას სელჩუკები დაეუფლნენ. ლორეს ციხე ტაშირის ქვეყნის მთავარი სტრატეგიული პუნქტი იყო. მისი ადგილმდებარეობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო საქართველოს სამხრეთ საზღვრის დასაცავად, რადგან იგი კეტავდა ქცია-ბერდუ-

სურ. 85 ლორეს ციხე

ჯის ხეობებით შემომავალ გზებს. ლორეს აღებით დავითმა ამავე დროს მიიღო სტრატეგიული პლაცდარმი ჩრდილოეთ სომხეთის, კერძოდ, ანისისა და დვინის მიმართულებით.

ქვეყნის საზღვრებს გარეთ საბრძოლო მოქმედებების გადატანას და წელში გატეხილ მომთაბარეთა საბოლოო ალაგმვას უფრო დიდი სამხედრო შენაერთები და ურთიერთმონაცვლე დასვენებული ძალები სჭირდებოდა. ქართველთა ბოლოდროინდელმა წარმატებებმა ქართულ-სელჩუკური დაპირისპირებები ახალ ფაზაში გადაიყვანა. პერსპექტივაში ისახებოდა ჩრდილოეთ სომხეთის, შირვანის ქვეყნის, იმიერ ტაოს ტერიტორიების დალაშქვრისა და შემომტკიცების საკითხი. ამავე დროს, ჯერ კიდევ არ იყო დამთავრებული ქართული მიწების საბოლოო შემოერთება. ამიტომაც სამეფოს წინაშე ახალი სამხედრო ძალის მოწვევის საკითხი დადგა. გადაწყდა, საქართველოში ჩრდილოეთ კავკასიიდან ყივჩაღები მოეწვიათ და მათგან რეგულარული სამხედრო ნაწილები შეექმნათ, რაც გაზრდილ სალაშქრო მოთხოვნებს დააკმაყოფილებდა.

დავითის ისტორიკოსი აღნიშნავს კიდეც, რომ გაუთავებელმა ლაშქრობებმა ქართველთა ჯარი მოღალა. აუცილებელი იყო დასვენებული რეზერვები. ახლად აღებულ ციხე-ქალაქებს დაცვა ესაჭიროებოდა, რაც მეციხოვნეთა რაზმების გაზრდას და დიდი რაოდენობით ცოცხალ ძალას მოითხოვდა. ყივჩაღების გამოყენება მომთაბარე თურქმანების წინააღმდეგ სამეფო ხელისუფლების მხრიდან გადადგმული გონივრული ნაბიჯი იყო. მომთაბარე თურქმანებს ის უპირისპირებდა ასეთსავე, თან სამხედრო წესებზე აღზრდილ ძალას. ყივჩაღთა რეგულარულ ნაწილებს სამეფო კარი ქვეყნის საზღვრებს გარეთ მარბიელი ექსპედიციებისათვისაც გამოიყენებდა. ამავე დროს, დავითს ყივჩაღთა მთავრის ასული მოჰგვარეს ცოლად. სწორედ თავის სიმამრს, ათრაქა შარაღანის ძეს, შესთავაზა მეფემ საქართველოში თავისი ხალხით ჩამოსახლება.

დავითის მემატიანის გადმოცემით, ყივჩაღები მართლაც კარგი მეომრები იყვნენ. მათ ახასიათებდათ სწრაფი მანევრირება, ახერხებდნენ მოწინააღმდეგის ტერიტორიების სიღრმეში ელვისებურ რეიდებს, დამარცხებული მტრის ეფექტურ დევნას და, საჭიროების შემთხვევაში, სწრაფმავალი ცხენებით სწრაფად უკუქცევას. ასეთი ეფექტური სამხედრო თვისებების გამო მათ ქირაობდნენ ბიზანტიელი და გერმანელი იმპერატორები, რუსი მთავრები და სელჩუკი ამირები.

1118 წელს დავით აღმაშენებელი გიორგი ჭყონდიდელთან ერთად ოსეთში გადავიდა, რათა საქართველოში მათი ჩამოსახლება უზრუნველეყო. იმ დროისათვის ყივჩაღები კიევის მთავრისგან იყვნენ დევნილნი. ჩრდილო კავკასიაში შეხიზნულებს, კონფლიქტი ჰქონდათ ოსებთან. ამიტომაც დავითი გადავიდა ჩრდილო კავკასიაში, რათა პრობლემები აეცილებინა საქართველოში მომავალთათვის. ოსთა მთავრებმა მორჩილება გამოუცხადეს დავითს.

სურ. 86 ყივჩაღი მეომარი ნიღბით

მეფემ დააზავა ოსები და ყივჩაღები და ეს უკანასკნელნი ოსეთის გზით საქართველოში ჩამოიყვანა. დავითის ისტორიკოსი გადმოგვცემს: „ხოლო ყივჩაღნი დააყენა ადგილთა მათ მარჯვეთა დედაწულითა მათითა, რომელთა თანა იყო წყობად განმავალი რჩეული ორმოცი ათასი“. როგორც მემატიანის სიტყვებიდან ვგებულობთ, ჩამოსახლებულთაგან მეფემ 40 000 მეომარი მიიღო.

ყივჩაღების ჩამოსახლებით საქართველომ სერიოზული სამხედრო ძალა შეიძინა, რაც შემდგომმა მოვლენებმაც ცხადყო. სამეფო ხელისუფლებამ თავს იდო მათი სამხედრო აღჭურვა. ამისათვის სახელმწიფომ გადასახადიც კი შემოიღო - „საყივჩაღო“, რომელსაც სპეციალურად დანიშნული მოხელეები - „მესაყივჩაღეები“ კრეფდნენ. მართალია, ზოგიერთი მემატიანე ქართველთა წარმატებულ სამხედრო კამპანიებში მათ როლს ძალიან აზვიადებს, მაგრამ ჩანს, რომ ყივჩაღები აქტიურად მონაწილეობდნენ ქართველთა ომებში. მას შემდეგ, რაც ქართველთა სამხედრო ნაწილებს ყივჩაღები დაემატნენ, დავითმა კიდევ უფრო გაზარდა ლაშქრობების არეალი.

1120 წელს მეფემ აიღო შირვანის ქალაქი ყაბალა, „მოსრნა მომთაბარეები ლიჟათიდან ქურდევანამდე და ხიშტალანამდე“, ამავე წლის ნოემბერში გაანადგურა სელჩუკები აშორნიაში და, მემატიანის გადმოცემით, აღარ დაუტოვა „მომტირალი კარავთა მათთა“.

ეს ოპერაციები დავითმა შირვან-არანის ტერიტორიებზე წარმართა. 1121 წლის მარტსა და ივნისში მტერი გაანადგურა ხუნანში და ბარდავის ზამთრის საძოვრებზე.

ასეთმა დაუღალავმა და ინტენსიურმა თავდასხმებმა თურქ-სელჩუკთა ბატონობას საფრთხე სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასიაშიც შეუქმნა. ქართველები უკვე შირვანსა და არანს ემუქრებოდნენ. ეს უშუალოდ დიდი სულთნის სამფლობელოები იყო და ამ საფრთხეზე რეაგირება მაჰმადიანთათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის საკითხად იქცა. ამიტომაც სულ მალე მაჰმადიანების ქართველებთან დაპირისპირებას საღვთო ომის - ჯიჰადის სახე მიეცა და საქართველოს წინააღმდეგ ერთიანი ძალებით გამოსვლისათვის ინტენსიური მზადება დაიწყო.

დიდგორის ომი

პოლიტიკური ვითარება. დავით აღმაშენებლის წარმატებულმა საბრძოლო ოპერაციებმა თურქ-სელჩუკთა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სტაბილურობას ამიერკავკასიაში საფრთხე შეუქმნა. მომთაბარე თურქმანებს აღარ დაედგომებოდათ მტკვრისა და არეზის ნაპირებზე, მაჰმადიანთა სავაჭრო წრეებს კი თავიანთი გაბატონებული მდგომარეობის დაკარგვის ეშინოდათ. მათ უნდოდათ ახლო აღმოსავლეთის ისლამურ სამყაროსთან სავაჭრო კავშირების შენარჩუნება. თბილისის მმართველ ზედაფენას, რომელშიც არაბთა ბატონობიდან გამომდინარე საკმაოდ დიდი იყო მაჰმადიანთა წილი, დამოუკიდებლობის დაკარგვის ეშინოდა.

სურ. 87 ქართული ჯარის
საწინამძღვრო ჯვარი

დიდგორის ომამდე დავითმა თბილისში თავისი ნაცვალი - „შიჰნა“ გაგზავნა, რომელსაც თან ახლდა რაზმი, რომელიც ქალაქში წესრიგის დასაცავად იყო მოვლენილი. ამით დავითმა მფარველობის ხელი დაადო თბილისს. ქალაქი მას ხარკსაც უხდიდა, 10 000 დინარის ოდენობით. პერმანენტულმა სამხედრო ოპერაციებმა მომთაბარე თურქმანებს საქართველოში თარეშის საშუალება მოუსპო. 1116 წელს დავითმა გაანადგურა ტაოში დაბანაკებული თურქობა, 1118 წელს კი - არაქსის ნაპირებზე ჩამომდგარი მომთაბარეები. 1120-1121 წლებში მეფემ რამდენიმე ასეთი ოპერაცია წარმართა ბოტორას, ხუნანის, ბარდავის, აშორნიას მიდამოებში დაბანაკებული ტომების წინააღმდეგ. დავითმა თურქ-სელჩუკებს წაართვა სამშვილდე, რუსთავი, ლორე, გიში. ეს სტრატეგიული ციხე-ქალაქები ქართველთა ხელში გადავიდა. თბილისის გარშემო ალყა თანდათან ვიწროვდებოდა. დავით აღმაშენებელმა მოქმედებები ქვეყნის გარეთაც გადაიტანა და თურქ-სელჩუკებს უკვე სომხეთსა და შირვანში შეუტია: „დაიწყო რბევად სპარსეთისა, შარვანისა და სომხითისა დიდისა“, - გადმოგვცემს დავითის მეისტორიე. 1120 წელს ქართველებმა შირვანში ილაშქრეს და აიღეს ქალაქი ყაბალა. შემდეგ მეფემ სელჩუკებს შეუტია არანში - „მოსრნეს პირთა მახვილისა... რომელ არა დაუშთა მთხრობი ჰამბავისა“. არანის სელჩუკებმა გადაწყვიტეს, შური ეძიათ ქართველებზე. განძაკის (განძის) ქვეყნის ამირა ხაზი (ღაზი) დიდი ლაშქრით შემოესია საქართველოს და დაარბია მოსაზღვრე მხარე. ეს ლაშქრობა დავითმა დაუსჯელი არ დატოვა და საპასუხო შეტევით უპასუხა. როგორც მათე ურჰაელი გადმოგვცემს, გაჟლიტა მათგან 30 000 კაცი და დიდი ნადავლით დაბრუნდა საქართველოში. საფრთხე დაემუქრა დმანისში, ანისში, განძაში დაბანაკებულ სელჩუკებს. ამ ლაშქრობების შედეგები მძიმე ასატანი იყო მომთაბარე თურქმანებისათვის. დავითი მათ დაუნდობლად უსწორდებოდა და ერეკებოდა საქართველოსა და მისი მიმდებარე საზღვრებიდან.

კონფლიქტის მიზეზები. სელჩუკთა ეკონომიკური ძლიერების წყარო იყო მომთაბარე მეურნეობა, რომლის შენახვა საძოვრების არსებობაზე იყო დამოკიდებული. გაზაფხულზე ისინი დედაწულითა და საქონლის ჯოგებით სომხეთისა და არარატის მთებში მიდიოდნენ, შემოდგომობით კი ზამთრის საძოვრებისაკენ მოეშურებოდნენ, რომლებიც იორ-მტკვრის ხეობების გასწვრივ ავჭალა-დიღომიდან ბარდავამდე იყო გაშლილი. სწორედ ეს იყო სელჩუკთა ლაშქრის ძირითადი მკვებავი ბაზა ადამიანებითა და მატერიალური სახსრებით. ამ ბუდეების მოსაშლელად ასე ინტენსიურად ამიტომაც ახორციელებდა თავდასხმებს დავითი.

იბნ ალ-ასირის ცნობით, დიდგორის ომის წინ დავითს დაულაშქრავს ისლამის ქვეყნები. ამ ლაშქრობის მარშრუტს აკონკრეტებს XIV საუკუნის არაბი ისტორიკოსი ალ-აინი. იგი გადმოგვცემს, რომ დავითს სირიაზე დიდგორის ომის წინა ხანებში გაულაშქრავს. ამ ფაქტმა შეაშფოთა მაჰმადიანები, რადგან ქართველთა გამოჩენა სირიის საზღვრებთან გაართულებდა მათ ბრძოლას ედესასა და ანტიოქიაში გამაგრებულ ჯვაროსნებთან. ეს უკვე ტოტალური ომი იყო თურქებთან. მაჰმადიანებისათვის ეს ბრძოლა იღებდა ქართველებთან ჯიჰადის (წმინდა ომი ურწმუნოებთან) სახეს. ამიტომაც მათ საერთო ძალებით გადაწყვიტეს ქართველთაგან მომდინარე საფრთხის მოგერიება. თბილისელმა, დმანისელმა და განძელმა ვაჭრებმა დახმარებისათვის მიმართეს ერაყის სელჩუკიანთა სულთანს, მაჰმუდ მუჰამედის ძეს. წყაროები განსხვავებულ ცნობებს გვაძლევენ იმ მაჰმადიანი მმართველის შესახებ, რომელსაც მოქალაქეებმა დახმარების თხოვნით მიმართეს. დავითის ისტორიკოსი აღნიშნავს: „თურქმანნი და კუალად ვაჭარნი განძელ-ტფილელ-დმანელნი წარვიდეს სულტანსა წინაშე, და ყოველსა სპარსეთსა“. ეს ელჩობა, მისი ცნობით, 1121 წლის აპრილ-მაისში შემდგარა.

სურ. 88 დიდგორის ბრძოლის არეალი

ალ-ფარიკის გადმოცემით, თბილისელმა უხუცესებმა თხოვნით მიმართეს ნაჯმ-ად-დინ ილღაზს, რომ მოსულიყო და ჩაებარებინა თბილისი. მათე ურჰაელის ცნობით, მათ დახმარება სთხოვეს განძის სულთანს: „შემოიფლითეს თავიანთი ტანსაცმელი, თავზე მიწა დაიყარეს, შავადმოსილნი და თავშიშველნი შეჰღაღადებდნენ ქალაქ განძაკში მყოფ თავიანთ სულთანს, მელიქს ტაფარის შვილს“.

როგორც წყაროებიდან ჩანს, მთხოვნელებს ერთი მმართველისათვის არ მიუმართავთ. მათე ურჰაელი გადმოგვცემს, რომ ამ ქალაქების ელჩების ნაწილი არაბთა ოლქში, კარმიანის (კაბადოკიის) ქვეყანაში ამირა ხაზისთან, არდუხის ძესთან მისულა და დახმარება მისთვის უთხოვია. ხაზი არდუხის ძე დიდგორის ომში გაერთიანებული ლაშქრის მეთაურის - ნაჯმ ად-დინ ილღაზი არდუხის ძეა. მან მაჰმადიანებში სახელი გაითქვა, როგორც ჯვაროსნების წინააღმდეგ მებრძოლმა სწორუპოვარმა სარდალმა. სწორედ მისი მეთაურობით შეძლეს მაჰმადიანებმა 1119 წელს ბალატთან (ჩრდილო სირია), სისხლიან ველზე ანტიოქიის მთავრის როჟერის დამარცხება. ეს იყო პირველი გამარჯვება ჯვაროსნებზე და ილ-ღაზის ავტორიტეტი განუზომლად გაიზარდა. ამიტომაც, სულთნის ბრძანებით, სწორედ მას მიანდეს ქართველთა წინააღმდეგ ომში ჯარების მეთაურობა. ანტიოქიის კანცლერ გოტიეს ცნობით, ილ-ღაზს მიზნად ჰქონდა დავითის დამარცხების შემდეგ ანტიოქიის დამორჩილება და ქრისტიანების განდევნა. შემთხვევით არ აღიქვამს ფრანგი მემატიანე დიდგორის ომში ქართველთა გამარჯვებას ჯვაროსნული მოძრაობის წარმატებად. ბუნებრივია, თუ მაჰმადიანები ამ გადამწყვეტ ბრძოლაში ქართველებს დაამარცხებდნენ, მაშინ ანტიოქიაში და წმინდა მიწაზე სხვა ქალაქებში მყოფ ქრისტიანებს კარგი დღე არ დაადგებოდათ. გამარჯვებული ილ-ღაზი თავის ძლევამოსილ არმიას უკვე სირიისაკენ დაძრავდა, რათა ზურგი დაცული ჰქონოდა. თბილისის დაკავება არ იყო ილ-ღაზის თვითმიზანი, მაგრამ ქართველების გამოჩენა აშორნიასთან, სადაც დავითმა თურქმანები დაარბია, მას ვანის ტბისაკენ უხსნიდა გზას და ილ-ღაზის სამფლობელოებს დიარბაქირში საფრთხეს უქმნიდა. ჩრდილოეთიდან მიმავალი მუქარის განეიტრალების შემთხვევაში, მას ჯვაროსნებთან მომავალი ბრძოლები უფრო გაუადვილდებოდა.

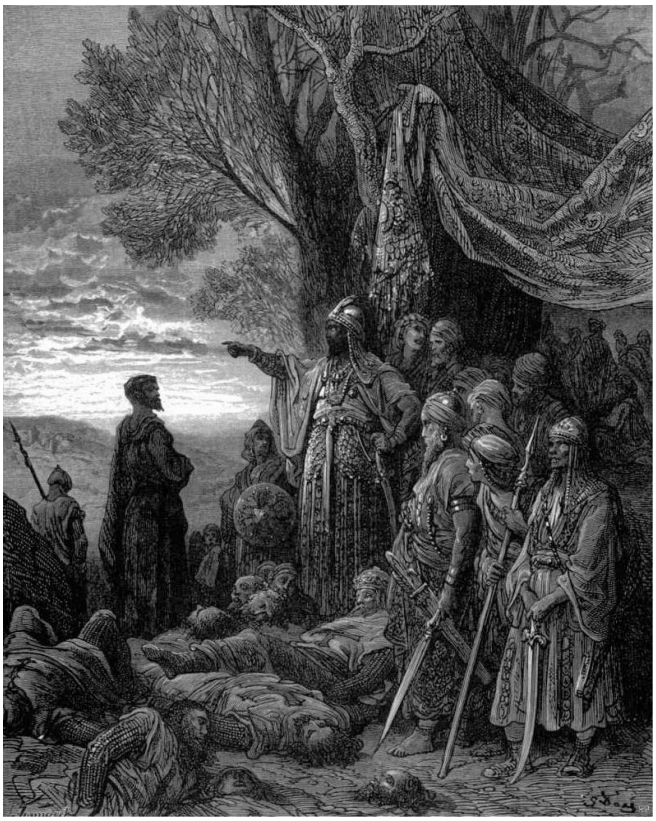

სურ. 89 ილღაზი ტყვეობიდან უშვებს გოტიეს
ანტიოქიასთან ბრძოლის შემდეგ-1119 წ.

მებრძოლი მხარეები. თურქ-სელჩუკთა კოალიციის შესახებ საინტერესო ცნობა აქვს დავითის ისტორიკოსს: „სულტანმან მოუწოდა არაბეთისა მეფესა დურბეზს, სადაყას ძესა, და მოსცა ძე თვისი მალიქი და ყოველი ძალი მისი; და აჩინა სპასალარად ელღაზი, ძე არდუხისი... უბრძანა თურქმენობასა სადაღაცა ვინ იყო, დამასკოთ და ჰალაბითგან ამოღმართ... ამათა თანა ათაბაგსა განძისასა მისითა ძალითა და ყოველთა სომხითისა ამირათა“.

ისტორიკოსის ცნობით, ქართველთა წინააღმდეგ უნდა წამოსულიყვნენ ქალაქ ჰილას პატრონი, არაბეთის მეფე, ილ-ღაზის სიძე - დურბეიზ სადაყას ძე; სულთნის ძე მალიქი - ეს იყო მელიქ თორღული მოჰამედის ძე; განძის სულთანი, რომელიც ასევე იყო პატრონი ყაზვინის, ზენჯანისა და გილანისა. სულთნის ძე მალიქის მცირეწლოვანების გამო ჯარს მეთაურობდა მისი ათაბაგი - ქენ-თოღდი, რომლის ამ ომში მონაწილეობას ადასტურებენ სხვა ისტორიკოსებიც. თორღული ამავე დროს იყო სულთან მაჰმუდის ძმა, რომლის ბრძანებითაც ეს ლაშქარი შეიყარა, ასევე სირიის მაჰმადიანები, რომელთაგან განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ბედუინთა ერთ-ერთი ტომის მეთაური უსამა ბენ მუბარაკი და სომხეთის ამირები. ჯარის მეთაურად დანიშნული იყო ნაჯმ ად-დინ ილ-ღაზი. დასახელებულ მონაწილეთაგან, შეიძლება, რომელიმე გამოაკლდა კიდეც ამ ლაშქრობას სხვადასხვა მიზეზის გამო, მაგრამ ამას არსებითად არ უმოქმედია მაჰმადიანთა ძალების სიძლიერეზე. დიდგორთან გამოცდილი და კარგად შეიარაღებული არმია იდგა.

ზემოაღნიშნულ საკითხზე მონაცემთა სხვადასხვაობაა წყაროებში. ერთნი მიუთითებენ მაჰმადიანთა კოალიციური ჯარების უზარმაზარ რაოდენობაზე, არაბი ისტორიკოსების - იბნ-ალ-ასირისა და ალ-ჯაუზის ცნობებში კი ეს რიცხვი აშკარად შემცირებულია. ომის თანამედროვე დავითის ისტორიკოსი, არაფერს ამბობს მეომარი მხარეების ძალთა რაოდენობაზე. მხოლოდ აღნიშნავს, რომ თურქების ლაშქარი იყო „სიმრავლითა ვითარცა ქვიშა ზღვათა“. ეს ცნობა მოწინააღმდეგის რაოდენობის დასადგენად არ გამოდგება. მათე ურჰაელის ცნობით, ილ-ღაზს 150

000 მეომარი გამოუყვანია. დურბეზ სადაყას ძე 10 000 ჯარისკაცით შეერთებია მას, ხოლო თორღულ მოჰამედის ძე 400 000 მხედრით მოსულა. გამოდის, კოალიციას 560 000 მეომარი შეუკრებია. მათე ურჰაელს ქართველთა ჯარის რაოდენობის შესახებაც აქვს ცნობა. დავითის ლაშქარში ყოფილა 40 000 ქართველი მეომარი, 15 000 ყივჩაღი, 500 ალანი და 100 ფრანგი ჯვაროსანი. ანტიოქიის კანცლერი გოტიე ილ-ღაზის ჯარის რაოდენობის კიდევ უფრო დიდ ციფრს ასახელებს. მტერს 600 000 ჯარისკაცი, ხოლო დავითს 80 000 მიდიელი და ქრისტიანი მეომარი გამოუყვანია ბრძოლის ველზე. მას მოცემული აქვს ჯვაროსანთა რაზმის რაოდენობაც - 200 რაინდი. XIII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი სმბატ სპარაპეტი ილღაზის არმიას 150 000 მეომრით, ქართველთა ჯარს კი 40 000 ყივჩაღით, 18 000 ალანით, 500 ფრანგი და 10 000 სომეხით განსაზღვრავს.

ისტორიკოსთა ცნობები მაჰმადიანთა არმიების რაოდენობის შესახებ გადაჭარბებულია. თუმცა არც არაბ მემატიანეთა დასახელებული ციფრები არაა სანდო. იბნ ალ-ასირის თხზულების არაბულ დედანში „ათასი“ წერია, მაგრამ რამდენი ათასი - ეს აღნიშნული არ არის. ალ-ჯაუზის მიხედვით, მაჰმადიანთა რაოდენობა 30 000 იყო. ჩვენი აზრით, ეს ციფრები შემცირებულია. ძნელად დასაჯერებელია, კოალიციის ამდენ მონაწილეს მხოლოდ ამ რაოდენობის ლაშქარი შეეკრიბა. დიდგორის ომამდე, 1119 წელს, ანტიოქიის მთავრის წინააღმდეგ საბრძოლველად ილ-ღაზს შეუკრებია 40 000 მეომარი. 1121 წლის კამპანიის დროს მაჰმადიანთა კოალიციის გეოგრაფიული არეალი უფრო დიდი იყო, ვიდრე წინა წლებში. ამიტომაც საეჭვოა, დიდგორთან ილ-ღაზს უფრო ნაკლები ძალა ჰყოლოდა, ვიდრე ბალატთან, სისხლიან ველზე, 1119 წელს. ამავე დროს, ეს არ იყო თურქმანი მომთაბარეების მორიგი მარბიელი ექსპედიცია. ამ ომის მნიშვნელობას, რა თქმა უნდა, ითვალისწინებდნენ მაჰმადიანურ სამყაროში და საქართველოში მცირე ძალებით ლაშქრობას არ მოაწყობდნენ. სავარაუდოა, რომ მათ ეცოდინებოდათ ქართველთა საერთო ძალების მიახლოებითი რაოდენობაც და გამოსვლას მცირე ლაშქრით ვერ გაბედავდნენ, რადგან განწირულნი იქნებოდნენ დამარცხებისათვის.

სურ. 90 დიდგორის მემორიალი (ავტორი მერაბ ბერძენიშვილი)

ქართველთა არმიის რაოდენობაზე არაბ ისტორიკოსებს არ აქვთ მონაცემები. ამასთან დაკავშირებით, საინტერესოა მათე ურჰაელის ცნობები. იგი ქართველთა ჯარის ეთნიკური შემადგენლობის შესახებაც საუბრობს. მემატიანეს დაწვრილებით აქვს აღწერილი დავითის ძალების შემადგენლობა. ქართველებისა და მოწინააღმდეგის რაოდენობის შესახებ ის დამრგვალებულ ციფრებს ასახელებს, თუმცა ეს მონაცემები დაუზუსტებელია, რადგან მემატიანეთა ნაწილი იმ მოვლენების თანამედროვე არ იყო და ძველი წყაროებით სარგებლობდა, რომლებიც, ალბათ, დროთა განმავლობაში იცვლებოდა. მოწინააღმდეგეთა ძალების რაოდენობასთან დაკავშირებით სხვადასხვა მოსაზრება აქვთ გამოთქმული მკვლევრებსაც. ერთ რამეში კი ყველა თანხმდება: ილღაზის არმია არც 560 000 და არც 600 000 მეომრისაგან არ შედგებოდა, რადგან იმ დროს ასეთი რაოდენობის არმიების შესაკრებად ახლო

აღმოსავლეთში არსებულ არც ერთ სახელმწიფოს არ ჰქონდა მატერიალური და ცოცხალი ძალის რესურსი.

მემატიანეთა ცნობებს პოლიტიკური და იდეოლოგიური კვალი ატყვია. ერთნი ცდილობენ საკუთარი მხარის გამარჯვება განადიდონ გაზვიადებული ამბებით და უკვდავების შარავანდედით შემოსონ თავიანთი გმირები; მეორე მხრივ, დამარცხებული მხარე ცდილობს საკუთარი მომხრეების მარცხი ჯარის სიმცირეს ან ობიექტურ თუ სუბიექტურ მიზეზებს დააბრალოს. ჩვენი აზრით, მაჰმადიანთა არმიის ციფრები გაბერილია. 560-600 ათასიანი არმია თრიალეთის, მანგლისისა და დიდგორის სანახებში არა თუ საბრძოლველად ვერ გაიშლებოდა, უბრალოდ, ვერ დაეტეოდა. ასეთი დიდი ძალის თავმოყრას, დანიშნულების ადგილისაკენ დაძვრას, სავალ მანძილზე მისი უზომოდ გაწელვა მოჰყვებოდა; Aამავე დროს, ამხელა არმიას დასჭირდებოდა უზარმაზარი აღალი, ფურაჟი, უამრავი მომსახურე პერსონალი, ურიცხვი საქონელი, როგორც საომარი და ტვირთმზიდავი, ისე საკვებად საჭირო, ასევე სასმელი წყლის რესურსი.

ეს ყველაფერი ორგანიზებულობასა და სისხარტეს დაუკარგავდა ჯარს. თრიალეთ-მანგლის-დიდგორის რეგიონში მართლაც რომ მოსულიყო ამხელა ძალა, მის თავმოყრას მრავალი დღე დასჭირდებოდა, ასევე ძალიან გაეჭიმებოდა და დაერღვეოდა საკომუნიკაციო ხაზი, ეს კი მოწინააღმდეგეს (ქართველებს) თავმოუყრელ, ბრძოლისათვის მოუმზადებელ ძალაზე გაუადვილებდა მძლავრ შეტევას. ამ საკითხებს, რა თქმა უნდა, ითვალისწინებდა თურქ-სელჩუკთა სარდლობა. მართალია, მათ თავი მნიშვნელოვან ძალას მოუყარეს, მაგრამ იცოდნენ, რომ მარტო რაოდენობით დავითის დამარცხებას ვერ მოახერხებდნენ. საქართველოს გეოგრაფიულ სინამდვილეში სწრაფი რეაგირების კორპუსები იყო საჭირო, რომლებსაც ღრმა ხეობებით დაფარულ ქვეყანაში ქართველთა დარტყმებზე ადეკვატური რეაქცია შეეძლებოდა.

თუ ერთნი მიუთითებენ მაჰმადიანთა კოალიციური ჯარების უზარმაზარ რაოდენობაზე, მეორე მხრივ, არაბი ისტორიკოსების - იბნ-ალ-ასირისა და ალ-ჯაუზის ცნობებში ეს რიცხვი აშკარად შემცირებულია. ომის თანამედროვე, დავითის ისტორიკოსი, არაფერს ამბობს მეომარი მხარეების ძალების რაოდენობაზე მხოლოდ აღნიშნავს, რომ თურქების ლაშქარი იყო „სიმრავლითა ვითარცა ქვიშა ზღვათა“.

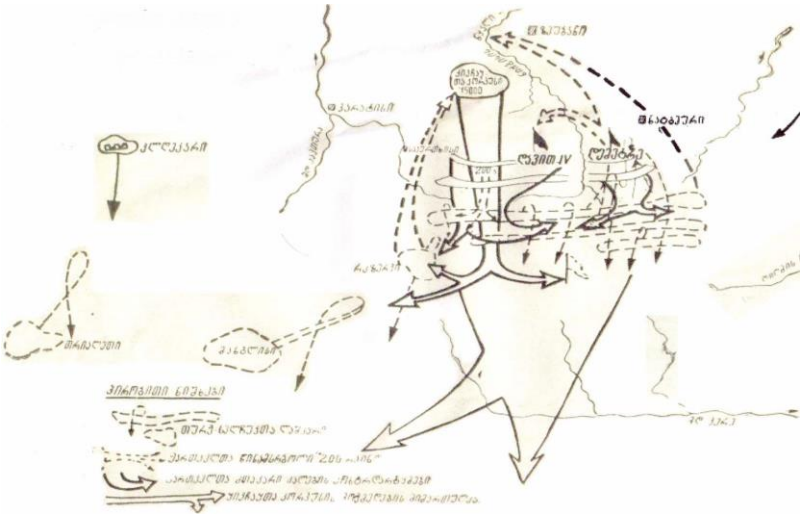

სურ. 91 დიდგორის ბრძოლა გენერალ-მაიორ ივანე შაიშმელაშვილის სქემის მიხედვით

სომეხი მემატიანე მათე ურჰაელის ცნობით, კოალიციას 560 000 მეომარი შეუკრებია, ქართველებს - 55 600. ანტიოქიის კანცლერ გოტიეს აზრით, მტერი - 600 000 ჯარისკაცი, ხოლო ქართველები - 80 000. ქართველ მეცნიერთა ნაწილი ზემოაღნიშნულს არ ეთანხმება. ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებით, თურქ-სელჩუკთა კოალიციური ჯარის რაოდენობა არ უნდა ყოფილიყო 300 000-ზე ნაკლები, ხოლო დავით მეფემ მათ 56 000 მებრძოლი დაუპირისპირა.

ძალთა განლაგება. მაჰმადიანი და სომეხი ისტორიკოსები საუბრობენ მტრის კოალიციური ჯარის საქართველოში სხვადასხვა მიმართულებიდან შემოსვლაზე, მაგრამ ერთსულოვანნი არიან მოწინააღმდეგის მანგლის-დიდგორის მიდამოებში განლაგებაზე.

დავითის ისტორიკოსის ცნობა თურქ-სელჩუკთაგან თრიალეთის, მანგლისისა და დიდგორის სანახების დაკავებაზე მათი ლაშქრის ამ სამ რაიონში დაჯგუფებაზე უნდა მიუთითებდეს. ჯარის მნიშვნელოვანი ნაწილი მანგლისში იდგა. მას უნდა შეესრულებინა თურქების ფრონტის შუა წელის შემაკავშირებელი ფუნქცია, რათა თავიდან აეცილებინა ფლანგებზე ქართველთა მოულოდნელი დარტყმა. დავითის ისტორიკოსი ასევე დასძენს, რომ მეფემ იმდენად ბრძნულად „განაწყო სპა მისი... რამეთუ პირველსავე ომსა იოტა ბანაკი მათი და ივლტოდა... და ღონითა მოსრნა სახელოვანი იგი მებრძოლნი არაბეთისანი... მეოტთა სიმარჯვით და განკრძალულად სდევნა და მოსრნა, რომლითა აღივსნეს ველნი, მთანი და ღელენი მძორებითა“.

მოწინააღმდეგეთა განლაგების შესახებ ცნობები წყაროებს არ შემოუნახავს. გოტიე აღნიშნავს, რომ დავითმა რაზმები დააწყო ერთ ხეობაში, ორ მთას შორის დაბურულ ტყეში. ალფარიკის ცნობით, აღმაშენებელი მდგარა ჯარის განლაგების მარჯვენა ფრთაზე, ხოლო მისი შვილი, დემეტრე - მარცხენა ფრთაზე. ივ. შაიშმელაშვილი ასე წარმოგვიდგენს ქართველთა განლაგებას: დავითი იდგა მარჯვენა ფრთაზე და დიდგორის ქედის დასაწყისიდან უნდა შეეტია მტრის მარცხენა პოზიციებისათვის, დემეტრე კი - მარცხენა ფრთაზე. აქ ქართველთა რაზმები ნიჩბისის 2-3 კილომეტრიან სერს ეყრდნობოდნენ. ყივჩაღთა 15 ათასიანი კორპუსი უკან, კოშკაყელის ქედის თავში უნდა მდგარიყო, რომელსაც, საჭიროების შემთხვევაში, წინა ხაზების მხარდაჭერა ევალებოდა.

სურ. 92 ქართველი მეომარი ბუკით (იოანე მებუკე), დიდგორის მემორიალი

სამოქმედო რაიონი. რაც შეეხება ბრძოლის ადგილს, ველის ზუსტი ლოკალიზაცია წყაროებზე დაყრდნობით რთულია. უშუალოდ დიდგორს ბრძოლის ადგილად იხსენიებს თამარის ისტორიკოსი, რომელიც იძლევა ცნობას დიდგორის მთიდან დურბეზ სადაყას ძის გაქცევის შესახებ. მათე ურჰაელის ნახსენები ,,მთა დეკორი" დიდგორის მთაზე მიუთითებს.

დავითის მეისტორიე დიდგორთან ერთად ახსენებს თრიალეთსა და მანგლისს. სხვა ისტორიკოსთა ცნობებით, ბრძოლა მომხდარა თბილისთან ახლოს, ნახევარი დღის სავალზე, ხეობაში.

თრიალეთის ქედის გაგრძელება დიდგორის ქედია. მისი სიგრძე 5 კილომეტრს აღწევს და იწყება მძლავრი სამწვერა შემაღლებით. ერთი მწვერვალი უსახელოა, მეორეს „საკურთხის მთა", მესამეს კი „დიდგორის მთა" ეწოდება. ეს ქედი მცხეთის გზათა შემაერთებელ კვანძს თავზე დაჰყურებს. ამ სტრატეგიული მონაკვეთის დაკავება თურქებს გზას უხსნიდა თბილისისაკენ. ქართველთა მიერ დიდგორის სტრატეგიული სიმაღლეების დაკავება ამ რეგიონისა და თბილისისაკენ მიმავალი გზების კონტროლს ნიშნავდა.

ქართველთა ჯარს ეკავა დიდგორის ქედის ჩრდილოეთით ახლომდებარე ნიჩბისის წყლის სათავეების ქვაბული, რომელიც, მაღლობების ჩათვლით, 6-7 კვადრატულ კილომეტრს მოიცავდა. ამ ქვაბულს დასავლეთით კოშკა-ყელის ქედი, აღმოსავლეთით კი ნიჩბისის სერის ზემო მონაკვეთი საზღვრავდა. ზურგის მხრიდან ჰქონდა ერთი კარი, ნიჩბისის წყლის ღრმა ხეობის სახით. ეს იყო ბუნებრივი სიმაგრე, რომელიც მტერს ქართველთა ზურგში ღრმა მანევრირების საშუალებას უსპობდა. ეს ტერიტორია დიდგორის ქედს ორი დამბისმაგვარი ყელითაა მიბმული. ერთი ქართველთა მარჯვენა ფრთის წინ იყო (კოშკა-ყელის ბოლოსა და საკურთხის მწვერვალს შორის), ხოლო მეორე მარცხენა განლაგების ფრთაზე (ნიჩბისის სერის დიდგორის ქედთან შეერთების ადგილას). ქართველთა ჯარების ცენტრის წინ გადიოდა ნიჩბისის წყლის სათავის პატარა ტყიანი ხეობა, რომელიც დაქანებას ქმნიდა და მოწინააღმდეგის ცხენოსან რაზმებს სწრაფი იერიშის განვითარების საშუალებას არ აძლევდა. ამ ადგილზე მრავლადაა სხვადასხვა ზომის სერი და ხევი, რომლებიც დიდი საბრძოლო ძალის ერთდროულად გამოყენების საშუალებას არ იძლევა. მანევრირება მნიშვნელოვნად შეზღუდულია და საკმაო დროს მოითხოვს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, დაპირისპირებული მხარეების ის ნაწილი, რომელიც გაბატონებულ სერებსა და სიმაღლეებს დაიკავებდა, უპირატესობასაც მოიპოვებდა, რადგანაც მიეცემოდა ბრძოლის ველზე კარგი თვალთვალისა და, საჭიროებისას, სხვადასხვა ღონისძიების გატარების შესაძლებლობა.

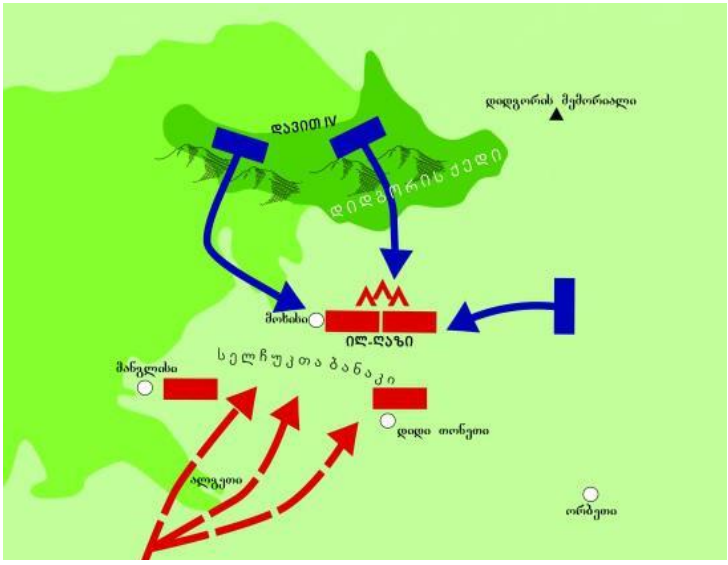

სურ. 93 დიდგორის ბრძოლის სქემა

ბრძოლის მსვლელობა. ბრძოლა 1121 წლის 12 აგვისტოს, ღვთისმშობლის მარხვის ხუთშაბათს მოხდა.[4] მისი დასაწყისის შესახებ მემატიანეთა ცნობებს შორის განსხვავებაა. გოტიეს მონათხრობით, შეტევის წინ დავითს სიტყვით მიუმართავს ჯარისათვის:

„ეჰა მეომარნო ქრისტესანო, თუ ღვთის სჯულის დასაცავად წესიერად ვიბრძოლებთ, არამც თუ ეშმაკის ურიცხვ მიმდევართა, არამედ თვით ეშმაკებსაც ადვილად დავამარცხებთ... ძლიერ ღმერთს აღთქმა მივცეთ, რომ მისი სიყვარულისათვის ამ ბრძოლაში უფრო მოვკვდებით, ვიდრე გავიქცევით. და რომ არ შეგვეძლოს გაქცევა, რომც მოვინდომოთ, ამ ხეობის შესავალი, რომლითაც შევსულვართ, ხეთა ხშირი ხორგებით შევკრათ და მტკიცე გულით მტრებს, როცა მოგვიახლოვდებიან ჩვენზე იერიშის მოსატანად, სასტიკად შევუტიოთ“.

როგორც მეისტორიეს ნაამბობიდან ჩანს, დავითს ლაშქრის ზურგი მტკიცედ გაუმაგრებია, რათა მტერს შემოვლითი მანევრით ზურგიდან არ დაერტყა. გოტიეს გადმოცემით, მეფემ ხეობა იმიტომ ჩახერგა, რომ ჯარს გაქცევაზე არ ეფიქრა, მისი ინტერპრეტაციაა. მემატიანეს ამით უნდოდა ეჩვენებინა, რომ აურაცხელ მტერს არც ერთი ქრისტიანი ზურგს არ უჩვენებდა. გოტიე ბრძოლის წინ ქართველთა ჯარის განლაგების სქემასაც გვაწვდის: „მეფემ თითოეული რაზმი დაარიგა, ხოლო ორასი ფრანგის მეომარი რომ ჰყავდა, მოწინავეში დააყენა, პირველ დაკვრათა მისაცემათ“. მართალია, სრულ სურათს ჯარის განლაგების შესახებ მემატიანე არ გვაძლევს, მაგრამ საინტერესოა 200 ჯვაროსანი რაინდის ადგილი ამ ომში. გოტიე მათ სიმამაცეს განსაკუთრებით გამოყოფს: „როდესაც ხეობის მეორე ნაწილში, ანუ ფრონტზე, ჯარისკაცთა ძლიერი ყიჟინით, ცხენთა და აბჯართა უკიდურესი ხმაურობით გამოჩნდნენ, დაინახეს რა ბრბო, ქრისტეს მსახურნი, ამაყი სულით გატაცებულნი, უაღრესად ყიჟინით თავს დაესხნენ მათ; ხოლო უფლის ძალით, პირველივე შეტაკებისთანავე (თურქები) ბრმავდებიან და ფრანგთა მიერ გაქცეულნი იფანტებიან“.[5]

სურ. 94 ჯვაროსნები შეტევაზე

მათე ურჰაელი და ალ-ფარიკი აღნიშნავენ, რომ პირველად ქართველებს შეუტევიათ. იბნ ალ-ასირის ცნობით, ომის წინ დავითმა 200 ყივჩაღი მეომარი მტრის მოწინავეებისაკენ გაგზავნა. თურქებს ეგონათ, ისინი შეწყალების სათხოვნელად მოდიოდნენ, მაგრამ ყივჩაღები მათ რაზმებს შეერივნენ და ისრების სროლა დაიწყეს. ამან მუსულმანები დააბნია. მოწინავე რაზმები აირივნენ. უკან მდგომებს ეგონათ, უკვე დავმარცხდითო და გაიქცნენ. სიმპტომატუ-

[4] უნდა აღინიშნოს, რომ დავითის ისტორიკოსის თხზულების გვიანდელ XV და XVIII საუკუნის გადანაწერებში მითითებულია 18 აგვისტო, XVII და XVIII საუკუნეების ზოგიერთ ხელნაწერში – 12 აგვისტო, XII საუკუნის სომხურ თარგმანში – 12 აგვისტო. მათე ურჰაელთან, გვიანდელ გამოცემებში, 13, ხოლო მეორეში 15 აგვისტო იკითხება. ივ. ჯავახიშვილი და ს. კაკაბაძე ბრძოლის თარიღად 15 აგვისტოს ვარაუდობენ. შ. მესხიას აზრით, რადგან ღვთისმშობლის მარხვა 18 აგვისტოსათვის უკვე უნდა დამთავრებულიყო, მაშინ დასახელებულ რიცხვთა შორის ეს დღე, ღვთისმშობლის ხუთშაბათი, 12 აგვისტოზე მოდიოდა. ამიტომ ეს თარიღი მიაჩნია მკვლევარს ბრძოლის დღედ.

[5].თარგმანი აღებული გვაქვს ზ. ავალიშვილის წიგნიდან, „ჯვაროსანთა დროიდან“. ს. კაკაბაძე ვარაუდობს, რომ გოტიეს ცნობა არასწორად აქვს გაგებული ზ. ავალიშვილს. მისი აზრით, თურქებმა შეუტიეს და თავს დაესხნენ წინ მდგომ ფრანგთა რაზმებს..

რია ამ 200 მეომრის მონაწილეობა ბრძოლის დასაწყისში, გოტიესა და იბნ ალ-ასირის ცნობების მიხედვით.

ძალთა განლაგებისა და ვითარების შეფასებამ აჩვენა, რომ ნაცადი ტაქტიკა, რომელიც მოულოდნელი დარტყმით პანიკის შექმნას ითვალისწინებდა, აღმაშენებელს ახლა არ გამოადგებოდა. ალოგიკური იქნებოდა რიცხობრივად ჭარბი მოწინააღმდეგისათვის ქართველებს შეეტიათ. პირიქით, ეს თურქებს უნდა მოემოქმედებინათ, ქართველებს კი ადგილმდებარეობის ფაქტორი გამოეყენებინათ და შემდეგ გადასულიყვნენ კონტრიერიშზე. დავითმა რთულ სიტუაციაში გადაწყვიტა, რომ მოულოდნელობის გამოყენებით, ხელოვნურად შეეტანა პანიკა მოწინააღმდეგის განლაგებაში და თვითონ შეეტია. მან 200 მეომარი შეარჩია და საიდუმლო ვითარებაში ჩაუტარა საგანგებო ინსტრუქტაჟი, კერძოდ: ისინი უნდა წასულიყვნენ მტრის ცენტრისაკენ, სარდლობის განლაგების ადგილას. მოქმედების პირველ ეტაპზე უნდა შეექმნათ შთაბეჭდილება, თითქოს მტერს ნებდებოდნენ: იარაღდახრილთ, წყნარი ნაბიჯით ევლოთ და, სარდლობის ბანაკთან ახლოს მისვლისას, უეცრად დაეწყოთ მეთაურთა განადგურება. ამ რაზმის ბრძოლის დაწყება დავითის ხელმძღვანელობით მარჯვენა ფლანგის (მთავარი ძალების) შეტევაზე გადასვლის ნიშანი იქნებოდა. შემდეგ მარცხენა ფრთა ამოქმედდებოდა დემეტრე უფლისწულის (დავითის ძე) ხელმძღვანელობით. მოწინააღმდეგის ძალები უნდა შეევიწროვებინათ, შეეზღუდათ მათი მანევრირება ხეობაში და გაენადგურებინათ. ჩანაფიქრი გეგმის მიხედვით შესრულდა.

200 მებრძოლის თავგანწირული ბრძოლის მომენტში დავითი ძირითადი ძალებით შეიჭრა მტრის განლაგებაში. მოწინააღმდეგე მორალურად გატყდა და უკან დახევა დაიწყო. თავზარდამცემი ყიჟინითა და იარაღის ჟღარუნით, დემეტრეს დაჯგუფებამ ელვისებურად დაარტყა ფლანგიდან. შეშინებული თურქები ღრმა ხეობისაკენ გაირეკეს. რვა დღეს გრძელდებოდა მტრის დევნა, პარალელური და ფრონტალური მარშრუტებით.

დავითის ისტორიკოსი გადმოგვცემს, რომ მეფემ იმდენად ბრძნულად „განაწყო სპა მისი... რამეთუ პირველსავე ომსა იოტა ბანაკი მათი და ივლტოდა... და ღონითა მოსრნა სახელოვანი იგი მებრძოლნი არაბეთისანი, და ანუ მეოტთა სიმარჯვით და განკრძალულად სდევნა და მოსრნა, რომლითა აღივსნეს ველნი, მთანი და ღელენი მძორებითა“.

სურ. 95 დიდმოწამე გიორგი
კაპადოკიელი (XI-XII ს.ს-ის ფრესკული
მხატვრობა, სვანეთი)

მემატიანის სიტყვებიდან ჩანს, რომ პირველი შეტაკებისთანავე ქართველებმა მოახერხეს მტრის უკუქცევა და მას სრულ განადგურებამდე სდიეს. ჭკვიანური ტაქტიკითა და მანევრებით დავითმა მოახერხა მოწინააღმდეგის ისე დამარცხება, რომ, ფაქტობრივად, ილ-ღაზმა ვერ შეძლო მობილიზება და რესურსის სრულად გამოყენება.

ბრძოლა რამდენიმე საათში დასრულდა, მაგრამ საჭირო იყო მტრის დარჩენილი, ბრძოლაში ჩაუბმელი ნაწილების განადგურება, რათა თურქთა სარდლობას ვერ მოეხერხებინა მათი საომრად დაწყობა. ამისათვის აუცილებელი იყო ინტენსიური დარტყმები მათ უკუქცეულ რაზმებზე,Eეს კი ტაქტიკურ გადაადგილებებს მოითხოვდა. ერთია ბრძოლის ველზე დაწყობილი ჯარის მართვა და მეორე - მტრის დევნა მის სრულ განადგურებამდე. როგორც ჩანს, დავითს საამისო რეზერვები ჰქონდა, ან, ბრძოლის მომენტში, მან სასწრაფოდ მოახერხა ჯარის გადაწყობა მდევარ რაზმებად. თურქ-სელჩუკთა გადარჩენილი ნაწილები მრავალი ათეული კილომეტრის მანძილზე დევნეს ქართველებმა. მათე ურჰაელის ცნობით, რვა დღის მანძილზე სდია მტერს ქართველთა და ყივჩაღთა ლაშქარმა და ამასობაში ქალაქ ანისის საზღვრებს მიაღწია. გოტიეს ცნობით, სამი დღის მანძილზე გაგრძელდა დევნა და მტერმა კიდევ უფრო მეტი ზარალი ნახა, ვიდრე ბრძოლის ველზე.

ანალიზი. აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს საკითხი, რატომ აღმოჩნდა კოალიციური ჯარი დიდგორ-მანგლისის ხეობებში. იყო ეს თურქ-სელჩუკთა მეთაურების გათვლა, რომ ბრძოლაში გამარჯვების შემთხვევაში ქართლის გულს - თრიალეთს დაიკავებდნენ და თბილისის გარშემო ქართველთა ალყას მოხსნიდნენ, თუ ტაქტიკური მანევრებით დავითმა შეცდომაში შეიყვანა მათი სარდლობა და ხეობის სიღრმეში შეიტყუა. ილ-ღაზი შეცდა: მოუხერხებელ, ხეობებით დასერილ მხარეში შეიყვანა უზარმაზარი ლაშქარი, რომელმაც ვერ მოახერხა გაშლა და თავისი რიცხობრივი უპირატესობის გამოყენება. ვითომ ისეთ გამოცდილ სარდალს, როგორიც ილ-ღაზი იყო, ეს არ უნდა სცოდნოდა? ფაქტია, რომ ასეთი მოქმედების საბაბი მას რიცხობრივმა უპირატესობამ მისცა. დავითის შერჩეულმა გადამწყვეტი ბრძოლის ადგილმა ხელი შეუშალა მოწინააღმდეგეს, გამოეყენებინა ტრადიციული სამხედრო ტაქტიკა - გაშლილ ველზე ძალთა მანევრირებით მტრის განადგურება. მთიან რეგიონში არაეფექტურია ეს ტაქტიკა, რაც აისახა კიდეც ბრძოლის შედეგზე.

წყაროები მიუთითებენ, რომ ძირითადი შეტაკება რამდენიმე საათს გაგრძელდა და თურქ-სელჩუკთა ჯარების უკუქცევით დამთავრდა, რასაც მოჰყვა გაქცეული მტრის დიდ მანძილზე დევნა. სწრაფად უკუქცევა მოწინააღმდეგისა, რომელმაც ვერ მოახერხა თავისი ძალების გადაჯგუფება და გენერალური ბრძოლის გამართვა, უნდა მიუთითებდეს იმაზე, რომ დავითმა მართლაც ტაქტიკური ხრიკი გამოიყენა (200 მებრძოლის მოწინააღმდეგის განლაგებაში შეჭრა) და ხეობებში მომწყვდეულ მტერს გონს მოსვლა არ აცალა. გასაკვირია: თუ მტრის სარდლობამ თავისი ძალები წესისამებრ საომრად დააწყო, თუნდაც ამ ვიწრო ხეობებში, რატომ ვერ მოახერხა მობილიზება და სათანადო წინააღმდეგობის გაწევა. არა და აშკარაა, რომ ბრძოლა მართლაც მცირე ხანს გაგრძელდა. ამაზე არა მარტო დავითის ისტორიკოსი, არამედ უცხოელი ავტორებიც მიუთითებენ. იბნ ალ-ასირი მოგვითხრობს, რომ თურქებმა თავიანთი ძალების სრულად ჩართვაც კი ვერც მოახერხეს ამ ომში და ზურგის ნაწილები უკუიქცნენ ბრძოლაში ჩაუბმელად. როგორც ჩანს, თურქ-სელჩუკები ქართველების წინასწარ დაგებულ ხაფანგში აღმოჩნდნენ და მათი რაზმების სწრაფმა მანევრმა მტერს საკუთარი ძალების უპირატესობის გამოყენების საშუალება არ მისცა.

დიდგორის ომი იმდროინდელ მსოფლიოში ერთ-ერთი უდიდესი იყო თავისი მასშტაბებით. მოწინააღმდეგის კოალიციური ლაშქრის განადგურება შემდეგმა ფაქტორებმა განაპირობა:

- დავით აღმაშენებლის გენიალურმა სახელმწიფო სტრატეგიამ;
- მეფე-სარდლის სულიერმა სიმტკიცემ, ბრძოლის უნარმა და ლაშქრის უნაკლოდ მართვამ;
- ქართველი მებრძოლების ინდივიდუალური საბრძოლო ხელოვნების უმაღლესმა დონემ, მათმა ფსიქოლოგიურმა მდგრადობამ და თავგანწირვამ;
- თურქ-სელჩუკებზე წინა ბრძოლებში მიღწეულმა წარმატებებმა.

გამოყენებული იყო სამხედრო ხელოვნების შემდეგი პრინციპები:

- ადგილმდებარეობის გონივრულად გამოყენება;
- ძირითადი და დამხმარე დარტყმების სწორად შერჩევა;
- ჯარით სწრაფად მანევრირება;
- მცირე ძალებით მრავალრიცხოვანი ძალების განადგურება;
- ძალთა არათანაბარი განაწილება;
- მოულოდნელობის ფაქტორის (200 მებრძოლის მიერ მოწინააღმდეგის ბანაკის დეზორგანიზება, სწრაფი იერიშები სხვადასხვა მიმართულებიდან) ეფექტურად გამოყენება.

შედეგები: ქართველებს ხელში ჩაუვარდათ მტრის დიდძალი ნადავლი და 30 000 ტყვე. მათე ურჰაელის გადმოცემით, თურქთა „ცხენებითა და იარაღით მთელი მინდვრების პირი დაიფარა“. დურბეიზ სადაყას ძის ძვირფასი თვლებით შემკული ოქროს ყელსაბამი, რომელიც ბრძოლის დროს მისთვის კისრიდან მოუგლეჯიათ (ეს კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ ხელ-ჩართული ბრძოლა ყოფილა და მაჰმადიანთა მხედართმთავრებს ძლივს დაუღწევიათ თავი ტყვეობისგან), დავითს გელათისათვის შეუწირავს და ეს ძვირფასი ნადავლი თურმე თამარის მეფობის დროსაც იქ ინახებოდა. ამ ამბავს თამარის ისტორიკოსი - „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორი გადმოგვცემს.

დიდგორის ომს დიდი გამოხმაურება მოჰყვა მაშინდელ აღმოსავლეთში. მაჰმადიანთა მთავარი იმედის - ილ-ღაზის მარცხმა სერიოზულად შეარყია მისი და სხვა მეზობელი მუსლიმანი მმართველების პოზიციები. ამ ომის შთაბეჭდილება დიდხანს რჩებოდა ხალხთა მეხსიერებაში. 1153 წელს საქართველოში ჩამოსულა არაბი ისტორიკოსი ალ-ფარიკი. იგი სტუმრობდა დემეტრე I-ს. ალ-ფარიკი, რომელიც მოგვითხრობს დიდგორის ბრძოლის შესახებ, აღნიშნავს, რომ მას უნახავს ბრძოლის ადგილი. მრავალი წლის შემდეგაც მემატიანეები წერდნენ ამ ომის შესახებ და აღნიშნავდნენ მისი შედეგების გავლენას იმ დროის პოლიტიკურ ვითარებაზე.

დიდგორთან მაჰმადიანთა სასტიკმა მარცხმა ფაქტობრივად გადაწყვიტა თბილისის ბედი. ქალაქს რეალური მოკავშირე აღარ ჰყავდა. მაჰმადიან მმართველებს აღარ შეეძლოთ დავითის ხელიდან დაეხსნათ თბილისი. იბნ ალ-ასირის ცნობით, სულთან მაჰმუდ მუჰამედის ძემ, რომელსაც ქართველებზე დიდი სამეფო ჰქონდა და მათზე მეტი ჯარები ჰყავდა, ვერ შეძლო ხელი შეეშალა მათთვის ამ ქალაქის დაპყრობაში. თბილისის აღება დროის ამბავი იყო. როგორც დავითის ისტორიკოსი მოგვითხრობს, დიდგორის ომიდან ,,მეორესა წელსა აიღო მეფემან ქალაქი ტფილისი, პირველსავე ომსა, ოთხას წელს ქონებული სპარსთა“. დიდგორის ომმა დიდად იმოქმედა არა მარტო საქართველოს სახელმწიფოს აღმშენებლობის გეგმაზე, არამედ ამიერკავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის პოლიტიკურ პროცესებზე. მაჰმადიან ისტორიკოსთა შეფასებით, ილ-ღაზის ჯარის სასტიკმა მარცხმა ისლამის ქვეყნებში გაამრავლა ქრისტიანთა თარეში. ერთი საუკუნის შემდეგაც ამ მარცხს მტკივნეულად იხსენებდნენ არაბი თუ სპარსელი მემატიანეები. დიდგორის ომის შემდეგ ისლამის ქვეყნებს საფრთხე ემუქრებოდათ არა მარტო დასავლეთიდან მოსული ჯვაროსნებისაგან, არამედ ჩრდილოეთიდან - ქართველებისგანაც.

საქართველოს გაერთიანების დასრულება

თბილისის შემოერთება. დიდგორთან თურქ-სელჩუკების დამარცხების შემდეგ თბილისისა და მისი მიმდებარე მხარეების ბედი ფაქტობრივად გადაწყვეტილი იყო. დავით აღმაშენებელი დიდგორის ომის შემდეგ, 1121 წელს, მიადგა ქალაქს. გარდა იმისა, რომ თბილისი საქართველოს ძველი დედაქალაქი იყო და მის შემოერთებას, პირველ რიგში, ქვეყნის გაერთიანებისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა, დავითის ეს შეტევა კიდევ იმ ფაქტით იყო განპირობებული, რომ თბილისის მმართველმა წრეებმა გარკვეული მონაწილეობა მიიღეს დიდგორთან მოსული მაჰმადიანთა კოალიციური ძალების თავმოყრაში. გარკვეულწილად, ეს იყო მათი დასჯა. წყაროები გადმოგვცემენ, რომ მეფის ბრძანებით მოქალაქეები სასტიკად დაარბიეს. დავითის ისტორიკოსი გვიამბობს: „ხოლო მეორესა წელსა აიღო მეფემან ქალაქი ტფილისი, პირველსავე ომსა, ოთხას წელს ქონებული სპარსთა, და დაუმკვიდრა შვილთა თვისთა საჭურჭლედ და სახლად თვისთა საუკუნოდ“.

ამ გადმოცემიდან ჩანს, რომ დავითს პირველივე იერიშით აუღია თბილისი, მაგრამ უფრო დაწვრილებით მოგვითხრობენ სხვა მემატიანეები. ისინი აღნიშნავენ, რომ თბილისელებს დიდი წინააღმდეგობა გაუწევიათ დავითის ჯარისათვის. როგორც წყაროებიდან ჩანს, ქალაქი კარგად გამაგრებული ყოფილა. მისი ბუნებრივი სიმაგრე მტკვრის მიერ ორად გაყოფილი უბანი იყო. ქვედა მხარე - მეიდანი და აბანოთუბანი ისანს უკავშირდებოდა ხიდით. ორივე მხარე გალავნით იყო შემოზღუდული და ერთი ნაწილის დაკავება ქალაქის სრულად დაპყრობას არ ნიშნავდა. თბილისის ძირითადი ციხესიმაგრე იყო კალას უბანი (ნარიყალა), მთლიანად ქვის გალავნით გარშემორტყმული. დავითს პირდაპირი იერიში მიუტანია, რაც თავდამსხმელთა რიგებში მსხვერპლს გამოიწვევდა. ეს ფაქტი კიდევ უფრო გაამძაფრებდა ქართველთა სურვილს, შური ეძიათ ქალაქზე. ალ-ფარიკი გადმოგვცემს, რომ დიდგორის ომის შემდეგ დავითი „მახვილით დაეუფლა და შევიდა ქალაქში. მან გაძარცვა და ცეცხლს მისცა მისი დიდი ნაწილი, შემდეგ კი შეიწყალა მცხოვრებნი და კარგად ეპყრობოდა“. მათე ურჰაელი აღნიშნავს, რომ დავითმა თბილისის მცხოვრებთაგან 500 კაცი წვეტიან სარზე წამოაცვა და წამებით დახოცა. იბნ ალ-ასირის გადმოცემით, ქართველებმა შეავიწროვეს ქალაქის დამცველები, მოსახლეობამ მოსალაპარაკებლად ყადი და ხატიბი გაუგზავნა მეფეს და შენდობა სთხოვა, მაგრამ ქართველებმა მოქალაქეების მოციქულები შეურაცხყვეს, ძალით შევიდნენ ქალაქში, დაანგრიეს და გაძარცვეს. მიუხედავად მოწინააღმდეგის ყოველგვარი ღონისძიებისა, დავითმა თბილისი აიღო. მაჰმადიანთა ხელიდან მისი გათავისუფლება იმ პერიოდის დიდი მოვლენა იყო. საქართველოს გაერთიანებისთვის საუკუნოვანი ბრძოლა სრულდებოდა. 1122 წლიდან თბილისი ერთიანი ქართული მონარქიის ცენტრად იქცა. მოგვიანებითაც კი, როცა საქართველო სამეფო-სამთავროებად დაიშალა, მას არ დაუკარგავს პოლიტიკური, კულტურული და ეკონომიკური მნიშვნელობა ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის.

შირვანისა და ანისის შემოერთება. თბილისის შემოერთებამ სელჩუკებთან ბრძოლის ასპარეზი ქვეყნის გარეთ გადაიტანა. 1123 წელს დიდი სულთანი მუჰამედ ტაფარის ძე მრავალრიცხოვანი ჯარით შეიჭრა შირვანში, დაიკავა ქალაქი შამახია, დაატყვევა შირვან-შაჰი, საქართველოს მეფეს მოციქული აახლა წერილით. დავითის ისტორიკოსი მოგვითხრობს, რას სწერდა სულთანი აღმაშენებელს: „შენ ტყეთა მეფე ხარ და ვერა ოდეს გამოხვალ ველთა... და თუ გინდა სამალავთათ გამოვედ და მნახე“. ეს ომში გამოწვევა იყო. სულთნის მკვახე ტონს ჯარის მრავალრიცხოვნება განაპირობებდა. იგი ფიქრობდა, რომ დავითი ვერ გაბედავდა სელჩუკებთან გაშლილ ტერიტორიაზე დაპირისპირებას. ამგვარი საქციელით ის ცდილობდა დავითის თავმოყვარეობის შელახვას. მართლაც, ასეთ მოწინააღმდეგესთან ქვეყნის საზღვრებს გარეთ დაპი-

რისპირება ჯერ არ ჰქონია აღმაშენებელს. შირვანის ქვეყანა ამ დროს ქართველთა მეფის ვასალი იყო და, როგორც ჩანს, მისი დაკარგვა მძიმე დარტყმა იქნებოდა დავითის გეგმებისათვის. ამ ქვეყნის პატრონობა საქართველოს აღმოსავლეთ საზღვრების უსაფრთხოებას უზრუნველ-ყოფდა, იქ სელჩუკთა სულთნის გაბატონება კი სერიოზულ საშიშროებას უქმნიდა ქვეყანას. შემდეგი საფრთხე თვით ჰერეთ-კახეთსა და თბილისს შეექმნებოდა.

დავით აღმაშენებელმა სასწრაფოდ შეაგროვა დიდი ლაშქარი და შირვანისაკენ გაემარ-თა. მან გაანადგურა სულთნის დასახმარებლად წამოსული რანის ამირა აღ-სონღურის 4 000-იანი რაზმი და შამახიას მიადგა. სულთანმა ვერ გაითვალისწინა, რომ ქართველები შეძლებდნენ ასე სწრაფად დიდი ძალების მოგროვებას. ქართველთა და ყივჩაღთა მრავალრიცხოვნებამ სელ-ჩუკებს თავზარი დასცა. იბნ ალ-ასირის გადმოცემით, როდესაც დავითის გაერთიანებული ჯა-რი შამახიას მიუახლოვდა, სულთანი ქალაქის სიმაგრეში ჩაიკეტა. იგი ქალაქიდან გაქცევასაც აპირებდა, მაგრამ, იქაურ მცხოვრებთა თხოვნით, დარჩა. როგორც იბნ ალ-ასირი გვამცნობს, სწორედ ამ დროს ალაჰმა იხსნა მაჰმადიანები უბედურებისაგან: იმ ღამეს ქართველებსა და ყივ-ჩაღებს შორის უთანხმოება მოხდა. იძულებულმა დავითმა ქალაქს ალყა მოხსნა და უკან გაბ-რუნდა. ამ ფაქტს არაბი მემატიანე მაჰმუდის გამარჯვებად თვლის.

განსხვავებული ვერსია აქვს დავითის ისტორიკოსს. როგორც კი სულთნის გამოწვევა მიიღო, დავითი 50 000-იანი ლაშქრით მიადგა შამახიას.

ქართველთა არმიის სიმრავლემ და სიძლიერემ თავზარი დასცა სულთანს, რომელიც შა-მახიის ციხეში ჩაიკეტა. მან მეფეს მოციქული გაუგზავნა და ზავი და მშვიდობიანად უკან გაბ-რუნება სთხოვა. იმავე დღეს შამახიასთან ახლოს ქართველებმა სულთნის დასახმარებლად წა-მოსული რანის ათაბაგ აღსუნყულის 4 000-იანი ლაშქარი გაანადგურეს. ამ ამბავმა სულთანს ყოველგვარი იმედი გადაუწურა და ღამით ქალაქის ციხიდან გაიპარა.

არაბ და ქართველ მემატიანეებს ეს ამბავი სხვადასხვაგვარად აქვთ გადმოცემული, მაგ-რამ ერთი ნათელია: სულთანმა შირვანი ვერ შეინარჩუნა, ვერც დავითმა შეძლო თავისი უპირა-ტესობის გამოყენება, რომ ბრძოლით განედევნა მტერი. ისტორიკოსი გადმოგვცემს: როდესაც სულთანმა ზავი ითხოვა, მეფემ ღმერთს მადლობა შესწირა. როგორც ჩანს, ქართველთა ლაშქარ-ში მართლაც იყო უთანხმოება და ამიტომაც გამობრუნდა დავითი უკან.

შირვანის პრობლემა მალე მოაგვარა მეფემ. ამ ამბებიდან ერთ თვეში, ივნისში, დავითმა კვლავ გაილაშქრა შირვანზე და აიღო გულისტანი.

1124 წელს მეფემ დაიკავა დმანისი და ქართული მიწები სრულად გაწმინდა თურქ-სელ-ჩუკებისაგან. შემდეგ დავითი თავს დაესხა შაბურანს, მიაღწია დარუბანდამდე, დაიმორჩილა ლეკები, აიღო შირვანის ციხეები.იმავე წლის მაის-ივნისში ქართველებმა აიღეს სომხეთის ცი-ხეები და ტაშირ-ძორაკეტის მხარე მთლიანად გამოსტაცეს თურქებს. შემდეგ მათ ილაშქრეს ჯა-ვახეთის, კოლას, კარნიფორისა და ბასიანის მხარეში, მივიდნენ სპერამდე, აიღეს ოლთისი და თურქმანი მომთაბარეები სრულად განდევნეს. ეს მხარეები ყოფილი ტაოს სამეფოს სამხრეთი ტერიტორიები იყო.

1124 წლის აგვისტოს დავითთან მოვიდნენ ანისის თავკაცთა მოციქულები. მათ მეფეს სთხოვეს, ეხსნა ქალაქი მაჰმადიანთა ხელიდან. ამ დროს ანისს განაგებდა აბულ-ასვარი, ქურთი შედადიანების საგვარეულოს წარმომადგენელი. მან გადაწყვიტა, ქალაქი 60 000 დინარის საფა-სურად მიეყიდა ყარსის ამირასათვის.

ამ ამბავმა აღაშფოთა ანისის თავკაცები. მათ დახმარება დავით აღმაშენებელს სთხოვეს. საქართველოს სამეფო კარს საშუალება მიეცა, ჩარეულიყო ჩრდილოეთ სომხეთის საქმეებში. სამ დღეში დავითმა შეძლო ჯარების მობილიზაცია. ისტორიკოსის ცნობით, მან 60 000 მხედარი გაამზადა სალაშქროდ. მათე ურჰაელის გადმოცემით, „ქართველთა მეფე დავითმა გაჟლიტა

სპარსელთა ჯარები, თითქმის 20 ათასი კაცი მოსპო, აიღო სომეხთა სატახტო ქალაქი ანი, მანუჩეს შვილები გააძევა იქიდან, გააგზავნა თბილისს, გაათავისუფლა მონობისაგან სატახტო ქალაქი ანი, რომელიც 60 წელი მონობაში იყო. საკვირველი და დიდებული ეკლესია ანისა, წმინდა კათოლიკე, რომელიც მიზგითად ექციათ, აკურთხა დიდის ზეიმით“. როგორც ჩანს, ქართველებს შეტაკება მოსვლიათ ქალაქთან და, ბრძოლაში გამარჯვების შემდეგ, ფაქტობრივად უბრძოლველად დაუკავებიათ ანისი. მსგავს ცნობას გვაწვდის დავითის ისტორიკოსიც.

სურ. 96 დავით აღმაშენებლის საფლავი გელათის მონასტერში

მეფემ შედადიანებს ქალაქი ჩამოართვა, აბულასვარი და მისი შვილები საქართველოში წამოიყვანა, ანისი კი სამართავად მესხ აზნაურებს დაუტოვა, რომლებიც მონაპირე გამგებლების ფუნქციას ასრულებდნენ თავიანთი მოლაშქრეებით. მსგავსი ფუნქცია მეფემ დააკისრა აღმოსავლეთის რეგიონის მცხოვრებთ. იმავე 1124 წელს, ანისის აღების შემდეგ, დავითმა დაიპყრო შირვანი, აიღო მთავარი ქალაქი შამახია და მისი მმართველობა მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელს სვიმონ ბედიელ-ალავერდელს ჩააბარა, ხოლო შირვანის მიწების კონტროლი და უსაფრთხოება კახეთ-ჰერეთის აზნაურებსა და მათ მოლაშქრეებს დაავალა. მეფემ უკიდურესი აღმოსავლეთის სასაზღვრო ზოლის დაცვა აქაც ქვეყნის აღმოსავლეთ რეგიონების მონაპირეებს მიანდო.

ანისისა და შირვანის შემოერთებით საქართველოს საზღვრები გაფართოვდა. ამჯერად, სამეფოს საზღვარი ორ ზღვას სწვდებოდა და ამიტომაც მემატიანე აღმაშენებელს „ზღვიდან ზღვამდე მპყრობელს“ უწოდებს.

დავითის ბრძოლამ ქვეყნის გაერთიანებისათვის დიდი სამხედრო-გმირული ეპოპეა შექმნა. ამიტომაც ამბობს ისტორიკოსი: „სულტანი დასუა მოხარკედ, მეფე ბერძენთა ვითარცა სახლეული მისი, დასცნა წარმართნი, მოსრნა ბარბაროზნი... მეოტად წარიქცივნა არაბნი, იავარად ისმაიტელნი, მტუერად დასხნა სპარსნი, ხოლო გლეხად მთავარნი მათნი“. ფაქტია, რომ დავით აღმაშენებელმა დიდი ავტორიტეტი მოიპოვა არა მხოლოდ კავკასიასა და ახლო აღმოსავლეთში, არამედ ევროპაშიც.

ამის შესახებ წერენ არა მარტო ქართველი თუ სომეხი ისტორიკოსები, თვით მაჰმადიანი ავტორებიც ამას აღიარებენ. მათ ნაწერებში პატივისცემა და აღტაცებაც კი გამოსჭვივის დავითის მიმართ, მიუხედავად იმისა, რომ ქართველთა მეფეს მტრად აღიქვამდნენ მათი სულიერი და ხორციელი ძმები. დავით აღმაშენებელს ღირსეული ადგილი უკავია გამოჩენილ მხედართმთავრებსა და სახელმწიფო მმართველებს შორის.

საქართველოს გაერთიანების შემდეგ ქართულმა ჯარმა ცვლილებები განიცადა. ახალმა პოლიტიკურმა რეალობამ სამხედრო ორგანიზაციის დახვეწა განაპირობა. თუ ადრე ქართული სამეფო-სამთავროების ლაშქარი მცირერიცხოვანი იყო, ერთიან საქართველოს 80-90 ათასი მეომრის გამოყვანა შეეძლო, რაც საკმაოდ დიდი ციფრი იყო იმდროინდელი სტანდარტებით. ქართული არმია რამდენიმე ნაწილად იყოფოდა: წინამავალი, ცენტრი, მარჯვენა და მარცხენა ფრთა. ცალკე იყო არმიის რეზერვი. საქართველოს სამეფოში ომის წარმართვის სისტემაც იყო

შექმნილი: ლაშქრის წვევა, დათვალიერება, შეიარაღების შემოწმება, ომში გაგზავნა და სხვა. ომი აუცილებლად მიმდინარეობდა წინასწარ განსაზღვრული გეგმის მიხედვით, რომელსაც სამეფო კარი ამტკიცებდა. ჯარს მეფე ედგა სათავეში, მაგრამ უშუალოდ სამხედრო ორგანიზაციას ამირსპასალარი ხელმძღვანელობდა.

სურ. 97 დავით აღმაშენებლის სახელობის ორდენი

„ხელმწიფის კარის გარიგების“ მიხედვით, „ლაშქრობა და ლაშქრობის ვეზირობა ამირსპასალარის ხელთ არის“. მას ემორჩილებოდა მთელი ლაშქარი. მის ფუნქციებში შედიოდა ჯარის მომარაგება, შეიარაღებაზე ზრუნვა, წვრთნები, უცხო მეომართა დაქირავება და სხვა. ამირსპასალარს ექვემდებარებოდნენ სპასალარები. მის საგანმგებლოში ასევე შედიოდნენ: ამირახორი, მეაბჯრეთუხუცესი, მეაბჯრეები, აბჯრის მტვირთველი, მეჯინიბეთუხუცესი, მეჯინიბეები, მერემეთუხუცესი, მერემეები, ზარდახნის უხუცესი, ზარდახნის მოლარე, ზარდახნის მეჯინიბე და სხვა.

საჯინიბო შუა საუკუნეებში სამეფო სახლის ერთ-ერთი უმთავრესი უწყება იყო. მეჯინიბეების მოვალეობაში ჯიშიანი და გახედნილი ცხენების მოვლა შედიოდა, მერემეები კი გაუხედნავ ცხენებს პატრონობდნენ.

ზარდახანა იყო სამხედრო შეიარაღებისათვის განკუთვნილი საწყობი - „აბჯრის სახლი“. მასში დაცული იყო იარაღი, ცხენის აღკაზმულობა, დიდი დროშა და სხვა. ზარდახანას ემსახურებოდნენ მეაბჯრეები, რომლებიც მეაბჯრეთუხუცესს ექვემდებარებოდნენ.

გაერთიანებული საქართველოს ჯარის ძირითად ნაწილს „მსახურეულთა“ ფენა შეადგენდა, ძირითადად, დაბალი სოციალური წრიდან აღზევებული პირები. მათი მოვალეობა იყო ბატონის სამსახური, რომლის ერთ-ერთი ფორმა ლაშქრობა და ნადირობა გახლდათ.

გაერთიანებული საქართველოს პერიოდში და XVII საუკუნემდეც კი ჯარი ძირითადად აზნაურებისა და მსახურეულებისაგან შედგებოდა. გვიან შუა საუკუნეებში, სალაშქრო დავთრების მიხედვით, ჯარში მებეგრე გლეხებსაც იწვევდნენ, რაც განპირობებული იყო ქვეყანაში შექმნილი სოციალ-პოლიტიკური ვითარებით. „მონაცვლე ლაშქრის“- „მორიგის“ შემოღებამ საბოლოოდ დააკნინა გლეხის მოლაშქრეობა. ამდენად, ტერმინი „ქუდზე კაცი“ გვიან შუა საუკუნეებს ეკუთვნის. XI-XIII საუკუნეებში არმია გლეხებისგან არ კომპლექტდებოდა. ჯარის ძირითადი კონტინგენტი იყო „მსახურეულთა“ ფენა.

სურ. 98 დავით აღმაშენებლის სახელობის საქართველოს ეროვნული თავდაცვის აკადემია

თავი IV

მეფე თამარი. შამქორისა და ბასიანის ბრძოლები

1. **თემის მოკლე შინაარსი:**

მოცემული თემაში განხილულია ქართველთა მიერ წარმოებული ომებისა და სამხედრო ხელოვნების შემდგომი განვითარების გზა XII საუკუნეში.

X საუკუნის მეორე ნახევრიდან მომწიფდა საქართველოს გაერთიანების პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური წინაპირობები. ქვეყანა ფეოდალური განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე ავიდა. ამავე პერიოდში ძირითადად სრულდება ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბებაც. ყოველივე ამან საშუალება მისცა მეფე ბაგრატ III ბაგრატიონს, რომელიც მამის მხრიდან ტაო-კლარჯეთის მმართველი საგვარეულოს, ხოლო დედის მხრიდან აფხაზეთის სამეფო დინასტიის წარმომადგენელი იყო, გაეერთიანებინა საქართველოს დიდი ნაწილი. ერთიანი საქართველოს დედაქალაქი ქუთაისი გახდა.

X საუკუნის ქართული სახელმწიფოების შეიარაღებული ორგანიზაციის საფუძველს აზნაურთა ფეოდალური მხედრობა წარმოადგენდა. მსხვილი ფეოდალები თავისი ვასალების რაზმებით, სამეფო მამულებში და საეკლესიო მიწებზე მოკრებილ ლაშქართან ერთად სახელმწიფოს შეიარაღებული ძალების ბირთვს წარმოადგენდნენ.

რაც შეეხება ტაქტიკას, ამ პერიოდში დომინირებდა საცხენოსნო ბრძოლა, თუმცა მეომრებს ქვეითადაც შეეძლოთ ბრძოლის წარმოება. დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა მოულოდნელობის ფაქტორს.

სამხედრო ხელოვნების განვითარების თვალსაზრისით დიდი იყო ფორტიფიკაციული ნაგებობების მნიშვნელობა. ციხე-ქალაქები და სიმაგრეები საყრდენი პუნქტების როლს ასრუ-

ლებდნენ. სათანადოდ იყო განვითარებული ციხე-სიმაგრეებთან ბრძოლის ტაქტიკაც: თავდასხმა, იერიში, ალყა.

XII საუკუნე და XIII საუკუნის დასაწყისი ქართული სახელმწიფოს ისტორიაში ,,ოქროს ხანის" სახელითაა ცნობილი. ამ პერიოდში საქართველოს სამხედრო ძალის საფუძველს ფეოდალური ლაშქარი შედგენდა. წყაროები ასახელებენ დიდებულებს, აზნაურებს, აზნაურთა ვასალებს. რჩეული და დიდგვაროვანი მეომრები იწოდებიან რაინდებად (ბუმბერაზი, ჭაბუკი, მოყმე), რომლებიც პროფსიონალი მეომრები იყვნენ. ისინი ბავშვობიდანვე ეუფლებოდნენ იარაღის ხმარებას და ცხენოსნობას.

მეფეს ჰყავდა მუდმივი ჯარიც (გვარდია), მაგრამ მისი რიცხვი დავით აღმაშენებლის ,,მონა სპასთან" შედარებით შემცირებული ჩანს. ლაშქარი ტერიტორიულ-ტომობრივი პრინციპით კომპლექტდებოდა და ემთხვეოდა ეთნოგრაფიულ სურათს. ოლქებისა და პროვინციების სამხედრო ძალები ერისთავების მეთაურობით ერთიანდებიან უფრო მსხვილ ორგანიზაციულ ერთეულებად - სადროშოებად:

- წინამსრბოლნი იყვნენ თორელნი, ციხისჯვარელნი და ახალციხელნი, და მიმყოლი მათნი სრულიად მესხნი და კლარჯნი, და სომხითელნი, რომელიც ეპყრათ;
- მემარჯვენე სრულიად ლიხთ იქითანი აფხაზ-ჯიქითურთ;
- მემარცხენე სრულიად კახ-ჰერნი;
- მეფისა ალმის მპყრობელნი - ქართლელნი და რომელნი როქით სპანი ეპყრეს მეფისა.

ჯარის რაოდენობა (დამხმარეთა გარეშე) 60-90 ათასს შეადგენდა. ეს იყო ძირითადში კარგად შეიარაღებული და ეკიპირებული ცხენოსანი ჯარი. ,,ოქროს ხანის" პერიოდიდან განვიხილავთ შამქორისა და ბასიანის ბრძოლებს.

2. სწავლების საბოლოო მიზანი

მოქმედება:

შესწავლილ და გაანალიზებულ იქნას მოცემული პერიოდის ჩვენს მიერ განხილული ბრძოლები და სამხედრო ხელოვნება.

პირობა:

- აქტიური, სააუდიტორიო დისკუსია;
- წაიკითხეთ მითითებული ლიტერატურა, შეისწავლეთ და გაიაზრეთ მოცემული პერიოდის ქართული სამხედრო ხელოვნების ძირითადი მომენტები.

სტანდარტი:

1. არსებული სამხედრო-პოლიტიკური ვითარების ანალიზი.
2. სიახლე სამხედრო ხელოვნებაში.

სწავლების დონე:

შემეცნებითი: ცოდნა, ანალიზი.

3. იუნკერის დავალებები:

წაიკითხეთ:

1. საქართველოს სამხედრო ისტორია ტ1. 2014.
3. კ. კაციტაძე. სტრატეგიის საფუძვლები. თბილისი 2007. გვ. 340-363.
4. ი. შაიშმელაშვილი. შამქორი, ბასიანი. თბილისი. 1981.

მზად იყავით სააუდიტორიო დისკუსიისა და შემდეგი საკითხების განსახილველად:
1. თამარის ეპოქის ქართული შეიარაღებული ძალების სამხედრო ორგანიზაცია.
2. მუშაობს თუ არა XII საუკუნეში ქართველთა მიერ წარმოებული ბრძოლების ტაქტიკა დღეს? მოიყვანეთ მაგალითები ახალი და უახლესი ისტორიიდან.
3. რამდენად მიზანშეწონილი იყო შამქორის ბრძოლაში დავით სოსლანის მიერ ფლანგური მანევრის განხორციელება.
4. რამდენად ეფექტურად ხორციელდებოდა ქართული სარდლობის მიერ შამქორისა და ბასიანის ბრძოლებში მართვა და კონტროლი.
5. გაავლეთ პარალელები აღნიშნული ბრძოლებსა და ჯვაროსნულ ომებთან მიმართებაში.

მეფე თამარი, შამქორის და ბასიანის ბრძოლები

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი ჯაბა სამუშია[6]

შამქორის ბრძოლა

პოლიტიკური ვითარება. მეფე გიორგი III-ის გარდაცვალების (1184 წელი) შემდეგ სახელმწიფოს მართვა მისმა ქალიშვილმა თამარმა განაგრძო. იგი მეფედ პირველად 1178 წელს (სამეფოში შექმნილი ვითარების გამო, მამის სიცოცხლეშივე) ეკურთხა. მეფედ თამარი მეორედაც აკურთხეს სახელმწიფო დარბაზის გადაწყვეტილებით, მამის გარდაცვალების შემდეგ. სამეფო კარზე არსებული დიდგვაროვანთა დაპირისპირებიდან გამომდინარე, თამარს სახელმწიფო მმართველობის აპარატის გაფართოება და მოხელეთა მოვალეობების გადახალისება მოუხდა. გატარებულმა ღონისძიებებმა მეფეს საფუძველი მისცა გაეგრძელებინა წინამორბედთა სახელმწიფო პოლიტიკა, რომელიც მიზნად ისახავდა საქართველოს დომინირების შენარჩუნებასა და გაძლიერებას კავკასიის რეგიონში.

სურ. 99 დემეტრე I, საქართველოს მეფე 1125-1156 წლებში. ნიჭიერი მხედართმთავარი და სახელმწიფო მოღვაწე. შერაცხულია წმინდანად

XII საუკუნის I ნახევრიდან სამხრეთ აზერბაიჯანისა და არანის ტერიტორიაზე მძლავრი პოლიტიკური ერთეული ჩამოყალიბდა, ელდიგუზიანელთა დინასტიის მოთავეობით.

შამქორის ბრძოლამდე ელდიგუზიანელ ათაბაგებსა და საქართველოს შორის მრავალწლიანი დაპირისპირება არსებობდა. საქართველოს სამეფოს აღმოსავლეთითა და სამხრეთ-აღმოსავლეთით ზრდას ხელს სწორედ აზერბაიჯანის მმართველები უშლიდნენ, რადგან ეს ტერიტორიები მათი ვასალური მიწები იყო. 1194-1195 წლებში საქართველოს ხელსაყრელი პოლი-

[6] საქარველოს სამხედრო ისტორია, ტ. I, თბ., 2013 წ.

ტიკური ვითარება შეექმნა სამხრეთ კავკასიაში. აზერბაიჯანის ათაბაგის - აბუ-ბექრის მოწინააღმდეგე ამირ-მირმანმა (აბუ-ბექრის ძმა, რომელიც 1192 წელს თავრიზთან დამარცხდა ხელისუფლებისათვის ბრძოლაში) აშკარად პროქართული ორიენტაცია დაიკავა. იგი თავდაპირველად შირვანშაჰ აღსართან I-ს ეწვია.

სურ. 100 გიორგი III, საქართველოს მეფე 1156-1184 წლებში.
ნიჭიერი მხედართმთავარი და სახელმწიფო მოღვაწე

ამ უკანასკნელმა დევნილი უფლისწული დიდი პატივით მიიღო და თავის ქალიშვილზე დააქორწინა. შირვანში ათაბაგ აბუ-ბექრის მოწინააღმდეგე ბანაკი ჩამოყალიბდა. აღსართან I-სა და ამირ-მირმანის კოალიციამ დამოუკიდებლად სცადა არანში პოზიციების გამაგრება. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ მიხედვით, სიძე-სიმამრი ქალაქ ბელაყნის მიდამოებში დაბანაკებულა. აბუ-ბექრის ლაშქარმა „ბელაყნის კარსა ზედა“ სასტიკად დაამარცხა მოკავშირე შირვან-შაჰი და ამირ-მირმანი. ამ დამარცხებას დაერთო ისიც, რომ შირვანში საშინელი მიწისძვრა მოხდა, რომელსაც თვით აღსართან I-ის ოჯახი შეეწირა, მათ შორის - მემკვიდრე მანუჩიჰრი და ამირ-მირმანის მეუღლე. ამ კატასტროფამ რამდენიმე ხნით გადადო აბუ-ბექრის წინააღმდეგ საერთო-კავკასიური კოალიციის შექმნა. გარკვეული პერიოდი აღსართან I ქვეყნის შიგნით არსებული პრობლემების მოგვარებით უნდა ყოფილიყო დაკავებული. ქალაქ შემახას დანგრევის შემდეგ შირვანის ახალი პოლიტიკური ცენტრი ბაქოში გადაუტანიათ. ბუნებრივია, ამ ღონისძიებას დრო სჭირდებოდა და აბუ-ბექრთან საბრძოლველად არავის ეცალა.

სურ. 101 ახლო აღმოსავლეთი XII ს-ის ბოლოს

სამხედრო კოალიციის შექმნა. 1195 წლისათვის აღსართან I-მა და ამირ-მირმანმა გადაწყვიტეს, აბუ-ბექრის წინააღმდეგ საერთო-კავკასიური კოალიციის შექმნის იდეა რეალობად ექციათ. მათ საქართველოს სამეფო კარზე მოციქული გამოგზავნეს, რომელსაც თამარისთვის უნდა მოეხსენებინა აღსართან I-ისა და ამირ-მირმანის გეგმა. იმ შემთხვევაში, თუ ქართული მხარე ამ წინადადებას მიიღებდა, დაგეგმილი იყო თავად შირვანშაჰისა და ელდიგუზელი უფლისწულის თამარის კარზე ჩამოსვლა და ერთობლივი ძალით აბუ-ბექრის წინააღმდეგ გალაშქრება. აღსართანი და ამირ-მირმანი საქართველოს სამეფო კარს სთავაზობდნენ:

1. არანისა და აზერბაიჯანის დაკავებას („ლაშქართა თქვენთასა აღებად ყოვლისა სპარსეთისა“).
2. აბუ-ბექრის მაგიერ ამ ტერიტორიაზე პროქართული ორიენტაციის ამირ-მირმანის გაათაბაგებას.
3. ელდიგუზიანელთა დინასტიასა და ბაგრატიონებს შორის მჭიდრო კავშირ-ურთიერთობის შენარჩუნების მიზნით, თამარის ასულ რუსუდანის (ამ დროს იგი ორი წლის იქნებოდა) ამირ-მირმანზე დაწინდვას („მაშინ დასვით ასული თქვენი... პატრონად ყოველთა სპარსეთისა“).

საქართველოს სამეფო კარმა მესამე წინადადება უარყო, მაგრამ სამხედრო დახმარებაზე აღსართან I-სა და ამირ-მირმანს თანხმობა მისცა („მაშინ არა-მაღირსმან სიძობისამან უბრძანეს იმედი შველისა და ხელის აპყრობისა“). ქართული მხარიდან პასუხის მიღებისთანავე აღსართანი და ამირ-მირმანი თბილისისაკენ გამოემგზავრნენ. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორი დაწვრილებით მოგვითხრობს უცხო სტუმრების თამარის კარზე მიღების ამბავს. ქართველებმა მართლაც პომპეზური შეხვედრა გაუმართეს მათ.

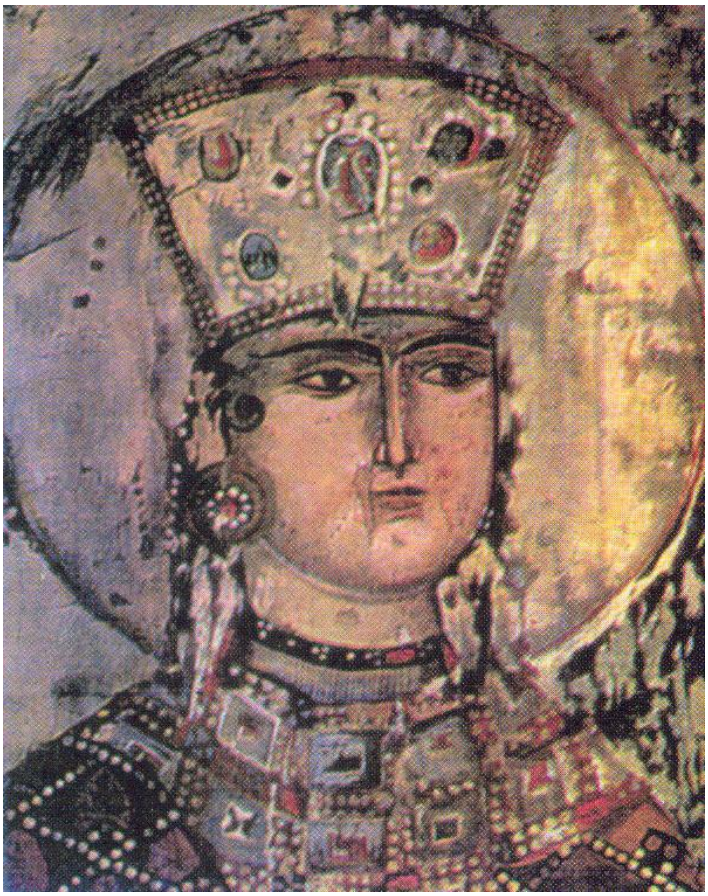

სურ. 102 მეფე თმარი, საქართველოს მონარქი 1184-1213 წლებში, გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე. შერაცხულია წმინდანად

ბრძოლის წინა პერიოდი. 1195 წლის მაისის შუა რიცხვებში სამეფო კარზე მოვიდა ცნობა, რომ აბუ-ბექრი უკვე არანში იყო. ქართველთა ლაშქარი საბრძოლველად მოემზადა. ქვემო ქართლში (მდინარეების: მტკვრის, ალგეთის, ქციისა და ქურდვაჭრის ნაპირებთან) დაბანაკებულ ჯარს თვით მეფე თამარი ეწვია. მან რამდენიმე დღე დაყო ლაშქართან ლოცვისათვის. სწორედ აქ მიმართა მან მეომრებს სიტყვით: „ძმანო ჩვენო, ყოვლად ნუ შეძწუნდებიან გულნი თქვენნი სიმრავლისა მათისათვს და სიმცირისა თქვენისა, რამეთუ ღმერთი ჩვენ თანა არს... მხოლოდ ღმერთსა ოდენ მიენდვენით და გულნი თქვენნი სიმართლით იპყრენით წინაშე მისსა და სასოება ყოველი ჯუარისა მიმართ ქრისტესისა იყავნ. შეისწრაფეთ ქვეყანად მათდა შეწევნითა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობლისათა და ძალითა უძლეველისა ჯუარისათა წარემართენით“.

სურ. 103 თმოგვის ციხე (XI-XIII ს.ს.)

მაისის მიწურულს ქართველთა ლაშქარი შამქორ-განჯისაკენ გაემართა. გასავლელი იყო, დაახლოებით, 140-150კმ. ქართველები პირველად მდ. ლეკეცის, ახლანდელი აღსტაფა-ჩაის, ნაპირებთან დაბანაკდნენ. მეორე დღეს უკვე შამქორის ციხე-ქალაქის სიახლოვეს იყვნენ. მემატიანის გადმოცემით, ეს იყო 1 ივნისი. ბრძოლა 2 ივნისს, პარასკევს მოხდა. შამქორის ციხის სიახლოვეს დაბანაკებული ქართველები ბრძოლისათვის მზადებას შეუდგნენ. სარდლობამ სამხედრო გეგმის შემუშავება დაიწყო. დავით სოსლანის კარავში შეიკრიბნენ შირვანშაჰი აღსართანი და ამირ-მირმანი, ანტონ მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი, ზაქარია და ივანე მხარგრძელები, მანდატურთუხუცესი ჭიაბერი, ზაქარია ვარამის ძე მხარგრძელი, სარგის თმო-გველი და სხვა დიდებულები.

სურ. 104 დავით სოსლანი, საქართველოს მეფე 1187-1207
წლებში, ნიჭიერი მხედართმთვარი და სახელმწიფო მოღვაწე

ქართველ მხედართმთავრებს მოწინააღმდეგის განლაგების შესახებ დაწვრილებითი ინფორმაცია ჰქონდათ: აბუ-ბექრი მდ. შამქორისწყლის მარცხენა მხარეს იყო გადასული და იქ ელოდა საქართველოს მხედრობას. მტერი ისე იყო განლაგებული, რომ ფლანგებიდან მისი შეტევა გაჭირდებოდა, განსაკუთრებით კი მარჯვენა ფლანგიდან, სადაც შამქორის ციხე-ქალაქი მდებარეობდა.

ქართული ჯარის სარდლობამ ზუსტად გათვალა მოწინააღმდეგის გეგმები, სწორად შეაფასა მისი სუსტი და ძლიერი მხარეები და დარტყმა იქიდან გადაწყვიტა, საიდანაც მოწინააღმდეგე ყველაზე ნაკლებად ელოდა - შეტევა შამქორის ციხის მიმართულებით, მარჯვენა ფლანგიდან. თუმცა ამ გეგმის შესრულებისას შესაძლებელი იყო შამქორის ციხეში დაბანაკებულ აბუ-ბექრის ჯარის ნაწილებს ზურგიდან დაერტყათ ქართველებისათვის, ამიტომ საჭირო იყო მათი სასწრაფოდ განეიტრალება, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ქართველთა ეს მანევრი შეიძლება სავალალოდ დასრულებულიყო. ბრძოლის დაგეგმვისას ზუსტად ეს დეტალი იყო მთავარი.

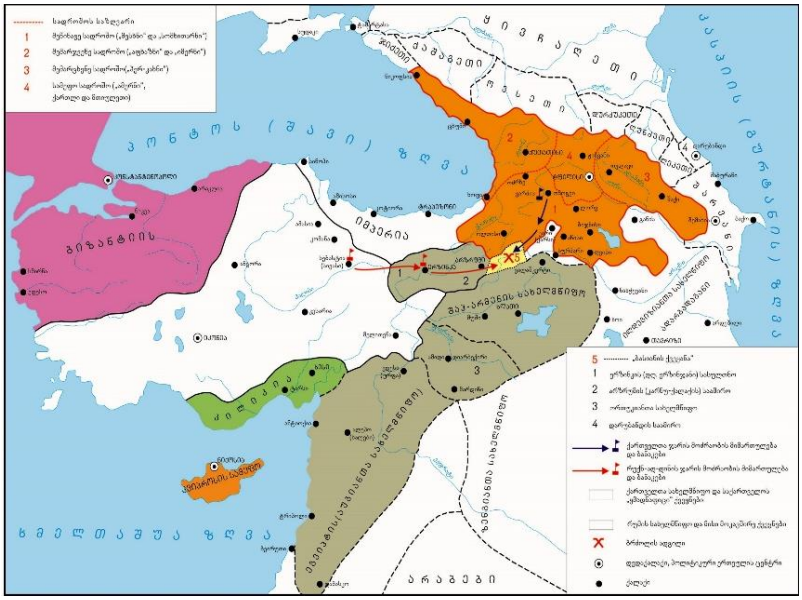

სურ. 105 საქართველო და ახლო
აღმოსავლეთი თამარის ეპოქაში

სამოქმედო რაიონი. ქართულ ისტორიოგრაფიაში შამქორის ბრძოლის საკითხები შესწავლილი აქვთ ი. გედევანიშვილს, ივ. ჯავახიშვილს, ივ. შაიშმელაშვილს, ჯ. სტეფნაძეს, ალ. აბდალაძეს, რ. მეტრეველს, გ. ანჩაბაძესა და სხვებს. უცხოელ ავტორთაგან აღნიშნულ ბრძოლას ყველაზე დაწვრილებით ზ. ბუნიატოვი ეხება. შამქორის ბრძოლის ლოკალიზაცია და სამხედრო თავალსაზრისით განხილვა, ძირითადად, ი.გედევანიშვილის, ივ. შაიშმელაშვილისა და ირ. ჯორჯაძის ნაშრომებშია მოცემული. ი. გედევანიშვილის მოსაზრებით, ბრძოლა ქართველებსა და აბუ-ბექრს შორის მდინარე შამქორ-წყალის, დღევანდელი შამქორ-ჩაის, მარჯვენა ნაპირზე გამართულა, ციხე-ქალაქ შამქორის მოპირდაპირე მხარეს.

შამქორის ბრძოლა მონოგრაფიულად შეისწავლა ივ. შაიშმელაშვილმა. სწორედ მან წარმოგვიდგინა ყველაზე სრულყოფილად ქართველთა ჯარის მოძრაობა, ბრძოლის ველზე განლაგება, აბუ-ბექრისა და ქართველთა ლაშქრის შეტაკება. ივანე შაიშმელაშვილის მოსაზრებით, შამქორის ბრძოლისას აბუ-ბექრის ჯარის ძირითადი ნაწილი მდინარე შამქორ-ჩაის მარჯვენა ნაპირზე იყო დაბანაკებული. რაც შეეხება ქალაქ შამქორს, ის მდინარის მარცხენა ნაპირზე იყო აგებული. მეცნიერის მოსაზრებით, აბუ-ბექრს მდინარე შამქორ-ჩაის მარცხენა ნაპირზე მხოლოდ ეს ერთი სიმაგრე ეკავა. ქართველები შამქორს დასავლეთიდან მიადგებოდნენ. ამ შემთხვევაში მათსა და აბუ-ბექრის ლაშქარს შორის გამყოფი იყო მდინარე შამქორ-ჩაი. ივანე შაიშმელაშვილს შამქორის ბრძოლა ასე აქვს წარმოდგენილი: ქართველთა ლაშქრის ცენტრსა და მარჯვენა ფრთას იერიში მიუტანია ციხესიმაგრე შამქორზე, ხოლო მარცხენა ფლანგს, რომელსაც დავით სოსლანი ხელმძღვანელობდა, გადაულახავს მდინარე შამქორ-ჩაი და ზურგიდან დაურტყამს ციხისათვის. იგი აღნიშნავს: „მეფე დავითს მიზანშეწონილად მიუჩნევია, მდინარე შამქორ-ჩაის გადალახვის შემდეგ, მთავარი ძალებით მტკვარ-შამქორის უბანზე გამაგრებულ ციხე-ქალაქ შამქორის ზურგში შეჭრილიყო, შამქორ-განძის გზები გადაეჭრა“. მეცნიერი დასძენს: „ქართველები მათ (მტრის) ზურგში გადიოდნენ და ქალაქი ალყაში ექცეოდა“. ნაშრომზე დართულ სიტუაციურ გეგმაზეც ქართველების მთელი ეს სამხედრო ოპერაცია ასეა წარმოდგენილი.

ივ. შაიშმელაშვილის მოსაზრება გაზიარებულია ქართულ ისტორიოგრაფიაში. შამქორის ომს დაწვრილებით შეეხო აგრეთვე ი. ჯორჯაძე. მანაც ბრძოლის ველად მდინარე შამქორ-ჩაის მარჯვენა მხარე აირჩია, ოღონდ ოდნავ განსხვავებულ წარმოგვიდგინა ბრძოლის მსვლელობა.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში, განსხვავებათა სიმცირის მიუხედავად, ერთსულოვნებაა შამქორის ბრძოლის მიმდინარეობასთან დაკავშირებით. მაგრამ მკვლევართა წარმოდგენილი ბრძოლის სქემა კითხვებს ბადებს. სწორედ ამ წინააღმდეგობებმა დაგვაეჭვა ბრძოლის იმ აღწერილობაში, რომელიც მიღებულია ქართულ ისტორიოგრაფიაში. შამქორის მიდამოების მონახულებამ ეს ეჭვი გაამძაფრა. ყველაზე დიდი წინააღმდეგობა იყო ის, რომ ქართველი ავტორები საუბრობდნენ ბრძოლის დროს დავით სოსოლანის მიერ მდ. შამქორ-ჩაის გადალახვაზე.

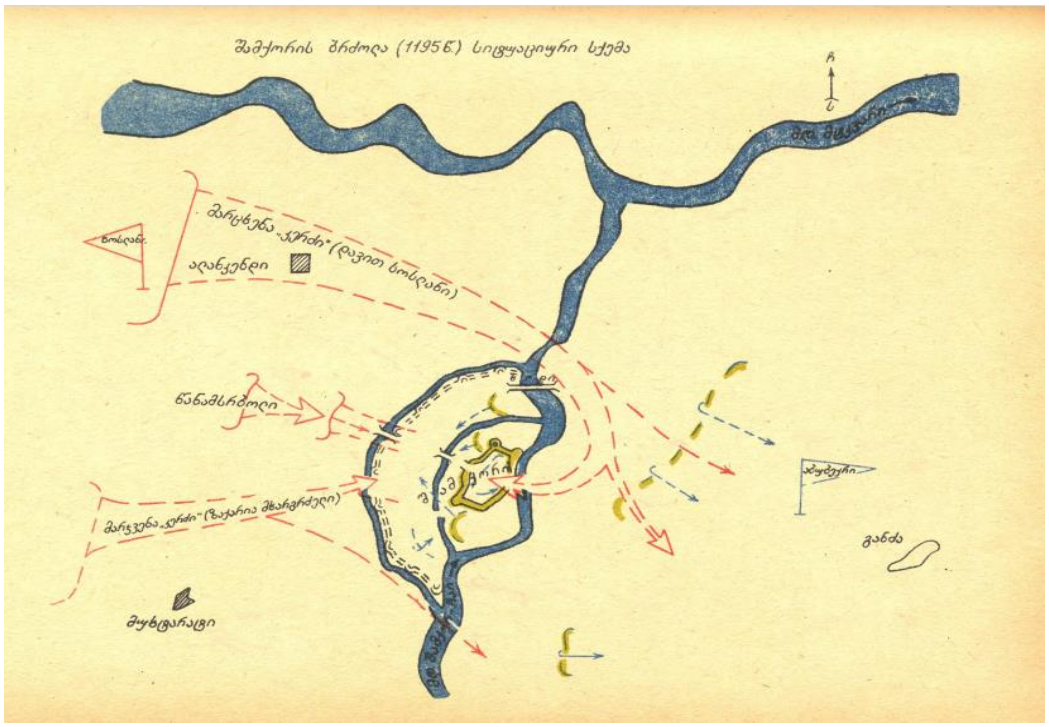
შამქორის ბრძოლა (1195 წ.) სიტუაციური სქემა
N
ბოსლანი
მარცხენა „ფრთა“ (დავით სოსლანი)
აღმოსავლეთ
აღმოსავლეთ
ნანამსრბოლი
ბ ა ტ ო ნ ი
ბ ა ტ ო ნ ი
ბ ა ტ ო ნ

სურ. 107 ყივჩაყი (ქართველი) მხედარი

იმ შემთხვევაში, თუ ბრძოლას მდ. შამქორის მარჯვენა მხრიდან მარცხენაზე გადმოვიტანთ, ე.ი. შამქორის ციხის მიმდებარე ტერიტორიაზე, ბევრი წინააღმდეგობა გაქრება. მაგრამ რამდენად შესაძლებელია ამ ვარაუდის დაშვება? ხომ არ ეწინააღმდეგება ეს ქართული და უცხოური წყაროების მონაცემებს? რაოდენ გასაკვირიც უნდა იყოს, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, რომელიც ყველაზე დაწვრილებით აღწერს აღნიშნულ ბრძოლას, სწორედ ამ სქემას გვთავაზობს.

მემატიანის მიხედვით, ბრძოლა მომხდარა მდინარე შამქორ-ჩაის მარცხენა მხარეს, იმ ვრცელ ველზე, რომელიც ციხე-ქალაქ შამქორს ეკვრის დასავლეთ და ჩრდილო-დასავლეთ მიმართულებით. ეს დეტალი ჩვენს მეცნიერებს ყურადღების მიღმა დარჩათ. შამქორის ომის განხილვისას, აბუ-ბექრის ბანაკი მათ რატომღაც, დაუეჭვებლად, მოპირდაპირე - მარჯვენა მხარეს გადაიტანეს. სამხედრო მოქმედებების აღწერისას სწორედ ამან განაპირობა, რომ ქართველთა ლაშქარს აუცილებლად უნდა გადაელახა შამქორ-ჩაი. მაგრამ „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორი საპირისპიროს წერს: „მაშინ ჰკრეს სპერმურთა და სცეს ზარი, დააწყუეს რაზმი წესისაებრ; მიუწია წვერმან რაზმისამან მარჯუენითმან მთად და მარცხენითმან მტკურად. და წარემართნეს და წავიდეს სიახლესა შამქორისასა, გარდაეცნეს ზედა, და განყო რაზმი მიმახლებელმან ქალაქისამან და ომთამან“. ამ ციტატიდან ჩანს, რომ აბუ-ბექრი დაბანაკებული ყოფილა ქალაქ შამქორის სიახლოვეს, მდინარის მარცხენა მხარეს. დასავლეთიდან მომავალ ქართველებს, შამქორის ციხე-ქალაქთან არმისულთ, საბრძოლო წყობა მიუღიათ.

ამ შემთხვევაში შამქორის ციხე ჯერ კიდევ აღმოსავლეთითაა, რადგან ბრძოლის დაწყების შემდეგ განახორციელა დავით სოსლანმა მანევრი, როდესაც შამქორის ციხისაკენ გაიჭრა. მემატიანე დასძენს: „თვით მეფე, რაზმითა დამგდებელი მარჯვენით შამქორსა, მოსწრაფე იქმნა განსვლად წყლისა შამქორისასა კერძოსა“. მაშინ, როდესაც დავითი შამქორის ციხეს გვერდს უვლიდა და მტრის ზურგში გასვლას ცდილობდა, ქართველთა ძირითადი ლაშქრის მარცხენა ფრთა და ცენტრი უკვე მტერს ებრძოდა. თუ ამ ცნობას გავითვალისწინებთ, გამოდის, რომ აბუ-ბაქრს შამქორ-ჩაი უკვე გადმოლახულიც ჰქონდა და მდინარის დასავლეთ სექტორში დაბანაკე-

ბულიც იყო. ამდენად, ქართველთაგან მდინარის გადალახვის აუცილებლობა არ არსებობდა. ეს ვარაუდი, ჩვენი აზრით, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ერთი ადგილის შეცდომით გაშიფრვას უნდა წარმოეშვა. მემატიანე აღნიშნავს, რომ დავითი „მოსწრაფე იქმნა განსვლად წყლისა შამქორისა კერძოსა“. ვფიქრობთ, ამ წინადადებამ მისცა მკვლევარებს იმ ვარაუდის გამოთქმის უფლება, რომ დავით სოსლანმა მდ. შამქორ-ჩაი გადალახა.

შამქორის ბრძოლა გაიმართა ამავე დასახელებით ცნობილი ციხე-ქალაქის ჩრდილო-დასავლეთით გადაჭიმულ ვრცელ ველზე. შამქორის ციხე იყო საკმაოდ დიდი საფორტიფიკაციო ნაგებობა. საკუთრივ ქალაქი მძლავრი გალავნით იყო შემოსაზღვრული, რომელსაც მთელ პერიმეტრზე თხრილი მოუყვებოდა. ქალაქის შიგნით მდებარეობდა დედაციხე, რომელიც მდ. შამქორ-ჩაის მხრიდან რამდენიმე საფეხურიანი გალავნით იყო დაცული და ქალაქიდანაც მძლავრი კედლით გამოიყოფოდა. შამქორი იყო განძა-თბილისის მაგისტრალზე მნიშვნელოვანი პუნქტი. მის მიდამოებში იყო გამართული ცნობილი შამქორის ხიდი. ბრძოლის ადგილი ვაკე-ბორცვიანი იყო, რაც მეტ-ნაკლებად იძლეოდა ძალთა გადაჯგუფებისა და მანევრირების საშუალებას.

სურ. 108 შამქორის ციხე

საბრძოლო წყობა. აბუ-ბექრი სამხრეთიდან - განჯის მხრიდან მოვიდა, გადმოლახა მდ. შამქორისწყალი, ციხესა და მტკვარს შორის არსებული ტერიტორია დაიკავა.

მოწინააღმდეგის ლაშქარი მდინარის მარცხენა ნაპირზე იყო დაბანაკებული და აქ ელოდა ქართველებს. ჯარის განლაგებისას აბუ-ბექრმა შამქორის ციხის ფაქტორიც გაითვალისწინა. შამქორის ციტადელი მუსლიმანთა არმიის მარცხენა ფრთის დამცველად უნდა ქცეულიყო. შესაბამისად, თუ ქართველთა მარჯვენა ფრთა ქალაქის გვერდის ავლას დააპირებდა, შამქორში მყოფი აბუ-ბექრის მეომრები ქართველთა ზურგში მოექცეოდნენ და ალყაში მოამწყვდევდნენ. არ იქნება გადაჭარბებული, თუ დავუშვებთ, რომ ათაბაგმა თავისი არმიის ძირითადი ნაწილები გადააჯგუფა მარჯვენა ფრთასა და ცენტრზე. მარცხენა ფრთაზე შამქორის ციხის არსებობა მას სერიოზულ ძალად მიაჩნდა.

დავით სოსლანმა ჯარი 3 ნაწილად გაყო. ცენტრსა და მარცხენა ფლანგს იერიში ევალებოდა, მაგრამ მოწინააღმდეგეზე მძლავრი დარტყმა მარჯვენა ფრთიდან უნდა წარმართულიყო - შამქორის მიმართულებით. ჯარის ძირითადი ნაწილი სწორედ მარჯვენა ფლანგზე იყო დისლოცირებული, მაგრამ გეგმის მთავარი დეტალი ეს არ იყო. უპირველესი გახლდათ ის, რომ დავით სოსლანი ქალაქზე იერიშისას ჯარის ძირითადი ნაწილის გამოყოფას და მარჯვნიდან აბუ-ბექრის ზურგში გაჭრას დაიწყებდა. მარჯვენა ფრთის მეორე ნაწილი პარალელურად მიიტანდა იერიშს ციხეზე. თუმცა ეს არ იქნებოდა იერიში პირდაპირი გაგებით. ამით ქართველები გაანეიტრალებდნენ შამქორის ციხეში მყოფ აბუ-ბექრის ჯარს და იერიშზე გადასულ დავით სოსლანის მხედრობას ვეღარავინ დაარტყამდა ზურგიდან. სამხედრო ხელოვნების თვალსაზრისით, ეს გენიალური მიგნება იყო.

ბრძოლის მიმდინარეობა. გამთენიისას ჯარი ანტონ ჭყონდიდელმა დალოცა. 2 ივნისს, გარიჟრაჟზე დაიწყო შამქორის ბრძოლა. პირველად შეუტიეს მარცხენა ფრთის ნაწილებმა.

აბუ-ბექრმა კონტრშეტევაზე თავისი მთავარი ძალები (ცხენოსანი და ქვეითი) გამოუშვა. ქართველების წინსვლა შეაჩერეს და გაიმართა უსასატიკესი ბრძოლა. დავით სოსლანსაც ეს უნდოდა. იგი ელოდა მომენტს, როცა მოწინააღმდეგე ძირითად ძალას ჩართავდა ბრძოლაში. როცა ეს მომენტი დადგა, დავითმა ძირითადი ძალები მარჯვენა ფრთიდან აამოქმედა. ერთმა ნაწილმა ციხესიმაგრე მარჯვნივ მოიტოვა და მდინარისაკენ გაიჭრა. ჯარის ამ ნაწილს დავით სოსლანი სარდლობადა. სამხედრო გეგმის მიხედვით, ქართველები მდ. შამქორ-ჩაის მარცხენა ნაპირის გავლით აბუ-ბექრის არმიის ზურგში მოექცნენ. ამასობაში, შამქორის ციხეში დაბანაკებული ათაბაგის მეომრების გასანეიტრალებლად, დავითის ძირითად ნაწილს გამოეყო მცირე რაზმი, რომელმაც საშუალება არ მისცა შამქორის ციხე-ქალაქში მყოფ აბუ-ბექრის ლაშქარს, ციტადელიდან გამოსულიყო და მდინარის ნაპირის გაყოლებაზე მიმავალი დავით სოსოლანის ლაშქრისთვის დაერტყა: „და უმცირეს რაზმისასა კართა ზედა და ხიდთა შეიქმნა ომი და სროლა“. დავით სოსლანის ამ მანევრმა საბოლოოდ გადაწყვიტა ბრძოლის ბედი. ქართველების მარცხენა და ცენტრალურ დაჯგუფებასთან ბრძოლით გართულმა აბუ-ბექრმა გამანადგურებელი დარტყმა მიიღო მარცხენა ღია ფლანგიდან და ზურგში. მუსლიმანთა უზარმაზარ ლაშქარს პანიკა დაეუფლა. ქართველების მხრიდან ათაბაგის ჯარების ალყაში მოქცევა საისტორიო თხზულებებშიც არის აღნიშნული. მოწინააღმდეგე დამარცხდა. ირანის აზერბაიჯანის ათაბაგი აბუ-ბექრი ბრძოლის ველიდან გააპარეს.

3 ივნისს შამქორის მეციხოვნეები უბრძოლველად დანებდნენ. დავითი გაემართა განძისაკენ. მას ამ ციხე-ქალაქის კარი გაუღეს, გამარჯვების აღსანიშნავად კი ნადიმი გადაიხადეს.

ანალიზი. ამ საომარი კამპანიის დროს აბუ-ბექრმა ორი შეცდომა დაუშვა: პირველი - შამქორ-ჩაის ხეობის ბუნებრივი საფარი მიატოვა და გადმოვიდა მდინარის მარცხენა ნაპირზე; მეორე - გაზვიადებულად მიიჩნია ციხესიმაგრე შამქორის მნიშვნელობა. ამის თაობაზე თავად „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორი მიუთითებს, რომ აბუ-ბექრი იყო „იმედითა სიმრავლე-აურაცხელობისათა, მერმე ხევისა და სამაგრისა შეზღუდვილობით“. აქ შემთხვევით არ უნდა იყოს აქცენტი „სამაგრისა შეზღუდვილობაზე“. შამქორის ციხე-ქალაქს მართლაც სტრატეგი¬ული მნიშვნელობა ჰქონდა აბუ-ბექრის სამხედრო გეგმებში. ჩვენი აზრით, ათაბაგის ლაშქარი მდინარის მარცხენა ნაპირზე იყო დაბანაკებული და აქ ელოდა ქართველებს.

რა დაუპირისპირეს ქართველებმა ათაბაგის სამხედრო გეგმას? დავით სოსლანმა, მხედართმთავრებთან ერთად, ზუსტად გათვალა აბუ-ბექრის გეგმები. ქართველები მიხვდნენ მოწინააღმდეგის სუსტ და ძლიერ მხარეებს. საქართველოს ჯარის სარდლობამ მტერს იქ უპოვა სუსტი წერტილი, სადაც ყველაზე ნაკლებ მოელოდა აბუ-ბექრი. ეს იყო შეტევა შამქორის ციხის მიმართულებით, ანუ მარჯვენა ფლანგიდან.

შამქორის მიმართულებიდან შეტევის დაწყება იდეალური ვარიანტი იყო, ოღონდ ამას ერთი წინააღმდეგობა ახლდა - საჭირო იყო ციხეში მყოფი აბუ-ბექრის მეომრების განეიტრალება. სხვა შემთხვევაში, თუ მუსლიმანები დავითის ფრთის ზურგში მოქცევას მოახერხებდნენ, ქართველთა ეს მანევრი შეიძლება სავალალოდ დასრულებულიყო. ბრძოლის დაგეგმვისას ზუსტად ეს დეტალი იყო მთავარი.

მარჯვენა ფრთის ორ ნაწილად გაყოფა ქართულ გენიალურ სამხედრო მიგნებად შეიძლება მივიჩნიოთ. მარჯვენა ფრთა, ამ ტაქტიკური ჩანაფიქრის მიხედვით, ორნაწილიანი იყო. დასაწყისში ბრძოლას ისეთი იმიტაცია ჰქონდა, რომ ქართველები ქალაქ შამქორზე მოდიოდნენ საიერიშოდ. მემატიანე დასძენს: „წარემართნეს და წავიდეს სიახლესა შანქორისასა... და განყო რაზმი მიახლებელმან ქალაქისამან და ომთამან. თვით მეფე, რაზმითა დამგდებელი მარჯვენით შანქორსა, მოსწრაფე იქმნა განსვლად წყლისა შანქორისასა კერძოსა. და უმცირეს რაზმისასა კართა ზედა და ხიდთა შეიქმნა ომი და სროლა“. როგორც ვხედავთ, დავით სოსლანი ერთიანი

ძალით დაძრულა მარჯვენა ფრთიდან, მაგრამ შამქორის ციხე-ქალაქთან მიახლოებისას მეფეს თავისი რაზმი ორ ნაწილად გაუყვია. ერთ ნაწილს ქალაქი მარჯვნივ მოუტოვებია და მდინარისაკენ გაჭრილა. ჯარის ამ ნაწილს დავით სოსლანი სარდლობდა. ამ მანევრმა დასახული მიზნის შესრულებაში დიდი როლი ითამაშა. ოპერაციაში გამოყენებული იყო სამხედრო ხელოვნების პრინციპები, რომელთა ეფექტური გამოყენებით ბრძოლა გამარჯვებით დასრულდა:

- მთავარი დარტყმის მიმართულების სწორად განსაზღვრა;
- ძალთა არათანაბარი განაწილება;
- მანევრი;
- ძალების დაზოგვა;
- მოწინააღმდეგის შეცდომაში შეყვანა;
- მოულოდნელობის ფაქტორის (მტერი არ მოელოდა ზურგიდან დარტყმას, რადგან მას ციხე იცავდა მარცხენა ფლანგიდან, ზურგში და მარჯვნივდან - მდინარეები) ეფექტურად გამოყენება.

შედეგი. ქართული ლაშქრის წარმატებას დიდი საერთაშორისო რეზონანსი ჰქონდა. ამ გამარჯვებამ აჩვენა, რომ კავკასიაში საქართველო კვლავ ინარჩუნებდა დომინირებულ მდგომარეობას.

აბუ-ბექრმა სამუდამოდ აიღო ხელი საქართველოს წინააღმდეგ ბრძოლაზე. ერთ დროს ამაყი და ძლევამოსილი ათაბაგი იმდენად დათრგუნა ამ მარცხმა, რომ გალოთდა. შამქორი საქართველოს საზღვრისპირა ქალაქად იქცა, იქ ქართველი მეციხოვნეები ჩადგნენ. სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით საქართველოს ზეგავლენის გავრცელებას წინ არაფერი ეღობებოდა.

სურ. 109 საქართველოს სამხედრო-ტერიტორიული
ერთეულები თამარის ეპოქაში

ბასიანის ბრძოლა

პოლიტიკური ვითარება. XII საუკუნის 90-იანი წლებიდან საქართველოს საგარეო პოლიტიკა უფრო გააქტიურდა სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით. 1195 წელს ქართველმა მხედრობამ გაიმარჯვა აღმოსავლეთის თურქთა კოალიციურ ლაშქარზე. საქართვე-

ლომ 1199 წელს ანისი, 1202-1203 წლებში დვინი შემოიერთა. მის ხელში აღმოჩნდა კავკასიის უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული პუნქტები. ქართველთა გამარჯვებას უდიდესი საერთაშორისო გამოძახილი ჰქონდა იმდროინდელ ახლო აღმოსავლეთში.

ბრძოლის მიზეზები და მიზნები. ქართული სახელმწიფოს სამხედრო წარმატებებმა საფიქრალი გაუჩინა მაჰმადიანურ სამყაროს. მუსლიმანები ხვდებოდნენ, რომ მათი ქვეყნების ცალ-ცალკე დაპირისპირება საქართველოსთან შეუძლებელი იქნებოდა. განსაკუთრებით შეშფოთებული იყო მცირე აზიის სელჩუკთა ყველაზე ძლიერი პოლიტიკური ერთეულის - რუმის სულთანი რუქნ ად-დინი. მისთვის ნათელი იყო, რომ უახლოს მომავალში საქართველოს სერიოზული პრეტენზია შეიძლება ჰქონოდა ქალაქებზე - კარსა (ყარსი) და არზრუმზე. ეს საფრთხე რეალურად იგრძნობოდა. ქართველთა ჯარებს კარის (ყარსი) ციხე-ქალაქზე ალყა უკვე რამდენიმე წელი ჰქონდათ შემორტყმული. სამხრეთით ქართველთა სამხედრო ექსპანსიის შეჩერების მიზნით, რუქნ ად-დინი 1202 წელს საქართველოსკენ დაიძრა.

1202 წლის ივნისში რუმის სულთნის ჯარებმა ქალაქი არზრუმი აიღეს. უკვე ნათელი იყო, რომ ეს ნაბიჯი საქართველოზე ლაშქრობის წინაპირობა გახდებოდა. არზრუმის აღების შემდეგ რუქნ ად-დინი ბასიანის გავლით ყარსის ციხისაკენ გაიჭრებოდა. ეს მანევრი მისი გეგმის ნაწილი იყო.

ყარსის ციხის დაკავების შემთხვევაში, საქართველო იერთებდა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სტრატეგიულ პუნქტს, ციხე-ქალაქს, რომელიც მომავალში არზრუმისა თუ ვანის ტბის მიმართულებით დაპყრობითი ლაშქრობისას კარგი პლაცდარმი იქნებოდა. ამას ხვდებოდნენ ახლო აღმოსავლეთის მუსლიმანი მმართველებიც, ამიტომაც რუქნ ად-დინმა სამხედრო კამპანიის მიზნად ქართველთა ჯერ ყარსის ციხის მიდამოებიდან გაძევება, შემდეგ კი საქართველოს სამხედრო პოტენციალის განადგურება დაისახა.

თამარის სამეფო კარზე იცოდნენ, რომ რუმის სულთანთან ომი გარდაუვალი იყო და ამიტომ რუქნ ად-დინის ნაბიჯს ელოდნენ. არზრუმის აღება ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა საქართველოს წინააღმდეგ სამხედრო კონფრონტაციის დაწყებას, მაგრამ რუმის სულთანმა არ დააყოვნა და თავისი განზრახვა ელჩის პირით გაუმჟღავნა თამარს არზრუმის დაკავებამდე.

საქართველოში საკმაოდ მკაცრად იყო განსაზღვრული უცხო ქვეყნის წარმომადგენელთა და დიპლომატების სტუმრობის წესები. მოციქულთა ხელშეუხებლობა ეტიკეტის ძირითადი ნორმა იყო, მაგრამ იგი დაირღვა.

რუქნ ად-დინის ელჩმა საქართველოს მეფეს, თამარს, შემდეგი შინაარსის წერილი წარუდგინა: „ყოველი დიაცი რეგუენია, და შენ გიბრძანებია ქართველთათვის აღებად ხრმალი მუსლიმანთა ხოცად. ესე არცა რომელ ხრმალი დიდისა მოციქულისა მოჰმედისა, მისისა ერის თავისა, ბოძებულთა, აწ წარმომივლენია ყოველი მხედრობა ჩემი, რათა აღვხოცო ყოველი მამაკაცი მაგ ქვეყნისა, და ცოცხალი იგი ოდენ დარჩეს, რომელი წინა მომეგებოს, თაყვანის-სცეს ჩადრსა ჩემსა, სასოება იგი თქუენი ჯუარი წინაშე ჩემსა დალეწოს და მოჰმადი აღიაროს... „ამ დამამცირებელი წერილის გარდა, რომელშიც თამარი აუგად იყო მოხსენიებული, მოციქულმა სამეფო დარბაზს სულთნის ზეპირი დანაბარებიც, ე.წ. „სიტყვა საეროც გადასცა: "... „უკეთუ მეფემან თქუენმან დაუტეოს სჯული, იპყრას სულტანმან ცოლად; და უკეთუ არა დაუტეოს სჯული, იყოს ხარჭად სულტნისა!..."

ამჯერად ელჩის თავხედობა ყოველგვარ საზღვარს სცილდებოდა. ქართველი მემატიანე ერთ დეტალზე მიუთითებს: „ვითარ ამპარტავნად იტყოდა სიტყუათა ამათ". ამ „ამპარტავნობამ" გამოიყვანა მდგომარეობიდან ზაქარია მხარგრძელიც. ყოველ შემთხვევაში, მან თავისი აღშფოთება საკმაოდ უხეშად გამოხატა: ამირსპასალარი ელჩს მიუახლოვდა და ისეთი „უხეთქა ხელითა პირსა", რომ სამეფო კარის მოხელეებმა მოციქული კარგა ხანს ვერ მოასულიერეს.

თამარის ბრძანებით, რუმის რულთანს საპასუხო წერილი აახლეს, რომელშიც ქართველთა მხრიდან ბრძოლის მზადყოფნა დაუდასტურეს: „...ხოლო მე არცა სიმდიდრესა და არცა ძალსა სპათა ჩემთასა, არამედ ძალსა ღმრთისა ყოვლისა მპყრობელისასა და ჯუარისა წმიდისა, რომელი შენ ჰგმე. აწ წარმომივლენია ყოველი მხედრობა ჩემი წინ მოგებებად შენდა. იყავნ ნება ღმრთისა, ნუ შენი! სამართალი მისი, ნუ შენი!...“

ლაშქრის თავშეყრის ადგილად ჯავახეთი დათქვეს. ვარძიაში თვით თამარი ჩავიდა ჯარის გასაცილებლად. მეფემ და ლაშქარმა ვარძიის ღვთისმშობლის ტაძარში ილოცეს, შემდეგ მტკვრის ხეობით ყარსის ციხისკენ აიღეს გეზი. ყარსიდან ერთი დღის სავალზე ქართველებმა შეისვენეს. ეს დაახლოებით ჩილდირის ტბის მიდამოებში უნდა ყოფილიყო. საქართველოს მეფე ჯარს აქ დაემშვიდობა. თამარი შემაღლებულ ადგილზე გავიდა და მუხლმოდრეკით ილოცა. დასასრულს, მეფემ „პატიოსანი იგი ჯვარი“ თავად გადასახა ლაშქარს. ამ ბრძოლის მიზანი სამხრეთ კავკასიაში საქართველოს მფარველობაში მყოფი პროვინციების შენარჩუნება იყო.

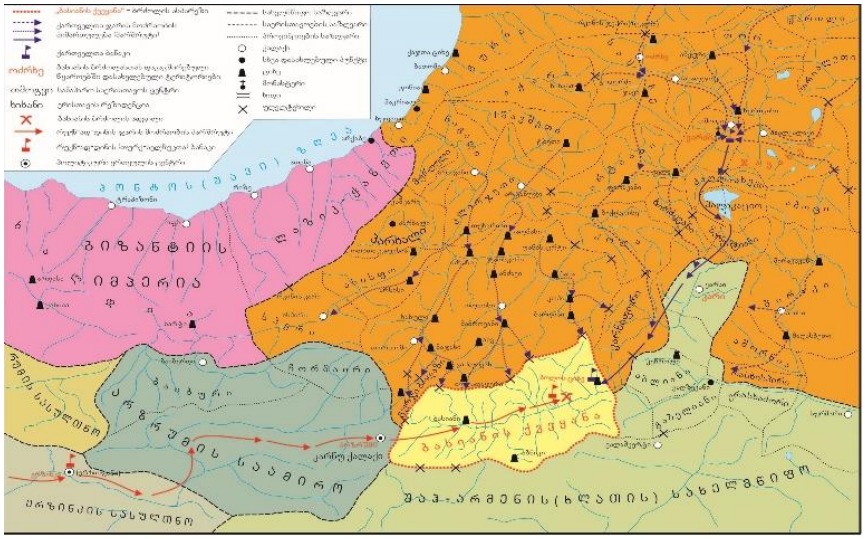

სურ. 110 ბასიანის მხარე და მისი მიმდებარე ტერიტორიები

საბრძოლო წყობა და სამოქმედო რაიონი. ბრძოლის წინ ქართველთა ლაშქრის საბრძოლო წყობა ასე გამოიყურებოდა: მეწინავე ძალა (წინამბრძოლნი) იყვნენ მესხები, ზაქარია მხარგრძელის სარდლობით. მას ახლდნენ შალვა და ივანე ახალციხელები.

მემარჯვენე ფრთაზე იდგნენ მებრძოლები დასავლეთ საქართველოდან - „აფხაზნი და იმერნი“, ხოლო მარცხენა მხარეს - აღმოსავლეთ საქართველოს საერისთავოების ლაშქარი - „ამერნი და ჰერ-კახნი“.

ქართველებმა საკმაოდ მოხერხებული საბრძოლო გეგმა შეიმუშავეს. ისინი მტერს შემოვლითი გზით, მალულად უნდა მიახლოებოდნენ, რათა რუქნ ად-დინის ლაშქარს მომზადება ვერ მოესწრო. ეს არც ისე ადვილი იყო. რუმის სულთანი ბასიანიდან ყარსის ციხისკენ გაჭრას აპირებდა. საჭირო იყო საკმაოდ ძნელი უბნის, ე.წ. სოღანლუღის მთის გადასასვლელის გავლა. ამ მონაკვეთს რამდენიმე დიდი თუ პატარა ციხესიმაგრე იცავდა, მათ შორის იყო მჯნკერტის ციხე. სომხური წყაროს ცნობით, რუქნ ად-დინს ამ სიმაგრის გარემოცვა დაუწყია. როგორც ჩანს, სულთანი გზის გაწმენდას ცდილობდა, რათა სოღანლუღის ვიწრო გასასვლელი მშვიდობიანად დაეძლია.

რუქნ ად-დინი ამ დროს ზემო ბასიანში იდგა. მისი ლაშქარი ბრძოლის ველზე იყო დაბანაკებული. საბრძოლო ცხენები, აქლემები საბრძოლოდ აღჭურვილი არ იყო. „ქართლის ცხოვ-

რებიდან“ კარგად ჩანს, რომ რუქნ ად-დინი არ ელოდა ქართველთა თავდასხმას, მას დარაჯებიც კი არ ეყენა.

მემატიანე წერს: „ესრეთ წყნარად და უდრეკად მდგომარე იყო სულტანი... დარაჯნი არა უდგეს“. და ეს იმ დროს, როცა ელჩის მეშვეობით მან უკვე იცოდა ქართველთა მზადების შესახებ. მაშ რატომ შეასუსტა ყურადღება რუქნ ად-დინმა? ამ კითხვაზე პასუხს დაპირისპირებულ მხარეთა სტრატეგიული ჩანაფიქრი იძლევა.

რუქნ ად-დინი ქართველებს ბასიანში ელოდა. მას საქართველოში ღრმად შეჭრის სურვილი არ უნდა ჰქონოდა. ეს მეტად სარისკო იქნებოდა. ისეთი სამხედრო პოტენციალის მქონე ქვეყანას, როგორიც საქართველო იყო, ადვილად ვერ დალაშქრავდა. რუმის სულთნისათვის ყველაზე საუკეთესო იქნებოდა ის, რომ მტერს მისსავე არჩეულ ადგილას დახვედროდა. ასეთი კი ბასიანის ვაკე-ბორცვიანი ველი იყო, რომელიც ძალთა მანევრირებას ნაწილობრივ ზღუდავდა. მჯნკერტის ციხე ქვემო ბასიანიდან კარისაკენ მიმავალ გზას კეტავდა. იგი სოღანლუღის მთის დასავლეთ ფერდობზე მდებარეობს. აქედან ზემო ბასიანამდე ერთი დღის სავალი იყო. ქართველებს ამ გზით უნდა ემოძრავათ, ზემო ბასიანში რომ ჩასულიყვნენ. როგორც ჩანს, ესეც იყო მიზეზი, რომ რუქნ ად-დინი წყნარად იდგა და დარაჯებიც არ ეყენა. ზემოაღნიშნული მოწინააღმდეგის კოალიციური ძალების რიცხობრივ უპირატესობაზეც მიუთითებს. ქართველებს სოღანლუღის მთა რომ გადმოელახათ, სულთანს მჯნკერტის ციხეს შემოწყობილი მეომრები შეატყობინებდნენ. რუქნ ად-დინს თავი დაცული ეგონა, მაგრამ მოხდა მოულოდნელი რამ: ქართველებმა გვერდი აუარეს სოღანლუღის გადასასვლელებს და რუქნ ად-დინის ჯარს მოულოდნელად წაადგნენ თავს. მუსლიმანთა ლაშქარი ამის შემდეგ შეუდგა ომის სამზადისს. ქართველებმა პირველ წარმატებას მიაღწიეს. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ავტორი მოსწრებულად შენიშნავს: „წარიკვეთა სასოება მეფისა მათისაო“.

ძალთა თანაფარდობა

ქართული წყაროები რუქნ ად-დინის ლაშქარს 400-800 ათასით განსაზღვრავს. მაგრამ ეს ციფრი საკმაოდ გადაჭარბებულია. ამ რაოდენობის ჯარს ახლო აღმოსავლეთის ვერც ერთი მონარქი ვერ შეკრებდა. ქართვლთა ლაშქრის რიცხოვნობა 80-90 ათასი უნდა ყოფილიყო. ეს ის პოტენციალია, რომლის გამოყვანაც თავისუფლად შეეძლო საქართველოს. მუსლიმანური კოალიცია ქართველებზე მეტი თუ არა, ნაკლები არ იქნებოდა. რუქნ ად-დინმა წინასწარ იცოდა საქართველოს სამხედრო შესაძლებლობები, ზოგადად, და ლაშქრის შეკრებისას ამ დეტალს აუცილებლად გაითვალისწინებდა. ქართველთა დასამარცხებლად მომავალი სულთანი იმაზე ნაკლებ ჯარს ნამდვილად არ მოაყენებდა ჩვენს საზღვრებს, რა რაოდენობაც თამარ მეფეს შეეძლო გაეწვია ბრძოლის ველზე. ფაქტიურად, დაპირისპირებული მხარე 4-ჯერ მეტი იყო. ძალებს მსუბუქად შეიარაღებული ქვეითები და ცხენოსნები და მძიმედ შეიარაღებული ცხენოსნები შეად-

სურ. 111 რუქნ ად-დინის ლაშქარი ბასიანის ველზე

გენდნენ. შეიარაღებაში ჰქონდათ: შუბები, ხმლები, მშვილდ-ისრები; აღჭურვილობაში იყო: ჯაჭვის პერანგი, სამკლაური, საბარკული, ჩაჩქანი და მუზარადი.

ბრძოლის მსვლელობა. 1202 წლის 27 ივლისი იყო. მოწინააღმდეგენი ერთმანეთის პირისპირ იდგნენ. შეტევაზე პირველები ქართველები გადავიდნენ. მეწინავე ძალები ერთმანეთს შეეტაკნენ. მცირე დროის შემდეგ რუქნ ად-დინმა მოახერხა ძალთა კონცენტრირება და ქართველთა მოულოდნელ ქმედებას კონტრიერიშით უპასუხა. ის იმდენად ძლიერი იყო, რომ ზაქარია მხარგრძელის მეწინავე ლაშქრის შეჩერება მოახერხა. „იქმნა ომი ფიცხელი და ძლიერი“. ბრძოლა რამდენიმე საათს გაგრძელდა. სარდლებს: ივანე მხარგრძელს, ზაქარია გაგელს, შალვა და ივანე ახალციხელებს, თაყაიადინ თმოგველს ცხენები დაუხოცეს, მაგრამ ისინი მაინც განაგრძობდნენ ბრძოლას. ეს რომ სხვა ქართველმა მეომრებმა დაინახეს, მათაც „გაწირნეს თავნი სიკუდილად და ჩამოხდეს ცხენისაგან და პატრონთა მათთა გუერდსა დაუდგეს“. ბრძოლის ველზე ვითარება ქართველთათვის დამძიმდა. მტრის რიცხობრივ უპირატესობას, შეიძლებოდა, ცოტა ხანში გადამწყვეტი როლი ეთამაშა. საჭირო გახდა მნიშვნელოვანი ტაქტიკური გადაადგილება.

ამ შემთხვევაში ქართველთა ლაშქრის სარდლობამ, დავით სოსლანის ხელმძღვანელობით, სწრაფი და ოპტიმალური გადაწყვეტილება მიიღო - მტრისათვის ღრმა შემოვლით ფლანგებიდან დაერტყათ. ასეთი მანევრის მიზეზი ისიც იყო, რომ ქართველ მხედრებს მოწინავე ლაშქრის ქვეითი მეომრები არ გადაეთელათ.

ამიტომ, ფლანგური დარტყმა ღრმა შემოვლით უნდა ჩატარებულიყო. მარცხენა ფრთას დავით სოსლანი სარდლობდა, მარჯვენაზე კი ზაქარია მხარგრძელმა გადაინაცვლა. ასეთი სქემით ჩატარებული შეტევა იმდენად მოულოდნელი აღმოჩნდა რუქნ ად-დინის ჯარისთვის, რომ მოწინააღმდეგე შედრკა, პანიკაში ჩავარდა, ცოტა ხანში ქართველებს ზურგი აჩვენა და არზრუმისაკენ გაიქცა. მუსლიმანური კოალიციის დიდი ნადავლი ბასიანის ველზე დარჩა. ქართველებმა მტერს დაღამებამდე სდიეს და დიდი ზიანი მიაყენეს. დანაკარგების შესახებ კონკრეტული ცნობები მატიანეებს არ შემოუნახავს.

სურ. 112 ქართველი მხედრები

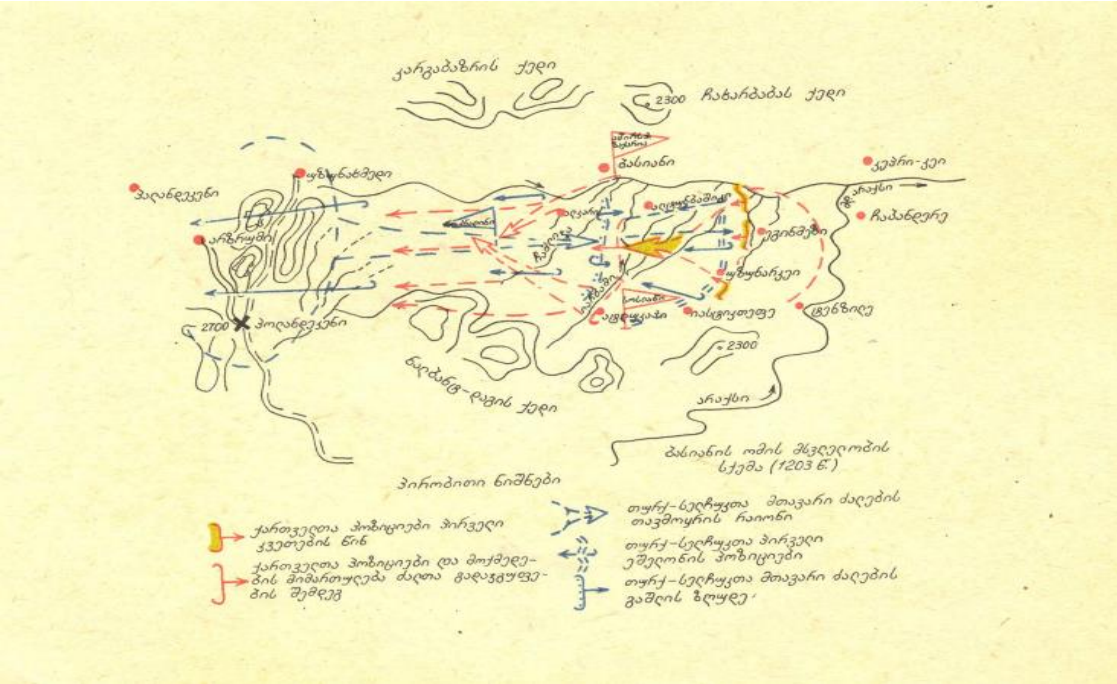

სურ. 113 ბასიანის ბრძოლა გენერალ-მაიორ ივანე შაიშმელაშვილის სქემის მიხედვით

ანალიზი. მიუხედავად იმისა, რომ რუქნ ად-დინმა ქართველებთან ბრძოლა გარდაუვლად მიიჩნია, მან გამოუსწორებელი შეცდომა დაუშვა:

- თავისი რიცხობრივი უპირატესობის გამო, ძალები ბასიანის ველზე უსაფრთხოების ელემენტის გარეშე განალაგა;
- ვერ გამოიყენა ძალთა რიცხობრივი უპირატესობა და არ ჩაატარა ტაქტიკური მარში ყარსის მიმართულებით, რომელიც შეტევის დაწყებისათვის პლაცდარმად გამოადგებოდა;
- ბრძოლისას ძალთა გადაჯგუფებისა და მანევრირებისათვის ვერ გამოიყენა თავისთვის ხელსაყრელი ადგილმდებარეობა.

ქართველებმა დროულად შეძლეს ძალთა მობილიზება. მოწინააღმდეგის დაბალი ქმედითუნარიანობის გამო, სწრაფად განხორციელდა ტაქტიკური მარში. ბრძოლის პირველ ეტაპზე მოწინავე ძალების ძლიერმა ფრონტალურმა იერიშმა მოწინააღმდეგის ძირითადი ძალები შებოჭა და რუქნ ად-დინი შეცდომაში შეიყვანა, რადგან ვერ მოახერხა ძალთა გადაჯგუფება.

მეწინავე ლაშქრის ჩამოქვეითებული სარდლების უსაფრთხოების დაცვამ მებრძოლთაგან ლაშქრის მართვის შენარჩუნება განაპირობა და ზაქარია მხარგრძელს საშუალება მისცა, მარჯვენა ფლანგის ნაცვლად, მანევრის ჩამტარებელი ლაშქრისთვის ეხელმძღვანელა. მანევრმა ძირითადი ძალების ფლანგებიდან (მარჯვნიდან - ზაქარია მხარგრძელი, მარცხნიდან - დავით სოსლანი) და მოულოდნელმა ფლანგურმა დარტყმებმა მოწინააღმდეგე პანიკაში ჩააგდო, რამაც უკან დახევა და გაქცევა განაპირობა. წარმატებულად წარიმართა დადევნება, რომელიც სარდლისგან დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს.

საბრძოლო განწყობა მნიშვნელოვნად გაზარდა თამარ მეფის საქციელმა და სარდლების თავდადებამ. ბრძოლაში დავით სოსლანმა კარგად გამოიყენა ძალთა არათანაბარი განაწილება, მოულოდნელი დარტყმა და ეფექტური მართვა, როგორც სამხედრო ხელოვნების ერთ-ერთი მთავარი პრინციპთაგანი. 1202 წლის ბასიანის ბრძოლას, როგორც კლასიკური ტიპის სამხედრო ოპერაციას, მსგავსება აქვს ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 216 წელს ჰანიბალის სარდლობით ჩატარებულ კანის ბრძოლასთან.

სურ. 114 თამარ მეფის გულსაკიდი ჯვარი

სურ. 115 ქალაქი-მონასტერი ვარძია (თამარის ეპოქის სიმბოლო)

შედეგი. ბასიანში დასავლეთის თურქთა კოალიციურ და მრავალრიცხოვან ლაშქარზე გამარჯვების შემდეგ საქართველოს სერიოზული მოწინააღმდეგე აღარ ჰყავდა. იგი ახლო აღმოსავლეთის უძლიერეს სახელმწიფოდ იქცა. კიდევ ერთხელ გამოვლინდა საქართველოს შესაძლებლობები. გამარჯვებულ ლაშქარს თამარ მეფე ვარძიასთან შეეგება. ბრძოლაში მოპოვებულმა ალაფმა მნიშვნელოვნად გაზარდა ქართული ლაშქრის სამხედრო პოტენციალი. ძლიერი მოწინააღმდეგის დამარცხებამ კიდევ უფრო განამტკიცა საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა და გავლენა სამხრეთ კავკასიაში.

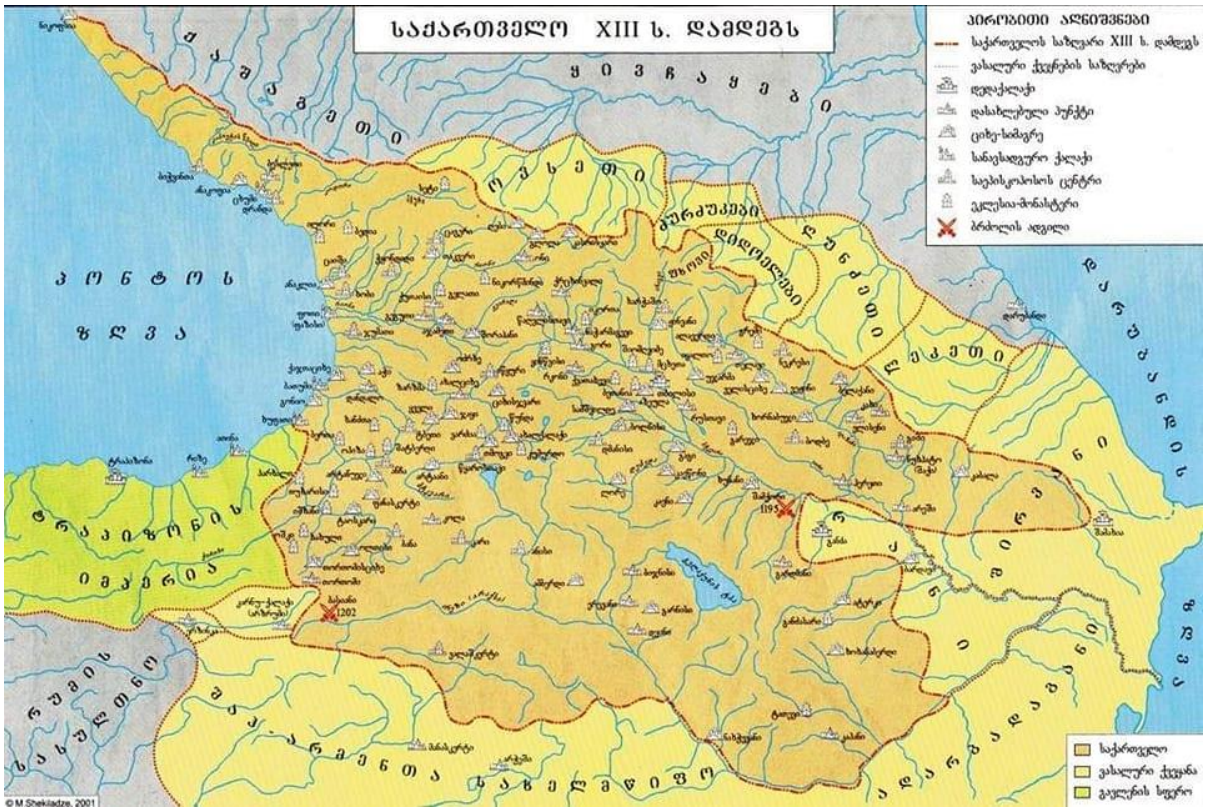

სურ. 116 საქართველოს სახელმწიფო XIII ს-ის დამდეგს

საკითხავი ლიტერატურა

1. კახა კაციტაძე, სტრატეგიის საფუძვლები. თბ., 2007 წ.
2. კახა კაციტაძე, ადამიანი მეომარი. თბ., 2011 წ.
3. ივანე შაიშმელაშვილი, უჯარმისა და მარაბდის ბრძოლები. თბ., 1978 წ.
4. ივანე შაიშმელაშვილი, ქველი ჩხატარაიშვილი, დიდგორის ომი. თბ., 1980 წ.
5. ივანე შაიშმელაშვილი, შამქორი, ბასიანი. თბ., 1981 წ.
6. ირაკლი ჯორჯაძე, ქართული სამხედრო ხელოვნების ისტორიის ნარკვევები. თბ., 1981 წ.
7. ჯემალ შარაშენიძე, ომებიადა. თბ., 2011 წ.